

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки НАПН України

Організація освітнього процесу в початковій школі

- Методичні рекомендації
- Орієнтовні календарно-тематичні плани

3 клас

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

УДК 373.3.01/.09(477)(072)
О-64

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 7 від 13.07.2020 р.)

Рецензенти:

Т. В. Комінарець — кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії й методики дошкільної, початкової освіти та мовних комунікацій Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради;

Л. В. Пономаренко — учитель-методист, директор Пірятинського ліцею Пірятинської міськради Полтавської області

Укладачі:

О. М. Топузов — доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України;

О. В. Онопрієнко — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України

О-64 **Організація освітнього процесу в початковій школі : Методичні рекомендації. Орієнтовні календарно-тематичні плани. 3 клас.** — Харків : Вид-во «Ранок», 2020. — 144 с.

ISBN 978-617-09-6633-9

УДК 373.3.01/.09(477)(072)

ISBN 978-617-09-6633-9

© Інститут педагогіки НАПН України, 2020
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2020

ПРАЦЮЄМО ПОРУЧ З УЧИТЕЛЯМИ ЗАРАДИ ДІТЕЙ, ЗАРАДИ МАЙБУТНЬОГО

О. М. ТОПУЗОВ

Шановні колеги-вчителі!

Кожен новий навчальний рік для освітян, які працюють у вітчизняній початковій школі, чимось особливий. Він пов'язаний чи то з черговим реформуванням галузі, чи з упровадженням нових підходів до навчання та освітніх нормативів, чи з апробацією нових підручників тощо. Не винятком буде й прийдешній 2020–2021 навчальний рік, який, імовірно, змусить поєднувати різні формати організації освітнього процесу, бути готовими до швидкого реагування на можливі об'єктивні обставини, зумовлені COVID-19.

Початкова школа, як і вся наша країна, зустрілась із неочікуваним викликом, зумовленим пандемією і, як наслідок, переходом на дистанційний формат роботи. Така організація освітнього процесу в кінці минулого навчального року, безумовно, позначилась на структуруванні змісту навчання, на виборі освітніх технологій і засобів, на результатах навчання учнів. Реагуючи на цю ситуацію, ми, науковці НАПН України, оперативно переорієнтували свою діяльність на щільніший зв'язок із практиками в дидактичному й методичному супроводі впровадження Державного стандарту, типової освітньої програми, підручників і навчальних посібників за нашим авторством. Постійні онлайн контакти: вебінари, консультування, допомога в підготовці відеоуроків, публікування в соціальних мережах навчальних і методичних матеріалів для дистанційного навчання молодших школярів та багато іншого — засвідчили наше прагнення залишатися для вчителів надійними партнерами за будь-яких обставин. Саме така місія є нашим пріоритетом.

Інститут педагогіки НАПН України — одна з провідних науково-дослідних установ в Україні, яка виконує соціальне замовлення суспільства щодо забезпечення науково-методичного супроводу функціонування освітньої теорії і практики. Наші науковці під керівництвом академіка О. Я. Савченко створили типову освітню програму, за якою навчається більшість початкових шкіл країни; вони є авторами підручників, яким школи надають перевагу під час конкурсного відбору третій рік поспіль. Ефективність типової освітньої програми підтверджена оприлюдненими даними незалежних досліджень, які провів Інститут освітньої аналітики МОН України у 2019 році щодо моніторингу впровадження засад Нової української школи у 1-х і пілотних 3-х класах. Це нас радує, але й зобов'язує акумулювати більше зусиль для допомоги вчителям в досягненні якісних освітніх результатів здобувачів початкової освіти.

Для вчителів, які вперше працюватимуть в 3-х класах Нової української школи, ми підготували цей збірник методичних рекомендацій. Вони розроблені науковцями відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України у співпраці з науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти, методистами і вчителями — співавторами підручників. Збірник містить настанови щодо досягнення учнями третіх класів визначених стандартом і освітньою програмою очікуваних та обов'язкових результатів навчання; поради стосовно впровадження нових підручників і навчальних посібників з використанням сучасних методик і технологій; орієнтири для мобільного планування уроків української мови та читання, математики, інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Ураховуючи вплив карантину на систематичне навчання в кінці попереднього навчального року, мають бути відкориговані подальші тематичні плани й навчальні програми на основі діагностування рівня навчальних досягнень учнів за попередній рік. На допомогу вчителям науковці відділу початкової освіти розробили технологію вхідного діагностування навченості учнів за наслідками 1-го, 2-го, 3-го і 4-го класів. Ця технологія забезпечена системою різнорівневих завдань, виконання яких засвідчить успішність або виявить проблемні моменти в засвоєнні учнями навчального матеріалу. Вміщена в додатку система завдань дозволить з'ясувати стан готовності учнів до майбутнього навчального року й відповідним чином забезпечити умови, необхідні для подальшої організації планомірного освітнього процесу. Завантажити завдання вхідного діагностування можна, скориставшись QR-кодом на зворотному боці обкладинки.

Традиційно в кінці серпня відбудеться веб-конференція, на якій учителі, методисти, управлінці зможуть обговорити з нашими науковцями проблеми організації освітнього процесу й отримати професійну допомогу (детальніша інформація на сайті Інституту <http://undip.org.ua>).

Шановні колеги! У переддень нового навчального року бажаю вам невичерпних сил та енергії, успіхів у здійсненні усіх ваших планів і задумів, спрямованих на розвиток науки й освіти України! Переконалий, що наша подальша творча співпраця знайде продовження в майбутніх суспільно вагомих проектах!

ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДДІЛУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Оксана ОНОПРІЄНКО

Від 2017 р. у нашій країні запроваджується Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». До цього процесу активно долучені вчені відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України (далі — відділ). Робота розгортається за кількома напрямками.

- 1. Нормотворча діяльність.** У складі робочих груп МОН України наукові працівники відділу створювали Державний стандарт початкової освіти за мовно-літературною, математичною, природничою, соціальною, здоров'язбережувальною, громадянською та історичною галузями. Під керівництвом академіка НАПН України О. Я. Савченко відділ розробив типові освітні програми для 1–2 і 3–4 класів закладів загальної середньої освіти (МОН України, 2019а; МОН України, 2019b). Згідно з даними Інституту освітньої аналітики МОН України, за цими програмами навчається понад 55 % учнів Нової української школи, а рівень їхньої освітньої підготовки на 15 % вищий, ніж у тих, хто навчається за альтернативною освітньою програмою. Учені відділу в співпраці з практиками та освітніми експертами розробили нові підходи до оцінювання освітніх результатів учнів початкової школи на основі системи показників особистісних і навчальних досягнень, які конкретизовано в документі «Свідоцтво досягнень учнів 1 класу» (МОН України, 2018), що нині впроваджено в масову шкільну практику.
- 2. Методичне забезпечення початкової школи.** Два роки поспіль розроблялися та були випущені методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у перших і других класах закладів освіти (Савченко та ін., 2018; Топузов та ін., 2018). У 2020–2021 навчальному році вперше за програмами НУШ будуть навчатися учні третіх класів. Для учителів підготовлено методичні рекомендації з упровадження типових освітніх програм для другого циклу навчання та поради авторів підручників, які забезпечують досягнення очікуваних результатів програми.
- 3. Навчальне забезпечення НУШ.** Наукові працівники відділу стали авторами та співавторами підручників і навчальних посібників з української мови (К. І. Пономарьова, О. Я. Савченко, О. В. Вашуленко, О. М. Петрук, В. О. Мартиненко, О. Ю. Прищепа); математики (О. В. Онопрієнко, Н. П. Листопад) і курсу «Я досліджую світ» (Н. М. Бібік, І. В. Андрусенко), які перемогли у всеукраїнських конкурсах проєктів підручників у 2018, 2019, 2020 рр. і друкуються за державні кошти. Підручники третій рік поспіль лідирують за кількістю вибору вчителями країни. Так, за підручниками вчених відділу в третьому класі навчатимуться українській мові та читанню понад 233 тис. учнів, математики — понад 276 тис., курсу «Я досліджую світ» — майже 104 тис. учнів.
- 4. Просвітницька діяльність.** Відділ започаткував і реалізовує постійно діючий семінар «Дидактико-методичний супровід компетентісно орієнтованого навчання молодших школярів». За два роки функціонування НУШ для допомоги вчителям відділ провів 36 науково-практичних семінарів, 7 науково-методичних платформ, 4 всеукраїнські вебінари, численні круглі столи, майстер-класи та інші заходи.

З метою дидактико-методичного супроводу реалізації типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко, опубліковано в педагогічних журналах

і розміщено в Електронній бібліотеці НАПН України 32 наукові та науково-методичні статті; підготовлено й розміщено в Електронній бібліотеці Інституту педагогіки НАПН України шість планових методичних посібників:

- «Система міжпредметних завдань на уроках з літературного читання» (О. Я. Савченко);
 - «Соціалізація молодших школярів у взаємозв'язку урочної та позаурочної діяльності» (Н. М. Бібік);
 - «Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови» (К. І. Пономарьова);
 - «Індивідуальний підхід до формування і розвитку навички читання молодших школярів» (В. О. Мартиненко);
 - «Інструментарій оцінювання результатів компетентісно орієнтованого навчання молодших школярів» (О. В. Онопрієнко);
 - «Формування і розвиток навичок письма молодших школярів на засадах диференційованого підходу» (О. Ю. Прищепя) (Інститут педагогіки НАПН України, n.d.a).
- 5. Експериментальна діяльність.** Відповідно до плану заходів із запровадження Концепції «Нова українська школа» (Кабінет Міністрів України, 2017) з 2017/2018 навчального року відбувається всеукраїнський експеримент «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової освіти» на базі загальноосвітніх навчальних закладів» (МОН України, 2017). Відділ також активно долучений до цього експерименту. Зокрема, Н. М. Бібік і О. В. Онопрієнко призначені науковими консультантами експерименту; Н. М. Бібік, К. І. Пономарьова, Н. П. Листопад запропонували пілотним першим класам навчально-методичне забезпечення до уроків української мови, математики, інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; О. В. Онопрієнко у співавторстві з завідувачкою кафедри Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського С. О. Скворцовою упродовж трьох років надають навчальні та методичні розробки з математики, здійснюють систематичне консультування учителів-експериментаторів.
- 6. Курсова підготовка вчителів початкової школи.** В Інституті педагогіки НАПН України у 2020 р. вперше проведено ліцензовані курси за програмою підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників за спеціальністю «013 Початкова освіта» — «Методика формування математичної компетентності учнів початкової школи», розробленою С. О. Скворцовою і О. В. Онопрієнко (Інститут педагогіки НАПН України, n.d.b). Науковці разом зі слухачами курсів опрацювали технологію реалізації авторської методичної системи, що спирається на дані досліджень вікової психології і нейропсихології про навчальні та поведінкові характеристики дітей, які постійно користуються новітніми цифровими пристроями. До цієї роботи було залучено доктора психологічних наук, провідного наукового співробітника Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України Л. О. Кондратенко, разом із якою розглянуто особливості розвитку пізнавальних процесів у сучасних молодших школярів. Увагу в очній частині курсів присвятили методиці роботи над сюжетними задачами та організації навчальних досліджень на уроках математики. Опрацьовані матеріали дають змогу учасникам курсів на якісно новому рівні забезпечити методичний супровід навчання молодших школярів математики з урахуванням їхніх психологічних особливостей.

Події у країні, пов'язані із запровадженням карантину, внесли корективи і в роботу відділу початкової освіти. Науковим працівникам довелося швидко реагувати на складні обставини й вчасно зорганізуватися для підтримки учителів та учнів в умовах дистанційного навчання. Серед запроваджених заходів — щоденне консультування учителів, які на волонтерських засадах проводять уроки онлайн за підручниками,

створеними вченими відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України; надання матеріалів для домашнього навчання; розроблення робіт для підсумкового контролю навчальних досягнень учнів тощо. Завершено роботу з підготовки завдань для вхідної діагностики навченості учнів 2–5 класів на початку наступного навчального року. Це допоможе зібрати необхідні відомості про здобутий на попередньому етапі навчання рівень досягнень та забезпечити умови, необхідні для планування подальшої освітньої діяльності та визначення напрямів взаємодії з учнями та їхніми батьками.

Список використаних джерел

1. Електронна бібліотека НАПН України. (n.d.). *Відділ початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України*. <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/ped/>
2. Інститут педагогіки НАПН України. (n.d.a). *Електронна бібліотека*. <http://undip.org.ua/news/library/>
3. Інститут педагогіки НАПН України. (n.d.b). *Підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти*. <http://undip.org.ua/info/9580/>
4. Кабінет Міністрів України (2017, 13 грудня). *Про затвердження плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (903-р)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-p>
5. Міністерство освіти і науки України (2017, 13 липня). *Про проведення всеукраїнського експерименту на базі загальноосвітніх навчальних закладів (1028)*. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/56646/
6. Міністерство освіти і науки України (2018, 20 серпня). *Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу у Новій українській школі (924)*. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pova-ukrayinska-shkola/osinyuvannya>
7. Міністерство освіти і науки України (2019а, 8 жовтня). *Про затвердження типових освітніх програм для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти (1272)*. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-1-2-klassiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>
8. Міністерство освіти і науки України (2019b, 8 жовтня). *Про затвердження типових освітніх програм для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти (1273)*. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-3-4-klassiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti-1273>
9. Онопрієнко О. В. (2020, 23 квітня). *Особливості оцінювання навчальних досягнень молодших школярів в умовах дистанційного навчання математики [Відео]*. Проєкт «Освітній волонтер». <http://undip.org.ua/info/9899/>
10. Савченко О. Я., Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Онопрієнко О. В., Мартиненко В. О., Пономарьова К. І., Прищепка О. Ю., Листопад Н. П., Вашуленко О. В., Андрусенко І. В. (2018). *Методичні рекомендації для організації освітнього процесу в початкових класах закладів загальної середньої освіти у 2018/2019 навчальному році*. — Київ: Інститут педагогіки НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/714257/>
11. Топузов О. М., Савченко О. Я., Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Онопрієнко О. В., Мартиненко В. О., Пономарьова К. І., Прищепка О. Ю., Листопад Н. П., Вашуленко О. В., Андрусенко І. В. (2018). *Початкова освіта : Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі Типової освітньої програми для 2 класів закладів загальної середньої освіти. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти*. — Київ: Інститут педагогіки НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/716946/>

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПРОВІДНИХ НАУКОВЦІВ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 3 КЛАСІ

Оксана ПЕТРУК

Однією з перших ключових компетентностей для сучасної школи означено спілкування рідною/державною мовою. Пріоритетом початкової мовної освіти є формування комунікативної компетентності — здатності успішно користуватися мовою і володіти вміннями з усіх видів мовленнєвої діяльності для задоволення особистих потреб у навчанні та повсякденному житті.

Відповідно до основної мети рідномовної освіти в початковій школі, у 3-му класі, з якого починається другий цикл навчання, реалізуються такі проміжні завдання:

— виховання в учнів позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення;

— розвиток зв'язного мовлення, уяви, пізнавальних здібностей, логічного, критичного та образного мислення школярів;

— формування повноцінної навички письма, уміння брати участь у діалозі, створювати короткі усні й письмові монологічні висловлення;

— дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови;

— залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях.

Навчання української мови в 3-му класі базується на навчальних досягненнях учнів, отриманих у 2-му класі, і здійснюється за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа» та «Досліджуємо мовні явища».

Реалізація змістової лінії «Взаємодіємо усно» спрямована на формування у третьокласників умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей. Загалом, робота за цією змістовою лінією передбачає формування й розвиток у здобувачів освіти аудіативних умінь та вмінь говоріння (діалогічного й монологічного мовлення).

Аудіювання й говоріння — це дві сторони процесу усного мовлення. Без аудіювання неможливе нормативне говоріння. Так, аудіювання безпосередньо пов'язане з діалогічним мовленням: мовець не зможе адекватно відповісти на адресовану йому репліку, якщо не почув або не зрозумів її. Робота з удосконалення аудіативних умінь молодших школярів важлива і для формування вмінь загальнонавчальних, зокрема вміння зосереджувати увагу, уважно слухати вчителя, однокласників, загалом — співрозмовника. Дослідження психологів свідчать, що увага учнів початкової школи почасти розосереджена. Більшість молодших школярів можуть утримувати її заледве впродовж кількох хвилин. Лише за умови проведення спеціальної роботи, що передбачає тренування уваги учнів, цей час може збільшуватися. Саме вправи з аудіювання можуть сприяти формуванню уміння дітей бути уважними.

Навчання цим двом видам мовленнєвої діяльності — аудіюванню й говорінню — має відбуватися у взаємозв'язку, адже в процесі спілкування людина не лише сприймає на слух мовлення співрозмовника, розуміє, інтерпретує, оцінює почуту інформацію, але й продукує мовлення. Аудіозапис чи озвучений учителем текст може бути відправною точкою для побудови учнями діалогів або монологічних висловлень. Важливо спонукати третьокласників висловлювати власні думки з приводу почутого, аргументувати їх, спираючись на власний досвід, погоджуватися зі сприйнятою інформацією чи заперечувати її, заразом виявляючи доброзичливе ставлення до думок інших та дотримуючись правил мовленнєвої поведінки. Адже ці складові і є проявами комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Робота за змістовою лінією «Взаємодіємо письмово» передбачає формування в молодших школярів повноцінної навички письма, умінь висловлювати власні думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Згідно з програмовими вимогами розвиток писемного мовлення третьокласників має підпорядковуватись формуванню вмій письмово переказувати почутий або прочитаний текст розповідного змісту, будувати різні типи висловлень: розповіді, описи, міркування. Їх написанню відводяться спеціальні уроки розвитку зв'язного мовлення (1 година на два тижні), на яких необхідно навчати учнів складати план висловлення, дотримуватися логічної послідовності під час викладу думок, добирати виражальні засоби мови, оформлювати висловлення відповідно до вивчених правил правопису.

У 3-му класі відбувається активне становлення графічної навички учнів: вони починають писати в зошиті в одну лінію, набувають умінь скоропису в міру своїх психофізіологічних можливостей. Як і в 2-му класі, на початку уроку української мови доцільно проводити каліграфічну хвилинку, під час якої відпрацьовувати правильне написання і поєднання букв, приділяти увагу розвитку швидкості письма тощо.

Нині важко переоцінити вплив на сучасних дітей невинно зростаючого інформаційного потоку. Це актуалізує роботу за змістовою лінією «Досліджуємо медіа», що передбачає формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти (листівку, запрошення, sms-повідомлення, фотоколаж тощо).

Реалізація змістової лінії «Досліджуємо мовні явища» передбачає дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

Традиційно засвоєнню лінгвістичних знань у 3-му класі передують робота з повторення мовного матеріалу, опанованого у 2-му класі. З огляду на те, що у березні-травні 2020 року у зв'язку із запровадженням карантину учні навчалися дистанційно, є потреба виявити досягнутий ними на попередньому етапі навчання рівень знань, умінь і навичок, проаналізувати та окреслити важливі позиції, що потребують доопрацювання, й відповідно до цього внести корективи в планування роботи з повторення. Послідовність, зміст та тривалість роботи з активізації, корекції чи надолуження навчального матеріалу визначається вчителем самостійно залежно від потреб здобувачів освіти та з орієнтацією на той мінімум, без якого неможливе ефективне продовження навчання.

Опанування третьокласниками елементарних лінгвістичних знань відбувається під час дослідження лексичних одиниць та їх значення, будови слова, ознайомлення з частинами мови (іменниками, прикметниками, числівниками, дієсловами, службовими словами), роботи з реченнями й текстами. Цей процес необхідно підпорядковувати формуванню в учнів практичних умінь і навичок користуватися мовними одиницями різних рівнів для вдосконалення власного мовлення: лексичної виразності, орфографічної й граматичної правильності, зв'язності висловлень. Адже формування комунікативної

компетентності здобувачів освіти не може бути реалізованим без належної уваги до мовної грамотності.

У зв'язку з цим важливо розвивати в молодших школярів здатність до самоперевірки, самоконтролю й самооцінки (вміння контролювати себе, знаходити й виправляти власні помилки, формулювати оцінні судження щодо якості виконаної роботи, самостійно оцінювати результат своїх дій). Крім того, необхідно організовувати роботу учнів з різними джерелами інформації: мережею Інтернет, словниками, дитячими енциклопедіями, довідниками тощо.

Навчання української мови передбачає залучення учнів до активної комунікативної діяльності. Цей процес відбуватиметься успішно за умови створення оптимального, комфортного мовленнєвого середовища в класі, що передбачає моделювання вчителем ситуацій спілкування, забезпечення мотивації мовленнєвої діяльності, позитивного емоційного фону, стимулювання інтересу, захоплення побаченим чи почутим, що спонукають дітей до мовленнєвої активності та комунікативної взаємодії. Особливу увагу варто приділити вихованню співробітництва на уроці вчителя з учнями, учнів у парах і групах, організовувати роботу таким чином, щоб усі учасники були долучені до пошуку необхідних знань, способів дій, щоб у процесі звертання одне до одного та обміну думками виявляли підтримку і взаємоповагу.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОБОТИ ЗА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИМ КОМПЛЕКТОМ
ДО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ 3 КЛАСУ «УКРАЇНЬСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ. ЧАСТИНА 1»
(АВТОРИ К. І. ПОНОМАРЬОВА, Л. А. ГАЙОВА)**

Катерина ПОНОМАРЬОВА

У 3 класі Нової української школи розпочинається другий цикл початкової освіти. Відповідно до Типової освітньої програми, створеної під керівництвом О. Я. Савченко, у процесі цього циклу мовно-літературна освітня галузь реалізується через навчальні предмети «Українська мова» і «Літературне читання».

Основними завданнями предмета «Українська мова» є:

- формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення;
- розвиток зв'язного мовлення, уяви, пізнавальних здібностей, логічного, критичного та образного мислення школярів;
- формування повноцінної навички письма, уміння брати участь у діалозі, створювати короткі усні й письмові монологічні висловлення;
- дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови;
- залучення молодших школярів до практичного застосування вмінь з різних видів мовленнєвої діяльності в життєвих ситуаціях.

Навчання молодших школярів української мови в 3 класі базується на навчальних досягненнях, які учні одержали в 2 класі, і здійснюється за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Змістова лінія «**Взаємодіємо усно**» спрямована на розвиток у третьокласників умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах.

Змістова лінія «**Взаємодіємо письмово**» передбачає формування в учнів повноцінної навички письма, розвиток умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та

взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Змістова лінія «Досліджуємо медіа» спрямована на формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти.

Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища» передбачає дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в школярів уміння послугуватися українською мовою в усіх сферах життя.

На вивчення української мови в 3 класі виділено 122 години (3,5 години на тиждень). Рекомендуємо 3 години на тиждень відводити на уроки української мови, 1 годину на два тижні — на урок розвитку зв'язного мовлення.

На реалізацію Типової освітньої програми з української мови, створеної під керівництвом О. Я. Савченко, спрямовано зміст підручника «Українська мова та читання. Частина 1» (автори К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова) та навчально-методичний комплект до нього, який складається з таких посібників:

- зошит з розвитку мовлення «Малюю словом»;
- робочий зошит «Застосовую знання»;
- картки-тренажери з грамотного письма «Пишу без помилок»;
- тематичні діагностичні роботи «Мої досягнення»;
- картки з української мови із серії «Формування предметних компетентностей»;
- збірник перевірних робіт з української мови із серії «Перевірка предметних компетентностей».

Структурні компоненти зазначеного навчально-методичного комплекту об'єднані методичною концепцією компетентісно орієнтованого навчання молодших школярів української мови. Вони становлять цілісну дидактичну систему, спрямовану на формування, узагальнення, закріплення й діагностику мовних знань і мовленнєвих та правописних умінь, розвиток мовленнєво-творчих здібностей третьокласників, формування здатності застосовувати набуті знання й уміння з української мови в життєвих ситуаціях.

Основне призначення навчально-методичного комплекту — допомогти вчителю активізувати навчальну діяльність учнів, викликаючи інтерес до предмета «Українська мова» і потребу в оволодінні новими знаннями й уміннями; підвищувати ефективність уроку; забезпечувати диференційований підхід у навчанні, максимально посилюючи індивідуальне навчання школярів.

Охарактеризуємо складники навчально-методичного комплекту та методичні рекомендації щодо їх застосування.

Основою створеного нами навчально-методичного комплекту є підручник нового покоління «Українська мова та читання. Частина 1», який вирізняється такими особливостями:

- побудова на сюжетній основі — у формі подорожі Україною;
- забезпечення діалогічного стилю спілкування з учнями за допомогою персонажів (Читалочки, Щebetунчика, Родзинки і Гаджика);
- розвиток пізнавального інтересу, критичного мислення;
- формування здатності застосовувати мовні знання й мовленнєві вміння в повсякденному житті;
- розвиток мовленнєво-творчих здібностей;
- формування ключових компетентностей: здатності орієнтуватися в життєвих ситуаціях, вирішувати життєві проблеми;
- передбачення рефлексії.

Підручник структурований за мовними розділами, визначеними в змістовій лінії Типової освітньої програми «Досліджую мовні явища», а саме: «Пригадую знання про

звуки і букви», «Спостерігаю за значенням слів», «Досліджую будову слова», «Дізнаюся більше про іменники», «Досліджую прикметники», «Розпізнаю числівники», «Дізнаюся більше про дієслова», «Розпізнаю службові слова», «Будую речення», «Досліджую текст», «Повторюю вивчене».

У підручнику реалізовано дослідницький підхід до вивчення знань з мови, який передбачає послідовне виконання таких операцій:

- 1) знаходження певних мовних одиниць або явищ у реченні або тексті;
- 2) проведення дослідження за поданим у підручнику алгоритмом;
- 3) формулювання висновку;
- 4) перевірка власної думки за поданим нижче правилом.

Зазначений підхід реалізовано, наприклад, при ознайомленні третьокласників з поняттям «орфограма» (див. підручник, с. 71).

Після дослідження мовної одиниці або мовного явища учні виконують низку завдань на розуміння, засвоєння і застосування нових знань (див. підручник, с. 71–72).

Звертаємо увагу, що виконання зазначених завдань розпочинається колективно під керівництвом учителя. Лише після того, як кожний учень усвідомив спосіб виконання завдання, учитель пропонує закінчити його самостійно. Учням, які самостійно впорались із завданням не спроможні, допомагає вчитель.

Відомо, що міцності засвоєння знань і здатності застосовувати їх сприяє багаторазове вправління у виконанні завдань різних когнітивних рівнів. З цією метою пропонуємо використовувати **робочий зошит** з друкованою основою «Застосовую знання». Уміщені в ньому завдання різноманітні не тільки за когнітивними рівнями, а й за структурою і способом виконання. Зокрема, серед них є репродуктивні, конструктивні й творчі, закритого і відкритого типів, на встановлення послідовності й відповідності тощо.

На етапі застосування знань і вмінь з кожного мовного розділу пропонуємо використовувати **картки** із серії «**Формування предметних компетентностей**». Уміщені на них компетентісно орієнтовані завдання побудовані на основі сюжетних малюнків, змодельованих життєвих ситуацій. Виконуючи їх, учні вчитимуться застосовувати знання з мови й мовленнєві та правописні уміння в нестандартних умовах, для вирішення певних проблем, усвідомлюватимуть необхідність знати українську мову.

Продемонструємо зразки таких завдань.

Важливим завданням предмета «Українська мова» в 3 класі є засвоєння учнями орфограм, визначених Типовою освітньою програмою. А саме: написання слів з апострофом, сумнівними приголосними звуками, дзвінками приголосними звуками в кінці складу, ненаголошеними звуками [e], [и], що перевіряються зміною форми слова, добром спільнокореневих слів або за словником, правила переносу слів, слова з чергуванням голосних і приголосних звуків у коренях, слова з префіксами *роз-*, *без-*, *з-*, *с-*, апострофом після префіксів, прізвища, імена, по батькові людей, клички тварин, назви країн, міст, сіл, вулиць, річок, озер, морів, гір, написання числівників, що закінчуються на *-дцять*, *-десять*, *-сот*, дієслів, які закінчуються на *-ться*, *-шся*, написання *не* з дієсловами, слів з прийменниками і співзвучними префіксами, розділові знаки в кінці речень і при звертанні.

Повноцінному засвоєнню зазначених орфограм сприятиме використання **карток-тренажерів «Пишу без помилок»**. Методика опрацювання орфограм за картками здійснюється в такій послідовності:

- 1) учні читають правило правопису і приклад до нього;
- 2) добирають і записують свій приклад на це правило (правильно дібраний приклад свідчатиме про те, що учень розуміє дане правило);
- 3) далі виконують три завдання:
 - у першому — вставляють пропущену в словах букву на вивчену орфограму;
 - у другому — уписують в речення або текст слова, що містять цю орфограму;

— у третьому — підписують світлини чи малюнки, використовуючи слова з даною орфограмою.

Багаторазове записування слів з орфограмами сприятиме запам'ятовуванню правильного їх написання.

Для діагностування результатів навчання з метою подальшого коригування освітнього процесу пропонуємо використовувати посібники «Мої досягнення» та/або «Перевірка предметних компетентностей», які містять перевірні роботи до кожного мовного розділу, а останній — ще й підсумкову роботу за рік. Запропоновані в посібниках завдання передбачають застосування учнями набутих знань і вмінь.

Перевірні роботи в посібнику «Мої досягнення» складаються з окремих, не пов'язаних між собою завдань, різних за складністю та способом виконання.

У посібнику «Перевірка предметних компетентностей» перевірні роботи побудовано на основі сюжетних малюнків і представлено у двох рівноцінних варіантах.

У тісному зв'язку зі змістовою лінією «Досліджую мовні явища» реалізуються інші лінії мовно-літературної галузі. Зокрема — «Взаємодіємо усно». Цією лінією передбачено формування в третьокласників таких складників комунікативної компетентності:

— уміння сприймати, аналізувати й інтерпретувати усну інформацію, визначати її тему і мету, висловлювати власну думку щодо змісту почутого, вибирати необхідну інформацію з почутого;

— підтримувати й ініціювати діалог, аргументувати свої думки під час розмови, дотримуватись етичних норм спілкування, правил етикету;

— відтворювати зміст сприйнятої на слух інформації, будувати власні усні висловлення (розповіді, описи, міркування, есе) самостійно та з опорою на допоміжні матеріали (за малюнком чи серією малюнків, даним початком або кінцівкою, планом, опорними словами), використовувати виражальні засоби мови, розповідати про свої спостереження, враження, події з особистого життя, доводити аргументовано свою думку.

Для досягнення зазначених результатів у підручнику пропонується цілеспрямована система завдань, зокрема, на розвиток умінь взаємодіяти усно вміщено завдання, що передбачають:

- відповіді на подані запитання;
- інтерв'ю;
- читання діалогу в ролях;
- обговорення з однокласниками певних ситуацій, проблем, прочитаних книжок, різної інформації тощо;
- побудову усних висловлень за малюнками, світлинами, іншими медіапродуктами;
- розповіді про побачену, почуту, пережиту ситуацію чи подію із власного життя;
- висловлення власної думки та її обґрунтування.

Наприклад, завдання 10 на с. 7, завдання 1 на с. 81, завдання 3 на с. 86, завдання 8 на с. 102.

На розвиток писемного мовлення спрямована змістова лінія «Взаємодіємо письмово». Вона націлює на формування в третьокласників повноцінної навички письма, а також розвиток їхніх мовленнєво-творчих здібностей, зокрема, умінь створювати письмове висловлення (розповідь, опис, міркування) на добре відому тему, на основі вражень від прочитаного твору, переглянутого фільму, ситуації з життя, письмово переказувати текст розповідного змісту.

Звертаємо увагу, що в 3 класі в учнів формується вміння перевіряти свої письмові роботи, знаходити й акуратно виправляти в них помилки, обговорювати власні твори з однокласниками/однокласницями, визначати їхні позитивні характеристики.

З метою розвитку мовленнєво-творчих здібностей третьокласників рекомендуємо на кожному уроці української мови виконувати мовленнєво-творчі завдання, які

передбачають написання самостійних коротких текстів на задану тему (наприклад, завдання 8 на с. 104, завдання 7, 8 на с. 132–133, завдання 7 на с. 145).

У 3 класі розпочинається формування в учнів умінь писати переказ тексту. З цією метою в підручнику подано завдання, що містять тексти для читання і запитання за їх змістом, які слугують планом для переказу тексту в усній і письмовій формах (наприклад, завдання 6, 7 на с. 50).

Звертаємо увагу, що подані в підручнику мовленнєво-творчі завдання не обов'язково виконувати в робочому зошиті. Для них рекомендуємо відвести окремі блокноти, де школярі матимуть можливість робити ілюстрації до своїх творчих робіт, здійснювати художнє оформлення їх. У такий спосіб можна реалізувати навчальний проєкт «Моя мовленнєва творчість», результатом якого стане створення кожним учнем/ученицею книжечки власних творів.

Найбільше уваги формуванню в третьокласників умінь писати власні зв'язні висловлення приділяється на уроках розвитку зв'язного мовлення. Для організації роботи на цих уроках пропонуємо використовувати зошит з розвитку мовлення «Малюю словом». Він містить дидактичний матеріал до 17 уроків, які передбачено проводити один раз на два тижні впродовж навчального року.

Завдання сприятимуть формуванню в учнів умінь:

- писати *тексти-розповіді* про спогади з власного життя, враження від пережитих подій, про своїх друзів, сім'ю, турботу про власне здоров'я, за серіями малюнків, коміксами, поданими запитаннями, на основі малюнків, поетичних і музичних творів, відео;
- складати *план тексту*;
- писати *докладний переказ тексту*;
- розрізняти *опис художній і науково-популярний*.

У зошиті «Малюю словом» вміщено матеріал для підготовчої роботи до написання зв'язних текстів. Така робота охоплює розглядання й обговорення ілюстративного матеріалу, прослуховування музичних творів за поданими QR-кодами, пригадування подій із власного життя, словникову роботу (вибір зі «Словникової скарбниці» потрібних для власного твору слів і словосполучень, доповнення скарбниці самостійно дібраними словами і словосполученнями, аналіз слів з виділеними орфограмами), складання усних розповідей на відповідну тему, побудову плану твору або переказу, добір заголовків до власних текстів тощо.

Після записування власного тексту третьокласники можуть намалювати до нього ілюстрацію. На завершення кожного уроку пропонується перевірити свою роботу і, за бажанням, прочитати її однокласникам у кіслі автора.

Для реалізації **змістової лінії «Досліджуємо медіа»** в підручнику пропонуються завдання, що передбачають формування в третьокласників умінь сприймати доступні медіатексти, визначати їх мету, інтерпретувати медіаповідомлення на основі власного досвіду, виділяти цікаву інформацію, робити спроби виявити в медіапродуктах приховану інформацію, пояснювати своє ставлення і реакцію на медіаповідомлення, створювати прості медіапродукти (наприклад, завдання 8 на с. 9, завдання 5, 6 на с. 104, завдання 6, 7 на с.124).

Застосування запропонованого навчально-методичного комплекту сприятиме підвищенню мотивації навчальної діяльності третьокласників, розвитку їхнього пізнавального інтересу, забезпечить досягнення очікуваних результатів, визначених Типовою освітньою програмою з української мови. Крім того, зазначені посібники можуть активно використовуватися в умовах дистанційного та «змішаного» навчання для забезпечення ефективності освітнього процесу.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти / Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. — Київ : Світоч, 2019. — С. 4–33.

2. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. — Київ : Світоч, 2019. — С. 244–249.
3. Стадник О. Г. Склад навчально-методичних комплектів зі шкільних дисциплін / Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Вип. 28. — Запоріжжя, 2013. — С. 431–434.
4. Пономарьова К. І. Зошит з розвитку мовлення «Малюю словом» : Навчальний посібник для учнів третього класу. — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. — 56 с. : іл.
5. Пономарьова К. І. Картки-тренажери з української мови «Пишу без помилок» : Навчальний посібник для учнів третього класу // Складова частина навчально-методичного комплекту з української мови до підручника «Українська мова та читання. Частина 1» (авт. К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова). — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. — 48 с. : іл.
6. Пономарьова К. І. Мої досягнення: тематичні діагностичні роботи з української мови : Навчальний посібник для учнів третього класу // Складова частина навчально-методичного комплекту з української мови до підручника «Українська мова та читання. Частина 1» (авт. К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова). — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. — 56 с. : іл.
7. Пономарьова К. І. Перевірка предметних компетентностей. Українська мова. 3 клас. Збірник завдань для перевірки навчальних досягнень учнів : навч. посібник / К. І. Пономарьова. — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. — 40 с. : іл.
8. Пономарьова К. І. Робочий зошит з української мови «Застосовую знання» : Навчальний посібник для учнів третього класу // Складова частина навчально-методичного комплекту з української мови до підручника «Українська мова та читання. Частина 1» (авт. К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова). — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. — 80 с. : іл.
9. Пономарьова К. І. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 1 // К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова. — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. — 160 с. : іл.
10. Пономарьова К. І. Формування предметних компетентностей. Картки з української мови. 3 клас : навч. посібник / К. І. Пономарьова. — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. — 64 с. : іл.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В 3 КЛАСІ

Олександра САВЧЕНКО

У 2020/2021 навчальному році розпочинається реалізація другого циклу початкової освіти. З початку її реформування минуло небагато часу, однак у методиках з усіх предметів відбувся помітний приріст нових знань, цікавих методичних прийомів, у практику впроваджується нова система контролю й оцінювання учнів і нові підходи до професійного розвитку вчителів.

Використання циклів для побудови структури шкільної, зокрема початкової освіти, є поширеною практикою в освіті зарубіжній. Це робиться для пристосування навчально-виховного процесу до потреб та пізнавальних і фізичних можливостей дітей, які дуже швидко змінюються саме впродовж молодшого шкільного віку. Єдиний підхід до визначення тривалості циклів відсутній, адже в різних країнах різна тривалість початкової освіти, тому структурування сучасної початкової школи має національні особливості.

В Україні цей підхід було введено законом «Про освіту» (2017 р.). У Державному стандарті початкової освіти підтверджено, що «початкова освіта має такі цикли, як

1–2 і 3–4 класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти» (п. 5 розд. 1).

Циклування враховано і у вимогах ДС до обов'язкових результатів навчання здобувачів початкової освіти, які подано узагальнено за циклами (Додаток 1 до ДС). У типових освітніх програмах загальні вимоги до навчальних досягнень конкретизовано по кожному класу, але орієнтири їх контролю і оцінювання визначено за циклами.

У процесі переходу з першого циклу на другий, який завершує перший рівень Національної рамки кваліфікації, корисно зіставити очікувані результати, вимоги, зміст освіти кожної галузі за циклами.

Стосовно мовно-літературної галузі зазначимо суттєві зміни. У Типовій освітній програмі початкового курсу мовно-літературної освіти, створеної під керівництвом О. Я. Савченко, для другого циклу галузь структурується за навчальними предметами «Українська мова» і «Літературне читання». Відповідно до програми внесено помітні зміни у формулювання мети й перелік завдань курсу. Нагадаємо ці положення.

Мета — розвиток особистості молодшого школяра засобами різних видів читацької діяльності; формування читацької, комунікативної та інших ключових компетентностей; збагачення емоційно-ціннісного, естетичного, соціального та пізнавального досвіду; розвиток образного, критичного і логічного мислення та літературно-творчих здібностей; формування готовності до вивчення української та зарубіжної літератури в освітньому закладі II ступеня.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

- ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів;
- формування в учнів повноцінної навички читання як універсального інструменту функціональної грамотності;
- розвиток інтересу і здатності до самостійної читацької діяльності для задоволення різних потреб читача;
- формування умінь опрацьовувати художні, науково-художні тексти;
- оволодіння прийомами структурно-сислового й образного аналізу текстів різних видів;
- розвиток образного, критичного, логічного мислення та мовлення;
- формування вмінь самостійної роботи з різними видами і джерелами інформації;
- формування прийомів роботи з дитячою книжкою, періодичною, довідковою літературою;
- формування вмінь безпечного і критичного використання медіапродукції, здатності створювати медіапродукти і спілкуватися за допомогою медіазасобів;
- розвиток уяви і здатності виявляти себе в різних видах літературно-творчої діяльності.

Відповідно до мети і завдань **предмета «Літературне читання»** визначено сім **змістових ліній**:

- 1) «Пізнаємо простір дитячого читання»;
- 2) «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»;
- 3) «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»;
- 4) «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»;
- 5) «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»;
- 6) «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»;
- 7) «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти».

Назви ліній, зміст, визначений у Типовій освітній програмі, засвідчують, що в другому циклі є виразні відмінності щодо розвитку в учнів значно ширшого кола умінь: досліджувати тексти, виявляти читацьку самостійність, інтерес до продуктивного читання і свою читацьку й авторську позицію. Звертаємо увагу на зростання і чіткість

вимог, які стосуються літературного розвитку дітей, образного, критичного і логічного мислення, формування готовності до вивчення української та зарубіжної літератури в 5 класі. У 3 класі змінюється підхід до контролю й оцінювання навчальних досягнень. Слід усвідомити, які результати навчання є об'єктами бального оцінювання, а які — в полі вербального. Отже, перед учителем постає нова задача щодо відбору і застосування технологій внутрішнього оцінювання, накопичувальної оцінки, через портфоліо досягнень, проміжного і підсумкового оцінювання. Цю міжпредметну проблему висвітлено О. В. Онопрієнко, тому рекомендуємо звернутись до її праць.

Коротко розглянемо методичну **реалізацію змістових ліній ТОП у підручнику**, який створено нами. Обкладинка, форзаци підручника, вступ до розділів унаочнюють його *методичні концепти*. Домінантою ілюстративного забезпечення підручника ми обрали *формат колажу*. Він, на нашу думку, дає змогу цілісно візуалізувати зміст основних ідей підручника (великий колаж на обкладинці і менші як заставка до кожного розділу). Форзаци залишаються дорожньою картою навчання на уроках літературного читання.

Розгляд на першому уроці обкладинки, форзаців, структури підручника і звернення автора стимулює учнів до системного мислення, прогностичних суджень, зацікавлення процесом читання. Працюючи в 3 класі з ілюстративним матеріалом у різних розділах, діти мають набути достатній досвід орієнтації у *мові символів різного вжитку*: державні символи української культури; символи, знаки певних видів діяльності; символи навчання та ін. Корисно, щоб діти могли пояснити, яку інформацію передає той чи інший символ або усталений образ, знак, адже зараз усе більше інформації ущільнюється шляхом її візуалізації. Учитель привертає увагу дітей до того, що кожен розділ має певну структуру, ритмічність у використанні ілюстративного матеріалу, що забезпечує цілісність сприйняття книги.

Учні стають все більш *активними суб'єктами навчання*, тому пріоритетом залишається різноманітність їхньої взаємодії в різних видах діяльності, що відображено в центрі форзаців. Розкриємо основні методичні настанови щодо реалізації в підручнику змістових ліній ТОП.

Сучасний підручник є багатофункціональним. У нашому підручнику у взаємозв'язку реалізовано функції: *інформаційну* (знання про навколишній світ, способи діяльності, цінності); *мотиваційну, виховну, розвивальну* (розвиток психічних процесів, засоби досягнення очікуваних результатів щодо оволодіння ключовими і предметними компетентностями, формування якостей емоційного інтелекту, образного, системного і критичного, творчого мислення, прогностичних умінь); *ілюстративну* (малюнки, фото, репродукції картин, обкладинки книжок, журналів, схеми, портрети письменників тощо); *контролюючу* (завдання для поточної самоперевірки, самооцінки і підсумкової — до кожного розділу блок «Перевіряю свої досягнення»). Усі функції книги взаємопов'язані, але якість їх реалізації залежить від якості текстів, які є найважливішим інструментом зацікавленості дітей процесом читання, джерелом мотивації, самостійного, вдумливого читання. Як розширити читацький простір третьокласника?

Виховання дитини-читача передусім вимагає збільшення її контактів з різними джерелами інформації. Підручника для досягнення цієї мети замало. Розширюють читацький простір робочий зошит, посібники для самостійного читання «Я люблю читати», «Моя домашня читальня», хрестоматії для позакласного читання. Джерелами інформації для вчителя є сайт Національної бібліотеки України для дітей «КЛЮЧ», портали «Барабука», «Читомо» та ін. Їхній зміст виразно засвідчує активне поповнення фонду дитячої літератури новими іменами, цікавими для сучасних дітей темами, книжками відомих авторів.

З поширенням соцмереж, фейкових новин, постправди в суспільстві змінилося ставлення до багатьох базових цінностей. Зокрема, такі цінності, як мова, книга, читання, зазнали переоцінки. Тому замість традиційної назви «Коло читання» або «Читаємо»

першою змістовою лінією є «Пізнаємо простір дитячого читання», що спонукає укладача підручника: 1) створити передумови для ознайомлення учнів 3–4 класів з різноманітною за темами і жанрами дитячою літературою, з різними видами довідкових, навчальних і медіатекстів, способами здобуття інформації в сучасному медіапросторі; 2) передбачити взаємодію організованого й самостійного читання, що сприяє вихованню дитини-читача, який по завершенню початкової школи має належний читацький кругозір і володіє досвідом цільового використання текстів різних видів, розуміє цінності мови, книги, читання. Різні джерела розширення читацького простору молодшого школяра унаочнюють ілюстрації обкладинок книжок, уміщених в підручнику та складниках навчального комплексу.

У 3 класі діти опрацьовують у підручнику тексти:

— *основні* (художні твори, народні й авторські; поетичні та прозові; науково-художні);

— *додаткові, пояснювальні* (настановчі, перед розділом, розповіді про автора тощо);

— *позатекстовий компонент*.

Найбільша питома вага в змісті підручника належить авторським творам: поетичним і прозовим. Уперше об'єктом вивчення будуть п'єса-казка і байки. П'єса «Стрімкий як вітер» написана молодого українською письменницею Наталією Осипчук. Її сюжет присвячений подіям, переживанням, роздумам хлопчика Романа, який рухається на візку. На лікуванні в дельфінарії він подружився з дельфіном, зрозумів його мову. Зміст п'єси дає можливість актуалізувати проблему взаємозв'язку людини з природою, залучити дітей до обговорення гострих етичних проблем, застосувати інтерактивні прийоми.

У визначенні змісту читання ми прагнули гармонії між соціально орієнтованою сучасною тематикою і класичними творами, створеними в різні часи поетами й письменниками (Тарас Шевченко, Леся Українка, Леонід Глібов, Олександр Олесь, Максим Рильський, Дмитро Павличко, Ліна Костенко, Василь Сухомлинський). Емоційно проникливо слід відкривати сучасним читачам цінність їхньої багатой і різноманітної спадщини.

До змісту різних розділів включено кілька творів сучасних зарубіжних авторів про шкільне життя ровесників читачів, їхні захоплення («Як у Німеччині святкують початок навчального року», уривок з повісті Меган МакДоналд «Джуді Муді», оповідання Марії Манеру «Шарлотта отримує... тринадцять балів!», казку Джанні Родарі «Дорога, що нікуди не вела», оповідання Марка Вітлера «Кошеня пропало», вірш Дороті Гельнер «Розмова з фортепіано»). Це сприяє світосприйманню нашими юними читачами і читачками інших обставин життя, розумінню почуттів і захоплень дітей із інших країн.

Зміст і структура підручника охоплюють 9 розділів, різних за обсягом:

1. Здрастуй, рідна школо і мій третій клас!
2. Без слова немає мови, а без мови — книги.
3. Із джерела народної мудрості.
4. Здійсниться все!
5. Як не любить свій край!
6. Літературні казки. П'єса-казка. Байки.
7. Поезії про дивосвіт природи.
8. Все добре переймай, а недобре — виправляй.
9. Іскринки творчості.

Ми прагнули дібрати тексти, що відповідають *таким критеріям*: інформативна значимість, художня виразність, розвивальний і виховний потенціал, обсяг, різноманітність жанрів, їх можливості для навчання дітей прийомам вдумливого читання. Важливо також передбачити емоційний вплив текстів, відповідність запитам сучасної дитини, яка живе в неспокійний час, прагне пізнати, усвідомити те, що відбувається

в сучасному соціумі. Прикладами таких творів вважаємо сповідання Т. Череп-Пероганич «Колядка», у якому доступно, емоційно описано нову ситуацію життя мешканців Луганщини, зображено переживання дітей, які зазнали душевних травм, бо змушені покинути своїх рідних; світ почуттів, нових вражень дівчинки Мар'ям, яка адаптується до життя в чужій країні, бо її родина є біженцями звідти, де насилля й триває війна (оповідання «Різні культури» з повісті Надійки Гербіш «Мене звати Мар'ям») та ін. Розвиток емоційного інтелекту, утвердження цінності гуманних почуттів і вчинків є темою творів розділу «Все добре переймай, а недобре — виправляй» («Красиві слова і красиве діло», «Телефонна розмова», «Дружок і Образа», «Я друзів не продаю», «Спішу додому» та ін.).

Діти прочитають низку *багатошарових творів*, які передбачають різні рівні проникнення в їхній зміст і смисл. До таких належать літературні казки відомих українських письменників А. Дімарова «Для чого людині серце», Сашка Дерманського «Білячок», М. Морозенко «Руде цуценятко і різдвяний ангел» та ін.

Змістова лінія «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного» передбачає розвиток якісних характеристик технічної і смислової сторін навички читання під час читання вголос і мовчки; застосування мовленнєвих і позамовних засобів художньої виразності; оволодіння прийомами смислового читання; застосування різних видів читання: аналітичного, переглядового, вибіркового. У 3 класі пріоритетна увага надається *читанню мовчки*, яке характеризується активізацією процесів розуміння та засвоєння прочитаного, зростанням темпу читання.

З метою розвитку, удосконалення навички читання і вимови учнів рекомендовано вправи для тренування артикуляційного апарату, розвитку дихання. Зокрема, в робочому зошиті є блок «Читацька розминка». Як правило, він містить три завдання з урахуванням складності тексту: перечитування багатоскладових слів зі збігом приголосних, вибраних із тексту твору, вправлення у читанні скоромовок, у яких кольором виділені певні склади. Пропонуємо також невеликі вірші для придумування учнями заголовків до них.

Для удосконалення техніки читання третьокласників у робочому зошиті вміщено завдання (5–6 рядків) на знаходження в таблиці букв, певних слів, які дітям слід обвести. Такі вправи розвивають довільну увагу, темп читання, орфографічну зіркість.

З метою розвитку в учнів виразності читання рекомендовано такі прийоми:

— визначення настрою твору, звернення до почуттів читача («Які почуття, настрої передає поет у вірші “Тиха задумлива осінь спускається”»? Прочитайте вірш напівголосно, «замріяно»);

— відтворення в читанні характерних ознак дій персонажів («Читаючи байку “Добра порада”, передай голосом нетерпимість дійових осіб одне до одного, своє ставлення до їхньої самооцінки»);

— врахування в читанні особливостей жанру твору («Прочитайте колісанки наспівно, лагідно»; «Як найкраще промовляти лічилки, швидко чи повільно? Чому?»; «Навчися читати скоромовки: з'ясуй значення незрозумілих слів; спочатку читай повільно, чітко вимовляючи звуки й слова; потім читай швидше, ще швидше, але чітко й правильно»; «Які почуття викликає ця колядка, щедрівка? Передай їх, читаючи пісні»).

Розуміння тексту передбачає *розуміння* учнями *більшої частини слів*, ужитих і в прямому, і в переносному значеннях, зміст *кожного речення*, *смислових зв'язків* між ними й частинами тексту. Звідси випливає, що учень зрозуміє прочитане, якщо розуміє не лише його фактичний зміст, а й основний смисл, головну думку, тобто текст як цілісність. Досягнення такого рівня розуміння тексту є для молодших учнів складною аналітико-синтетичною діяльністю. Тому слід упорядкувати запитання *до читання тексту*, в процесі занурення в текст, на завершальному етапі розуміння тексту.

У методичному апараті підручника значно збільшилася кількість варіативних завдань, на *постановку учнями запитань* до тексту, *пошук ключових слів* у абзацах і в тексті загалом, *визначення структури тексту, добір заголовків* до частин тексту і тексту загалом. Це є випереджальною роботою для складання учнями *плану твору*. Різноманітними мають бути завдання для *обговорення заголовка твору* на різних етапах: первинного ознайомлення (висловлювання прогностичних суджень, зіставлення змісту заголовка із емоційними враженнями від слухання або читання мовчки); поглибленого перечитування (зіставлення змісту твору із заголовком); на завершальному етапі (придумування до тексту різних заголовків: питальне речення; заголовок-загадка; заголовок-прислів'я; вибір з тексту речення, яке може бути заголовком та ін.).

Важливим інструментом вдумливого читання й розуміння є *запитання на встановлення послідовності і взаємозв'язку подій*. Цей засіб є необхідним для глибшого розуміння об'ємних творів, які мають складний сюжет, вивчаються на двох уроках (казки «Білячок», «Кирило Кожум'яка», «Вечірник, Полуночник і Світанок», п'єса «Стрімкий, як вітер» та ін.).

Для розуміння науково-художніх текстів обов'язковими є запитання на визначення нового, перевірка розуміння учнями суттєвих ознак нових понять, явищ, часу, подій, стимулювання суджень оцінювального характеру та ін. Корисно пропонувати учням для розуміння таких творів завдання на створення схем, малюнків, таблиць.

Реалізація *змістової лінії «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»* має на меті формулювання в учнів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях. Як бачимо, визначені напрями продовжують роботу, здійснену в першому циклі, а також включають низку нових вправ. У зв'язку з цим у підручнику й робочому зошиті учням пропонуються ситуації і завдання колективної, групової і парної взаємодії: участь в обговоренні певної ситуації, у виставі, інсценізаціях; розв'язання проблемної ситуації; робота в медіавіконцях; створення колажу. У процесі цієї взаємодії ми формуємо в учнів такі *правила*:

- уважно слухаю співрозмовників;
- виявляю зацікавленість спілкуванням (дивлюсь в обличчя співрозмовника, тримаю контакт очей);
- слухаю і говорю по черзі (діалог, групова робота, інсценівка);
- запитую, щоб краще зрозуміти текст та інших мовців;
- відповідаю на запитання;
- вступаю в діалог;
- висловлюю власні думки, ставлення щодо змісту прослуханого, прочитаного;
- дотримуюсь правил спілкування.

У 3–4 класах значно змінюється робота з *дитячими книжками, журналами*. Вона передбачає формування і розвиток в учнів прийомів розрізнення дитячих книжок за жанрово-тематичними ознаками, типом видання (книжка-твір, книжка-збірка, довідник, словник і т. ін.), прогнозування ймовірного змісту читання з опорою на ілюстративний та довідково-інформаційний апарат; прийомів самостійного вибору потрібної книжки; умінь висловлювати емоційно-оцінні враження щодо змісту прочитаного, складати короткий відгук на прочитане та ін.

Набуті в попередніх класах практичні вміння, способи діяльності з дитячою книжкою дозволяють школярам переважно самостійно розв'язувати спеціальні завдання, які складають сутність самостійної читацької діяльності. Спочатку за завданням учителя, а далі — з власної ініціативи учні самостійно вибирають та читають дитячі книжки поза класом. Тобто у 3–4 класах самостійне читання учнів стає реально позакласним. А на уроках відбувається колективне обговорення того, що діти прочитали заздалегідь.

В активне читання школярів включаються значні за обсягом твори. Відповідно передбачається робота з освоєння змісту таких видань.

Помітною ознакою, яка вирізняє уроки роботи з дитячою книжкою, позакласного читання в 3–4 класах, є планування навчального матеріалу, який опрацьовується на одному уроці, а також — під час проведення серії уроків, об'єднаних між собою спільною темою. Крім того, учитель планує проведення занять, під час яких школярі глибше засвоюють ознаки певного літературного жанру (наприклад, повістей-казок, легенд та ін.), учаться за допомогою педагога узагальнювати історичний, морально-естетичний досвід, відображений у змісті цих творів.

Читацький простір учнів 3–4 класів інтенсивно поповнюється науково-художньою та довідковою літературою. Рекомендуючи книжки для позакласного читання, учитель враховує умови забезпечення дитячою літературою районних (міських), шкільних, домашніх бібліотек.

В орієнтовному календарно-тематичному плані для 3 класу ми пропонуємо бібліотечні заняття, проведення літературних ранків у різноманітній формі: літературні екскурсії, тематичні уроки, суголосні темі розділу, творчості письменника або письменниці, що зацікавили дітей. Різноманітність уроків роботи з виданнями для дітей зараз обумовлена потужними інформаційними сайтами, які створені Національною бібліотекою України для дітей ім. Януша Корчака, видавництвами, різними громадськими організаціями з метою підтримки дитячого читання.

Змістова лінія «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів» передбачає цілісне сприймання учнями художніх, науково-художніх текстів, авторських і народних. У реалізації цієї лінії відчувається використання широкого діапазону літературознавчих понять, загальнонавчальних і читацьких умінь, стимулювання рефлексивних критичних міркувань. Комплексне використання різних прийомів, дослідження текстів з різною метою сприятиме оволодінню предметною читацькою компетентністю, низкою ключових (уміння вчитися, комунікативність) наскрізних умінь.

З цією метою в підручнику й робочому зошиті вміщено систему завдань, що мають на меті:

— *забезпечити* вдумливе читання: учень прогнозує за заголовком, малюнками зміст твору; знаходить важливі для розуміння тексту слова, вислови; визначає і пояснює зв'язки між дійовими особами, вчинками, фактами; знаходить спільне й відмінне; здійснює структурний аналіз тексту тощо;

— *стимулювати* учнів ставити до тексту різні запитання (відкриті й закриті); розуміти, що на одне запитання можуть бути різні, зокрема, й помилкові відповіді;

— *встановлювати* зв'язок прочитаного із життєвим або особистим пізнавальним досвідом учнів;

— *усвідомлювати*, що інформація може бути корисною і шкідливою, що її можна перевірити, хто може учневі допомогти в цьому (на конкретних прикладах);

— *висловлювати* емоційно-ціннісні й критичні судження з опорою на текст і власний досвід;

— *розрізняти* в тексті факти й думки автора про них;

— *пропонувати* власні рішення щодо розв'язання морально-етичних проблем, які випливають зі змісту тексту.

Звертаємо увагу, що в підручнику є чимало творів, які мають виразний потенціал для розвитку емоційного інтелекту і критичного мислення. Наприклад, оповідання «Перший день навчання у 3 “Т” класі» (уривок з повісті «Джуді Муді»), «Шарлотта отримує... 13 балів», «Колядка»; казки «Новорічна пригода з відьмою», «Руде цуценятко і різдвяний ангел», «Для чого людині серце», «Білячок»; п'єса «Стрімкий, як вітер»; байки; усі твори, які діти прочитають у розділах «Все добре переймай, а недобре — виправляй», «Іскринка творчості».

Змістова лінія «Досліджуємо і взаємодіємо з продукцією медіа». Мета цієї роботи — підготовка молодших школярів до розвивальної і безпечної взаємодії з інформаційним простором, який оточує дітей змалку. Вони мають зрозуміти на конкретних прикладах, що медіаосвіта — це не природа, а засоби, які штучно створені людьми для повідомлення іншим певної інформації: знань, відомостей, фактів. За допомогою вчителя, інших дорослих, діти поступово мають набути досвід розуміння, що інформація може бути корисною і шкідливою.

Реалізація цієї змістової лінії по завершенню 3 класу передбачає, що учень/учениця:

— *знає і пояснює* поняття «медіа», розрізняє види медіа за джерелами і способами отримання інформації;

— *аналізує медіатексти* за критеріями, факти і судження про них;

— *формулює висновки* за прочитаним, побаченим;

— *знає правила* безпечної поведінки в Інтернеті;

— *створює* (за вибором) *медіапродукти* і пояснює свій вибір;

— *пояснює роль ілюстрації* як джерела розуміння тексту.

У реалізації завдань цієї змістової лінії використано *прямий спосіб* — «Медіавіконць» і *опосередкований* — завдання до текстів, ситуацій, описаних у робочому зошиті.

Зміст «Медіавіконць» у підручнику:

— колаж «Найкращий клас»;

— Музей книги і друкарства;

— мультфільм;

— селфі;

— афіша вистави;

— мініпроект: створення обкладинки книжки;

— мініпроект: колаж «Про мене».

Потенціал підручника сприяє формуванню дитини як творчої особистості. Для розвитку творчих здібностей у підручнику передбачено завдання на:

— розвиток уяви;

— розвиток образного мислення й мовлення;

— формування вмінь визначати й добирати рими, змінювати, доповнювати прочитане;

— прагнення створювати творчі продукти: казки, вірші, малюнки, листи, інсценізації, проекти. Пропонуються підказки, опори для створення творчого продукту.

Планування уроків — творчий процес, тому будь-які рекомендації вчитель має співвідносити з умовами роботи в конкретному класі. Це врахування готовності учнів до засвоєння навчального матеріалу, кількості дітей у класі, їхня забезпеченість навчальними посібниками, фонд книжок для самостійного читання в шкільній бібліотеці, особливості територіального розташування школи тощо.

Тематично-жанровий, естетичний і літературознавчий, комунікативно-мовленнєвий принципи, як відомо, визначають простір літературного читання молодших школярів і впливають на конструювання методичного апарату підручника. Ці принципи слід брати до уваги, визначаючи мету та хід уроку. Їх застосування орієнтує вчителя на *діяльнісно-компетентнісний підхід до організації читацької діяльності учнів*.

Оскільки ключові та предметні компетентності формуються не за один урок, а протягом тривалого часу, ми рекомендуємо передусім звернути увагу на формулювання мети й завдань уроку. *В умовах компетентнісного підходу доцільно спочатку визначити загальну мету до системи уроків кожного розділу (теми)*. Це 1) упереджує переважанню окремого уроку; 2) сприяє спрямованості уроків на засвоєння визначених програмою результатів; 3) дозволяє краще використати ігровий та ілюстративний матеріал; 4) допомагає повніше організувати контроль і оцінювання навчальних досягнень; 5) допомагає передбачити впродовж вивчення системи уроків поєднання різних форм

організації навчання (колективну, індивідуальну, парну, групову); 6) дозволяє запланувати використання міжпредметних зв'язків, проєктної роботи та ін.

Читачі знають, що впровадження компетентнісного підходу вимагає чіткого акценту на **результативну складову навчання**. У навчальній програмі державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів вказано загально за змістовими лініями. Тому, готуючись до уроку, необхідно передбачити і його мету, і *очікувані результати* стосовно навчальних досягнень учнів. Це може слугувати вчителю своєрідним орієнтиром щодо очікуваних результатів, яких мають досягти учні, визначення об'єктів контролю й оцінювання.

У методиці уроків необхідно забезпечити повноцінне сприймання й усвідомлення учнями змісту художнього твору у взаємозв'язку з аналізом його форми, засобами художнього відображення дійсності, розуміння почуттів автора, його ставлення до дійових осіб. Це зобов'язує вчителя звертати увагу не тільки на те, про що йдеться у творі, а як саме це відображено в сюжеті, структурі, образах дійових осіб, засобах виразності тощо.

В організації опрацювання художніх творів на уроці доцільно орієнтуватися на таку *послідовність читацької діяльності третьокласників*:

- 1) мотиваційна, словникова підготовка дітей до сприймання теми та змісту нового твору;
- 2) первинне ознайомлення зі змістом твору різними способами (читає вчитель; читають учитель — учні; один учень; учень — учень); при цьому важливо створювати певну установку щодо сприймання учнями прослуханого;
- 3) використання різних способів поглибленого читання й усвідомлення позиції автора, аналіз прочитаного (смісловий, структурний, художній);
- 4) удосконалення якостей читацької навички, усвідомлення жанрових особливостей твору, засобів виразності;
- 5) творчі завдання за прочитаним (зміни, доповнення тексту, уявні діалоги, інсценізація, словесне малювання тощо).

Цю послідовність доцільно урахувувати в моделюванні структури уроків, зважаючи на особливості жанру твору, його складність і обсяг, щоб якомога повніше використовувати розвивальний і виховний потенціал тексту.

За нашим баченням, саме врахування змістових і жанрових особливостей твору зумовлює **варіативність проведення уроків літературного читання**. Це можуть бути уроки вивчення творів одного жанру (найбільш поширені); уроки ознайомлення із творчістю письменника; уроки-інсценізації; уроки з ігровим сюжетом; уроки-презентації проєктів; уроки-мандрівки (за літературознавчою темою); медіауроки; уроки-діалоги мистецтв; інтегровані уроки; уроки розвитку літературних здібностей; уроки-узагальнення; уроки перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів.

Важливе значення для успішного проведення уроку має цікаве введення дітей у новий розділ або тему. Добре, щоб вони ознайомились із назвою теми не «мимохідь», а уважно, з очікуванням на уроці чогось нового, особистісно значущого. Зокрема, дітям можна запропонувати поміркувати над назвою теми уроку (що «стоїть» за цим словом, реченням), подати назву теми у вигляді загадки, «розсипаних» складів чи слів, малюнків дійових осіб тощо. Учителю треба з'ясувати, чи всі слова в назві учням зрозумілі, звернути увагу, як оформлено художником заставку до розділу; знайти розділ у змісті, звернути увагу на його обсяг, авторів творів та ін. Такі прийоми привчають дітей ставитись до *підручника як до особливої багатофункціональної книжки, засвоювати різні способи орієнтування в тексті: читання-слухання і переглядання тексту, читання-розглядання, читання-спілкування, читання-рефлексування; читання як творчість*. До того ж важливо створювати в учнів позитивний емоційний настрій, актуалізувати їхні набуті знання, залучати, якщо це доцільно, життєвий або читацький досвід, отриманий поза підручником.

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ З КЛАСІВ ПОЧАТКОВИХ УМІНЬ ЗАСТОСОВУВАТИ ПЕРЕГЛЯДОВИЙ/ПОШУКОВИЙ ВИДИ ЧИТАННЯ

Валентина МАРТИНЕНКО

Читацькі уміння й навички, якими оволодівають молодші школярі, від класу до класу удосконалюються, поступово ускладнюються з тим, щоб на завершенні навчання в початковій школі учні могли застосовувати читання як універсальний інструмент функціональної грамотності, яка, у свою чергу, є важливим індивідуальним ресурсом для самореалізації людини в сучасному світі [4; с.17].

Ускладнюються також і тексти, з якими взаємодіють учні (за змістом, структурою, обсягом, жанровим розмаїттям, видами і т. ін.). Це вимагає застосування відповідних прийомів розуміння їх: наприклад, виділення в тексті потрібної інформації, її інтерпретацію, формулювання висновків, співвіднесення прочитаного з цінностями, інтересами, мотивами читача. Йдеться про те, що молодші школярі поступово оволодівають не лише загальнопредметними, а й більш складними — метакогнітивними уміннями в пізнавальній, емоційно-ціннісній, контрольній-оцінювальній сферах, у процесах саморегуляції тощо.

Великі масиви інформації, які містяться в художніх, інформаційних, навчальних текстах, спонукають сучасного читача до вироблення гнучкого підходу до читання, розвитку здатності вичерпувати текстову інформацію з різним ступенем глибини й повноти. Це залежить від комунікативної мети, яка зумовлює застосування різних видів читання.

У методиці навчання читання здебільшого послуговуються *класифікацією основних видів читання*, обґрунтованих дослідницею С. К. Фоломкіною [5]. Це *аналітичне (вивчальне), ознайомлювальне, переглядове, пошукове* читання.

Якщо читач ставить за мету детально й глибоко опрацювати той чи інший текст, він застосовує *аналітичний вид читання*, який забезпечує вдумливе, 100 % розуміння тексту, повне його охоплення, детальний аналіз текстової інформації, критичне її осмислення. Поглиблене проникнення читача в смислову тканину тексту досягається за допомогою смислового та структурного аналізу. Одним з основних прийомів, що сприяє досягненню поглибленого розуміння змісту, є постановка запитань до тексту після його прочитання школярами. Не менш важливим у цьому відношенні є самопостановка запитань до змісту, коли читач в ході читання ставить перед собою запитання, що відображають пізнавальну сутність тексту, і за їх допомогою усвідомлює його логічну структуру, виділяючи при цьому основне, істотне.

Основним завданням *ознайомлювального читання* є загальне ознайомлення зі змістом незнайомого тексту, без проникнення в деталі, без спеціальної установки на подальше його відтворення. Під час такого читання читач одержує уявлення про тему, час, місце дії, персонажів (якщо це художній текст), помічає ключові слова, що мають основне смислове навантаження, і т. ін.

Послуговуючись *переглядовим видом читання*, читачі також одержують загальне уявлення про зміст матеріалу, наприклад, переглядаючи періодику (газети, журнали тощо). При цьому здебільшого вони не ставлять за мету знайти в тексті певну інформацію. Водночас цьому виду читання притаманна така важлива функція, як пошук, вибір потрібного, заданого, виділення відповідного фрагмента, об'єкта читання із загального масиву вербального та візуального матеріалу. При цьому читач по ходу читання дуже швидко помічає й виключає неістотну, неважливу для нього інформацію, зупиняючи увагу на шуканому.

Переглядове читання часто використовують під час першого пред'явлення нового тексту з метою формулювання гіпотези щодо його орієнтовного змісту. Такий вид читання передбачає високий рівень сформованості читацьких навичок, велику швидкість

сприймання, розвинену здатність смислового передбачення текстової та позатекстової інформації за окремими фрагментами.

Пошуковий вид читання близький до переглядового. Основною його метою є пошук потрібної інформації, а результатом — вибіркове розуміння змісту тексту. Інформаційними джерелами для такого виду читання найчастіше виступають функціональні тексти (оголошення, реклама, інструкція і т. ін.), хоча не обмежуються ними. Пошукове читання дуже часто включають у систему вправ, спрямовану на повноцінне розуміння тексту: наприклад, перед учнем ставиться завдання вибрати з тексту задану інформацію (власні назви, дати, тематичну лексику, ключові слова тощо), відтак, школярі краще орієнтуються в структурі та змісті тексту.

Володіння різними видами читання є важливим компонентом культури читання сучасної людини.

Розглянемо необхідність застосування переглядового/пошукового видів читання в початковій школі, а також звернемося до аналізу шкільної практики в цьому контексті.

Тривалий час у методиці читання в початкових класах ці види читання не розглядалися як предмет спеціального формування. Вважалося, що повноцінна навичка читання учнів перебуває в процесі її становлення, а механізми зорового сприймання в молодших школярів недостатньо розвинені. Отже, їм передчасно застосовувати такі види читання. Відтак перевага під час навчання надавалася аналітичному виду.

Сьогодні маємо інші реалії. Сучасні учні стикаються зі значними інформаційними потоками, взаємодіють з різними інформаційними джерелами на паперових, електронних носіях. У звичну практику увійшло читання з екрану, пошук потрібного в Інтернеті. Це зумовлює потребу швидко орієнтуватися в різних інформаційних джерелах, оперативно здійснювати пошук потрібної інформації, критично осмислювати її, розрізняти достовірну та недостовірну і т. ін. Отже, постає необхідність послуговуватися не лише аналітичним, а й іншими видами читання.

Крім того, в основній школі, де обсяги текстів будуть значно більшими, володіння таким умінням важко переоцінити. Воно в разі зменшує часові затрати, інтенсифікує роботу зі швидкого попереднього ознайомлення зі змістом тексту.

Зважаючи на актуальність цих питань, Типовими освітніми програмами (Мовно-літературна освітня галузь. Літературне читання) для учнів 3–4 класів передбачено цілеспрямоване формування й застосування ознайомлювального, пошукового та переглядового видів читання (для всіх видів текстів). У 3 класі школярі послуговуються ними поки що за завданням учителя [4].

Щодня уроках з різних предметів учні виконують завдання, які передбачають відповіді на запитання за змістом прочитаного/прослуханого. Тобто, такі завдання учні виконують після уважного прочитання змісту навчального тексту. Під час виконання чималої кількості завдань школярі спираються на навички переглядового/пошукового видів читання. Наприклад, до текстів у підручниках з читання серед інших містяться завдання на смисловий і структурний аналіз твору. Така робота спонукає школярів щоразу звертатися до тексту, застосовувати різні прийоми читання, щоб визначити, наприклад, зачин, основну частину, кінцівку твору; знайти слова автора чи слова персонажа, яскраві, образні вислови; підтвердити відповідь, спираючись на той чи інший фрагмент тексту і т. ін. Багаторазове звернення школярів до тексту потрібне й під час ДПА з літературного читання. І ось тут вже *потрібна інша робота очей, ніж та, коли діти уважно читали цей текст вперше. Надзвичайно важливим тут є також застосування різних властивостей уваги (концентрація на заданому, розподіл, перерозподіл та ін.)*. У таких випадках потрібно вміти швидко пробігати очима текст, фіксуєючи увагу лише на потрібних фрагментах.

Між іншим, аналіз шкільної практики засвідчує: більшість учнів 3–4 класів мають значні проблеми із самостійним виконанням завдань до художніх, інформаційних,

навчальних текстів і, не в останню чергу, через несформованість уміння застосовувати переглядовий/пошуковий прийоми читання. У багатьох школярів цієї вікової групи не вироблена звичка щоразу звертатися до змісту тексту для знаходження чи підтвердження правильної відповіді.

Візуальні спостереження за роботою учнів 3–4 класів під час виконання ними письмових самостійних робіт на розуміння змісту текстів показали, що частина дітей, прочитавши твір один раз, відразу записували свої відповіді, адже були впевнені, що вони правильні, а учні, яким було складно дати відповіді на поставлені запитання, також не робили спробу звернутися до змісту тексту. Натомість, вони напружено намагалися пригадати потрібні епізоди, тобто спиралися не на текст, а на свою пам'ять, досвід, фонові знання, хоча текст був у них перед очима. Як наслідок, більшість відповідей таких учнів були неточними або неправильними.

Відсутність звички звертатися до тексту щоразу, щоб уточнити інформацію або переконатися, що твоя відповідь є правильною, призводить до кількох типових проблем недосвідчених читачів. Насамперед такі читачі погано розрізняють інформацію, повідомлену в тексті, та інформацію, якою вони володіють, ґрунтуючись на власному досвіді. Учні обмежуються приблизним, неточним розумінням змісту. Крім того, робота з текстом у такий спосіб не сприяє формуванню моніторингу власного розуміння під час читання.

Наведемо окремі висновки, зроблені Українським центром оцінювання якості освіти за результатами вивчення рівня сформованості читацької компетентності у випускників початкової школи, проведеного в Україні у 2018 році: «Складність тестових завдань за категорією “знаходження інформації” зумовлена недостатньою сформованістю у випускників початкової школи здійснювати побіжний перегляд тексту для пошуку інформації, у т. ч. в кількох фрагментах» [2; с. 59]; «...важливо наголосити, що недостатньо сформовані вміння руху по тексту, нездатність реалізувати прийоми побіжного читання, несформованість навички робити в тексті позначки, виписки тощо часто можуть ставати причиною того, що виконання читацьких завдань, для яких потрібна актуалізація складніших когнітивних операцій, стає неможливим» [2; с. 63].

У 3 класі відповідно до програмових вимог здійснюється інтенсивний розвиток навички читання мовчки, триває цілеспрямована робота з удосконалення механізмів зорового сприймання та різних властивостей уваги.

Принагідно наголосимо, що механізми зорового сприймання сучасних дітей вирізняються більшою досконалістю порівняно з їхніми ровесниками першого десятиріччя XXI століття. На користь цього свідчать результати спеціальних досліджень про деякі позитивні впливи активної взаємодії школярів з електронною продукцією на механізми зорового сприймання молодших школярів (миттєве охоплення поглядом і розуміння змісту невербального матеріалу, збільшення загального темпоритму дітей; уміння досить швидко переключати увагу, сприймаючи розрізнені смислові фрагменти невербального характеру і т. ін.).

Зрозуміло, що формування переглядового/пошукового видів читання — це складний і довготривалий процес, у якому важливу роль відіграють не лише психофізіологічні, пізнавальні процеси (високий рівень темпу читання мовчки, розвинена система механізмів зорового сприймання, уваги, пам'яті), а й прийоми смислового читання.

Відтак, для більшості учнів 2 класу уміння швидко переглядати зміст тексту є непосильним. Адже у них ще недостатньо сформована технічна сторона навички читання; вони поки що не можуть миттєво, одним поглядом упізнати багато слів, словосполучень та ін.

Водночас, починаючи з 2 класу, ми можемо здійснювати важливу пропедевтичну роботу з підготовки дітей до застосування в наступних класах переглядового, пошукового, ознайомлювального видів читання.

Зазначимо, що виконання вправ і завдань на розвиток різних властивостей уваги (вибірковість, концентрація, стійкість, розподіл, перерозподіл), механізмів зорового сприймання (розвиток гностичних зорових функцій і моторних функцій зору), розширення оперативного поля читання, які ми радимо систематично виконувати в 2–4 класах як читацькі розминки, є важливим підґрунтям для розвитку умінь швидко переглядати текст. Такі завдання спочатку проводяться на матеріалі букв, складів, слів, чисел, окремих невеличких фрагментів текстів.

Застосування переглядового/пошукового виду читання вимагає уміння швидкого прочитування (сканування) кожного слова як цілісної одиниці, миттєвого розпізнавання його серед інших під час читання зв'язного тексту. Як справедливо наголошувала відомий науковець і методист І. П. Гудзик, «читання не може бути ефективним, доки читач придивляється до окремих букв слова, прочитує (вголос чи мовчки) склади» [1; с. 19].

Крім того, хочемо наголосити, що зазначені види читання потребують не лише візуального лінійного швидкого зорового пошуку (зліва направо), а й здатності здійснювати пошук потрібної інформації вертикальним переглядом. Для більшості другокласників, а також третьокласників такі рухи очей є незвичними, отже, потрібні спеціальні тренувальні вправи. У методичній літературі вони широко представлені різноманітними серіями завдань «Робота з буквеними, складовими, числовими пірамідками», «Робота з таблицями Шульте», «Упізнай слово з одного погляду» та ін. Такі завдання є продуктивними не лише для розширення оперативного поля читання, а й для розвитку вміння сканувати вербальний матеріал вертикальним переглядом.

Серед інших завдань на швидке розпізнавання, а також безпомилкове читання слів, ефективною є робота з таблицями слів, до яких добираються і розміщуються колонками спочатку короткі (із 2–3 букв), а потім довші слова. Це зазвичай слова частотні, добре відомі учням. У дітей, які добре читають, виконання таких завдань не викличе жодних труднощів. Для школярів із недостатнім розвитком механізмів зорового сприймання поступове ускладнення таких вправ забезпечить розвиток позитивної динаміки в роботі ококорухової системи, пов'язаної з укрупненням і автоматизацією (кожна колонка слів прочитується кілька разів) оперативних одиниць читання. Учень навчається швидко фіксувати, а потім утримувати в зоровій пам'яті спочатку мінімальні одиниці читання (слова з 2-х букв), далі — більші одиниці читання (слова з 3–5 букв). Навчившись безпомилково прочитувати їх у таблицях, учень/учениця під час читання зв'язних текстів буде миттєво їх упізнавати і правильно читати.

Крім того, установка читати слова колонками, у різному темпі сприятиме розвитку вміння читати, застосовуючи не лише лінійний горизонтальний, а й вертикальний вид пошуку, що позитивно впливатиме на формування переглядового виду читання, а також розвиток темпу читання.

На початку роботи з формування умінь переглядового/пошукового видів читання вчитель проводить з учнями бесіду, мотивуючи їх до застосування зазначених видів читання.

Орієнтовний зразок бесіди.

«Вправний читач — це той, хто вмiє уважно, правильно, виразно, у відповідному темпі читати й розуміти прочитане. Опрацьовуючи той чи інший навчальний матеріал, ми застосовуємо поглиблене, вдумливе читання, яке не вимагає поспіху. Але дуже часто в життєвих ситуаціях ми стикаємося з необхідністю серед значного масиву інформації швидко вихопити поглядом потрібну, не читаючи детально все, не витрачаючи багато часу.

— Давайте поміркуємо, у яких ситуаціях це буває (коли переглядаємо алфавітний покажчик у своєму смартфоні, розклад руху поїздів, літаків, етикетки, цінники у вітринах супермаркетів; у бібліотеці, коли серед багатьох книжок вибираємо потрібну за її назвою чи автором і т. д.).

— Наведіть приклади таких ситуацій на уроках читання після ознайомлення із змістом твору (коли вчитель пропонує знайти і прочитати в тексті слова персонажа та слова автора; слова, які вжиті в переносному значенні; речення, у яких йдеться про..., швидко знайти у змісті (переліку) творів потрібний твір того чи того автора й визначити, на якій сторінці він міститься в підручнику і т. ін.). Отже, це дуже потрібні і корисні уміння.

Уміння швидко переглядати текст і знаходити потрібну інформацію вимагає одностороннього уважного читання-перегляду і швидкого відповідного руху очей: зліва направо; згори вниз; знизу вгору). Під час навчання ми набуватимемо таких умінь».

Далі можна запропонувати учням тематичні ділові, рольові ігри «В аеропорту», «У бібліотеці», «У супермаркеті», «Театр. Афіша» та ін., під час яких діти в ролях пасажирів, читачів, покупців, глядачів вправлятимуться у швидкому пошуку заданої інформації на уявному табло розкладу руху поїздів, літаків, в дитячій книжці на книжковій виставці за вказаними параметрами, на афіші театру тощо.

Наводимо фрагмент розкладу рейсів літаків, на матеріалі якого можна варіювати завдання, спрямовані на розвиток переглядового/пошукового видів читання, умінь самостійно працювати з табличним матеріалом, застосування їх у життєвих ситуаціях. Наприклад: 1. Уважно ознайомитися з назвами верхніх колонок, поміркувати, що вони означають, співвіднести з інформацією, розташованою в наступному рядку; з'ясувати значення слова *гейт*. 2. Позмагатися, хто швидше вертикальним поглядом перегляне згори вниз зміст колонки «Призначення» і назве спочатку внутрішні (у межах України), а потім міжнародні рейси. 3. Швидко згори вниз переглянути колонку «Час» і проаналізувати, у якій закономірності розташована послідовність рейсів. 4. Далі учні можуть працювати у парах: один/одна зі школярів/школярок називає номер рейсу, а інший/інша швидко знаходить цей рейс на «табло» і словесно описують різні його характеристики та ін.

Фрагмент розкладу рейсів літаків з аеропорту «Бориспіль»

Рейс	Час	Призначення	Термінал	Гейт*
7W 7735	03:05	Тель-Авів	D	D11
M9 6537	05:00	Каїр	D	D14
7W 161	10:00	Львів	D	D18
7W 101	10:05	Дніпро	D	D20
7W 121	10:10	Одеса	D	D22
B2844	10:10	Мінськ	D	D8
LH 1491	10:20	Франкфурт	D	D4
PS 3147	12:00	Гамбург	D	D13
PS 1121	12:00	Нью-Йорк	D	D1
AI 1928	13:30	Делі	D	D6
PS 9386	14:00	Амстердам	D	D3

У подальшому доцільно проводити роботу з формування початкових умінь застосування переглядового виду читання на матеріалі незнаних текстів, перед опрацюванням змісту твору. Тут варто наголосити, що спочатку вчитель пропонує учням завдання на переглядання змісту тексту за його зовнішніми ознаками, — завдання, що не передбачають структурного чи смислового аналізу змісту. Тобто, завдання: знайти уривок тексту, у якому йдеться про...; зміст якого речення в тексті відображає тему чи основну думку твору; які яскраві образні вислови застосовує автор; визначити зачин

* Гейт — у цивільній авіації так називається шлюз в аеропорту, який слугує виходом на посадку.

і кінцівку твору — на матеріалі незнайомого тексту є непосильними. Тут важливо навчити дітей швидким поглядом вихоплювати задані елементи змісту тексту переважно за їх зовнішніми ознаками.

Якщо педагог у 2 класі не практикував виконання відповідних пропедевтичних завдань з переглядового виду читання, доцільно це зробити на початку 3 класу.

Спираючись на методичний досвід І. П. Гудзик, наводимо приклади виконання серії завдань, що не передбачають смислового аналізу тексту. Враховуючи змістові та структурні характеристики тексту, який буде опрацьовуватися на уроці, учитель визначає кількість завдань, типи їх, урізноманітнюючи форми виконання. Перед початком роботи вчитель пропонує знайти (назвати, порахувати, прочитати):

- заголовок, кількість слів, які він містить;
- кількість абзаців на сторінці; визначити «на око», який найбільший, який найменший (на матеріалі тексту без діалогів);
- перше й останнє слово в першому реченні абзацу;
- перше й останнє слово в кожному абзаці;
- кількість умовних позначень на сторінці після тексту;
- кількість завдань після тексту;
- знайти й назвати в тексті (якщо є) дати, числа;
- знайти й назвати в тексті (якщо є) власні назви;
- порахувати в тексті (у відрізьку тексту) кількість слів з однією, двома, трьома літерами;
- речення, після яких стоїть знак оклику, знак запитання, три крапки;
- речення, які складають діалоги (їх дитина може побачити візуально: перед кожним реченням-реплікою стоїть риска).

Є засторога: якщо педагог уводить таке завдання вперше, текст має бути прозовим і здебільшого має містити лише поодинокі речення — з прямою мовою. Їх на фоні суцільного авторського тексту добре видно, і діти без утруднень їх визначать. У подальшому візуальний пошук у тексті речень з діалогами можуть мати більшу кількість.

Перед виконанням кожного завдання учитель детально пояснює способи й послідовність роботи. Виконання більшості завдань доцільно обмежувати в часі. Варто зауважити, що відрізок часу на виконання є досить умовною одиницею, бо залежить від складності завдання та індивідуальних можливостей учня. Учитель має підійти до цього питання досить гнучко і регулювати час на виконання залежно від об'єктивної складності завдання.

Наприклад, під час роботи з навчальними текстами завдання знайти і порахувати кількість абзаців чи речень з прямою мовою виконуються значно швидше (не більше кількох секунд), ніж знаходження у зв'язному тексті заданих слів, словосполучень і т. ін. Водночас важливо пам'ятати, що в процесі формування вмінь застосовувати різні прийоми переглядового читання визначальними умовами є розвиток різних властивостей уваги, зорової пам'яті і швидкість руху очей під час виконання завдань.

Наголосимо ще на одній обставині. Виконання запропонованих завдань мають навчальний і тренувальний характер. Вони не оцінюються в балах. Важливо щоразу фіксувати найменші досягнення учнів, підбадьорювати їх, створювати обстановку емоційного комфорту. Багато дітей на початку роботи (якщо вона передбачає високий темп виконання) зможуть знаходити та розпізнавати лише окремі задані елементи. Але систематичні вправління неодмінно дадуть позитивні результати.

Хочемо зробити акцент на тому, що в більшості варіативних підручників з читання для 2 і 3 класів, підготовлених за новими Типовими освітніми програмами, широко використовуються виділення кольором слів, словосполучень, речень безпосередньо в тексті, поряд з текстом (це кольорові розмітки, що стосуються практичного ознайомлення школярів зі структурними елементами тексту, з поняттями «автор», «строфа», читання по

ролях; кольорові плашки з визначенням змісту понять, термінів тощо. Вони впадають в око, а тому легко й швидко помічаються. Отже, такий навчальний матеріал є продуктивним щодо формування в учнів початкових умінь переглядового/пошукового видів читання.

Спочатку пропонуються тексти, де виділені лише окремі слова, потім — тексти з виділеними словосполученнями, далі — з короткими реченнями.

Будемо пам'ятати, що переглядове читання передбачає пошук потрібної інформації в тексті із застосуванням як горизонтального, лінійного, так і вертикального видів пошуку. Отже, якщо, наприклад, учень отримує завдання знайти в тексті речення з прямою мовою з опорою на графічний знак (тире), він застосовує пошук переважно вертикальним поглядом. Коли ж дитині потрібно швидко переглянути й спробувати за відведений час прочитати у віршованому тексті виділені слова, словосполучення, які є в кожній строфі, тоді вона застосовує обидва види пошуку (вертикальним поглядом знаходить виділену інформацію, а горизонтальним переглядає (прочитує) її зміст).

Якщо у 2 класі основний акцент ми робимо на перегляді тексту і знаходженні в ньому потрібної інформації переважно за його зовнішніми ознаками, то в 3 класі більшість завдань спрямовується на оперативне знаходження заданої інформації із застосуванням поступового її смислового аналізу.

Як і в 2 класі, учитель активно використовує під час роботи з формування переглядового виду читання виділені напівжирним шрифтом елементи або фрагменти тексту. Одночасно школярі навчаються знаходити в тексті нескладну інформацію, де немає шрифтових виділень.

Наведені нижче приклади орієнтовних завдань розроблено до підручника з літературного читання для 3 класу (автор О. Я. Савченко, 2020 р.) [3].

Завдання до тексту О. Морозової «Перший день у школі».

Мета: розвиток моторних функцій зору, зорової пам'яті, смислової здогадки.

1. На рахунок 1–3 швидко «пробігти» очима текст, зупиняючи погляд на виділених словах — назвах країн. Не користуючись текстом, назвати країни в тій послідовності, у якій вони розташовані в тексті.
2. Пояснити у формі передбачення смисловий зв'язок виділених назв країн із змістом заголовка тексту (наприклад, назви країн підказують, що в тексті йтиметься про перший день навчального року в школах Індії, Японії, Фінляндії).

Завдання до тексту «Як у Німеччині святкують початок навчального року».

Мета: формування вмінь концентрувати увагу на заданій інформації, розвиток зорової пам'яті, вербального прогнозування.

1. На рахунок 1–5 швидко переглянути перший абзац тексту, не вчитуючись у його зміст. Під час перегляду зупинити погляд на власних назвах і дати.
2. Назвати власні назви і дати. Чи вдалося прочитати наступні за ними слова? Які саме?

Завдання до тексту А. Коваль «Знайомі незнайомці».

Мета: розвиток умінь зорового аналізу, зорової пам'яті, смислового аналізу заданої інформації.

1. Швидко переглянути перші 4 абзаци тексту, зупиняючи погляд на словах в лапках. Назвати слова, які вдалось запам'ятати.
2. Змагання-гра «Хто швидше». Іще раз швидко, але уважно переглянути цей уривок і сказати, що означають слова в лапках і з яких мов вони походять.

Завдання до тексту Меган МакДоналд «Джуді знайомиться з новим учителем».

Мета: формування зорової пам'яті, умінь концентрувати увагу на заданому, навичок смислового аналізу.

1. На рахунок 1–4 уважно прочитати заголовок тексту мовчки; відвести погляд і сказати: 1) зі скількох слів він складається; 2) яке слово в заголовку є найдовшим, а яке — найкоротшим.

2. Швидко переглянути уривок тексту на с. 11, вихоплюючи поглядом власні назви. Сказати, хто такий пан Тодд.

Завдання до книжки А. Коваль (с. 20).

Мета: формування умінь ознайомлюватися зі змістом дитячої книжки з опорою на коротку анотацію та обкладинку; умінь смислового прогнозування.

1. Уважно прочитати в кольоровій рамці інформацію про книжку А. Коваль. Дати відповідь на запитання: Про що головне розповідає книжка автора? Як вона називається?
2. Уважно розглянути написи та зображення на обкладинці книжки. Спрогнозувати за малюнками, про історію яких слів розкаже книжка А. Коваль? Яке з цих слів буде розпочинатися літерою А?

Завдання до тексту А. Коваль «Наша мова».

Мета: розвиток моторних функцій зору, зорової пам'яті; умінь оперативно здійснювати пошук потрібної інформації із застосуванням навичок смислового аналізу.

1. Побіжно переглянути текст на с. 20–23, сказати, зі скількох частин він складається. Які заголовки вдалося запам'ятати?
2. Прочитати заголовок до першої частини тексту: «Якими були люди до винайдення мови?»
3. Самостійно уважно переглянути зміст тексту цієї частини. Знайти і прочитати лише ті речення, які дають відповідь на запитання заголовка.

Завдання до сторінки «Перевіряю свої досягнення» (с. 20).

Мета: розвиток моторних функцій зору, зорової пам'яті та уваги.

1. Швидко переглянути вертикальним поглядом зміст сторінки, зупиняючись на рядках, виділених рожевим кольором. Намагатися запам'ятати ці рубрики.
2. Відвести погляд. Спробувати відтворити назви у їх послідовності.

Завдання до тексту В. Дацкевича «Як з'явилася друкована книга».

Мета: формування вмінь робити узагальнення виділеної інформації за змістом, розвиток навичок смислового прогнозування з опорою на заголовок тексту й ключові слова; умінь оперативно здійснювати пошук заданої інформації.

1. Уважно прочитати заголовок, поміркувати над його змістом.
2. Переглядаючи текст на с. 29, сконцентрувати погляд і увагу на словах, виділених блакитним кольором. Узагальнити їх за змістом, висловити свою версію, про що розповість цей уривок тексту.
3. Висловити міркування, чи дає зміст виділених ключових слів відповідь на запитання заголовка.
4. Переглянути текстовий матеріал на с. 30. Позмагатися, хто швидше знайде в тексті речення, яке дає відповідь на запитання: Де вперше з'явилася перша друкована книжка?

Завдання до вірша Д. Павличка «Соняшник».

Мета: розвиток моторних функцій зору та концентрації уваги на заданому.

1. Швидко переглянути вертикальним поглядом текст поезії. Знайти й порахувати кількість речень з прямою мовою (з опорою на тире).
2. Переглянути межі речень з прямою мовою. Назвати перше й останнє слово в найбільшій за обсягом (кількістю слів) репліці.

Завдання до укр. народної казки «Кирило Кожум'яка».

Мета: розвиток умінь швидко знаходити потрібну інформацію (ключові слова), застосовуючи аналітичний, переглядовий та пошуковий види читання; навичок зорового аналізу й синтезу; прогностичних умінь.

1. Уважно прочитати і перечитати заголовок та зміст першого абзацу тексту. Назвати слова, які підказують, хто буде дійовими особами казки. Сказати, ім'я якої важливої дійової особи в цьому уривку не названо.

2. Позмагатися, хто швидше знайде на с. 42 абзац, де вперше з'являється ім'я головного героя. Назвати перше й останнє слово цього абзацу.

Завдання до легенди «Походження міста Переяслав».

Мета: розвиток моторних та гностичних функцій зору; навичок смислового аналізу заданої інформації.

Швидко переглянути текст на с. 53, зупиняючи погляд на словах, позначених «зірочкою». Назвати ці слова. Пояснити, що означає позначка і де можна знайти тлумачення цих слів у підручнику.

Завдання до тематичної групи загадок «Про небо, землю, явища природи».

Мета: розвиток моторних функцій зору, зорової пам'яті.

1. Позмагатися, хто швидше перегляне зміст загадок і назве, скільки з них мають форму питального речення.
2. Сказати, яким словом починається більшість загадок.

Завдання до тексту Зірки Мензатюк «Новорічна пригода з відьмою».

Мета: формувати вміння швидко переглядати та узагальнювати за спільними ознаками виділені ланцюжки слів; розрізнити їх за тематикою.

1. Швидко й уважно переглянути виділені блакитним кольором ланцюжки слів на с. 64. Пояснити, за якими спільними ознаками їх можна узагальнити.
2. Аналогічно переглянути виділені слова на с. 65. Визначити спільні й відмінні ознаки обох ланцюжків слів.
3. Зробити висновок про те, у які тематичні групи об'єднуються виділені слова; яка спільна ознака характеризує різні тематичні групи ланцюжків слів.

У подальшій роботі учитель практикує аналогічні, а також інші завдання, урізноманітнюючи форми їх проведення з поступовим ускладненням завдань.

Отже, відповідно до вікових особливостей становлення й розвитку навички читання молодших школярів, психофізіологічних та пізнавальних процесів, у 2–3 класах здійснюється формування початкових умінь переглядового/пошукового видів читання. Навчання включає розвиток різних механізмів зорового сприймання дітей (розвиток *гностичних зорових функцій*: розвиток довільної зорової уваги, зорового пошуку, навичок зорового аналізу і синтезу; розвиток зорової пам'яті і *моторних функцій зору*: розвиток точних відстежувальних рухів очей; формування стратегій сканування перцептивного поля; формування просторово-зорових уявлень; вироблення моторно-зорових координацій).

Механізми зорового сприймання тісно взаємодіють з процесами уваги, пам'яті, загальної організації та саморегуляції діяльності учнів.

Методика формування початкових умінь застосування переглядового/пошукового видів читання має поетапний характер з поступовим ускладненням форм і методів роботи, а також змісту навчального матеріалу.

Спочатку формування зазначених видів читання здійснюється на матеріалі букв, складів, слів, словосполучень, речень. Наступний етап — використання різних видів текстів, де об'єктами пошуку будуть елементи тексту за його зовнішніми ознаками, а далі ті, що передбачають його смисловий аналіз.

Література

1. Гудзик І. П. Розвиток навички читання: метод. рек. — К. Освіта, 1993. — 96 с.
2. Звіт про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти». 2018 р. Частина III. Читання / Український центр оцінювання якості освіти. — Київ, 2019. — 252 с.
3. Савченко Олександра. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Частина 2. — К. : Оріон, 2020.

4. Типова освітня програма для учнів 3–4 класів [електронний ресурс] — [Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>]
5. Фоломкина С. К. Методика обучения чтению на английском языке в средней школе: автореф. дисс. докт. пед. наук. — М., 1984. — 64 с.

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 3 КЛАСІ

Микола ВАШУЛЕНКО,
Надія ВАСИЛЬКІВСЬКА,
Світлана ДУБОВИК

Підручник з мови є основним дидактичним засобом реалізації навчальної програми; формування ключових і предметних компетентностей. Основна мета предмета «українська мова» полягає у формуванні в молодших школярів **комунікативної компетентності**, яка виявляється в здатності успішно користуватися мовою в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань на різних етапах свого життя.

З огляду на це до нової програми з української мови, крім традиційних мовних знань, умінь і навичок, уведено нові елементи змісту, а саме: формування особистісного досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу в цілому і до мовленнєвої дійсності зокрема. Слід узяти до уваги, що набуті в початкових класах особистісні якості, пов'язані з мовленням, не тільки забезпечують основу подальшого навчання, виховання й розвитку підлітків і старшокласників, а й значною мірою зумовлюють практичну, громадську і професійну діяльність дорослої людини.

Нові підручники мають враховувати те, що сучасний процес удосконалення змісту і методів навчання української мови в початковій школі ґрунтується на нових досягненнях лінгвістичної науки, зокрема на теорії тексту, а також психолінгвістики, предметом якої є закономірності сприйняття, відтворення текстів і створення власних висловлень. Тому в новому змісті початкової мовної освіти особливої ваги надано відображенню *міжрівневих мовних зв'язків* — методичному принципу, який полягає у доцільності і продуктивності вивчення в початкових класах усіх рівнів мовної системи у їхніх взаємозв'язках.

З-поміж предметів початкового шкільного курсу українській мові належить вирішальна роль у навчанні, вихованні й розвитку особистості. Саме від умінь і навичок з української мови (читати, запитувати і відповідати, розповідати, переказувати почуте й прочитане, висловлювати власні думки усно й письмово) залежатимуть успіхи школяра в оволодінні знаннями з усіх інших предметів, зростання його загального розвитку, культурного рівня, кругозору. Отже, засвоєння української мови для кожної людини слугує своєрідним ключем, засобом пізнавальної діяльності і є, за висловленням психолога Миколи Жинкіна, «каналом розвитку інтелекту».

На уроках української мови як мови навчання не тільки поповнюються спеціальні знання молодших школярів з мови і мовлення, а й реалізуються важливі виховні завдання, складається сучасна мовна особистість. Засобами шкільного підручника в учнів формується ставлення до рідної мови, історії, культури і літератури свого народу, започатковуються риси громадянина, патріота. «Мова, — писав В. О. Сухомлинський, — духовне багатство народу. Скільки я знаю мов, стільки разів я людина, говорить народна мудрість. Та багатство, втілене в скарбниці мов інших народів, лишається для людини неприступним, якщо вона не оволоділа рідною мовою, не відчула її

краси. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова».

У новій програмі з української мови для початкових класів чітко виділено два взаємозв'язаних складники — *мовленнєвий розвиток учнів* і *їхня мовна освіта*. Тому **основні змістові лінії нашого підручника** відповідають тим, що закладені в програмах для нової української школи. Це **взаємодіємо усно; взаємодіємо письмово; досліджуємо медіа; досліджуємо мовні явища**. Лінгводидактичні принципи реалізації цих важливих аспектів початкового навчання української мови в нових підручниках такі:

— забезпечення органічного зв'язку мови і мовлення, мовлення і мислення, постійне тренування учнів у висловлюванні думок;

— мовні знання не самоціль, а засіб формування й удосконалення структури думки, що виявляється в побудові висловлювань;

— знання, уміння й навички розглядаються як умова і компонент розвивального навчання, як основа формування в учнів *мовно-мовленнєвої компетентності*.

Перед початковою мовною освітою стоїть проблема забезпечити насамперед усвідомлення учнями *комунікативної функції мови*. А тому більшість мовленнєвих і мовних завдань у нових підручниках ми пропонуємо саме з метою комунікації (спілкування). До них належать і створення мовленнєвих ситуацій для побудови учнями коротких монологічних і діалогічних висловлювань, і розвиток мотивації до таких висловлювань, зорієнтованість їх на слухача або читача, і вироблення вмій накопичувати для цього мовний матеріал, і робота над удосконаленням власних висловлювань. З цією метою наші нові підручники періодично пропонують учням здійснити «Хвилинку спілкування» на теми, близькі й зрозумілі і, крім того, життєво важливі для них. Постійними рубриками в підручнику стали «Слово про слово», «Так ми говоримо», у яких розкрито лексичне значення нових слів, зокрема термінів, наведено зразки нормативного вживання слів, їхніх граматичних форм, окремих виразів, фразеологізмів тощо.

Істотним недоліком традиційної системи навчання мови є розрізнене засвоєння молодшими школярами знань, що належать до різних рівнів мовної системи, а також відсутність їхньої функціональної спрямованості. Причина цього — у слабкій опорі на текст. В основу нових підручників з української мови для початкових класів покладено *педагогічну технологію*, яка ґрунтується на зв'язному тексті. Текстова основа як у вивченні учнями мовної теорії, так і в формуванні мовленнєвих знань, потребуватиме посиленої уваги до вироблення в них компетентісно орієнтованих умінь: *слухати і розуміти; сприймати інформацію; сортувати її; виділяти головне й утримувати його в пам'яті, орієнтуючись на логіко-сміслові частини під час його відтворення та виконання мовно-мовленнєвих завдань*. У сучасній методиці текст із будь-якого предмета (математики, «Я досліджую світ», мистецтва) слід розуміти не як пакет, із якого можна здобути певну інформацію, а як *своєрідний діалог* між його творцем і читачем або слухачем. Творець тексту, мовець, у тому числі й школяр, має орієнтуватися передусім на *адресата мовлення*: у чомусь його переконувати, щось доводити, описувати, розкриваючи істотні ознаки предмета, явища, події, про щось розповідати так, щоб слухач (читач) одержав чітке уявлення про мету і зміст сприйнятого висловлювання. У результаті такої роботи може бути створено тексти різних типів — *розповіді, описи, міркування, есе*. Такий, по суті, діалогічний підхід до творення текстів необхідно виробляти в учнів і під час роботи над їхніми власними висловлюваннями.

Текст вправи, дібраний для підручника з української мови, повинен дати вчителю можливість організувати роботу над ним **в аспекті всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності**: учні сприймають текст на слух і в процесі бесіди засвідчують його розуміння, читають, відпрацьовуючи необхідні якості читання, відтворюють його зміст уголос,

співвідносять відтворене з авторським оригіналом, уточнюють, здійснюють само- або взаємооцінку, за потреби записують його повністю або частково. Слід узяти до уваги, що відповідно до виучуваної мовної теми учитель на основі цього тексту має можливість запропонувати учням цілий комплекс додаткових завдань, які дадуть йому можливість забезпечити *особистісно орієнтований підхід до навчання*.

Розширення й поглиблення від класу до класу навчального змісту, що стосується основних одиниць мовної системи, вироблення на їхній основі мовно-мовленнєвої компетентності забезпечить реалізацію принципу *наступності* в рамках початкової школи та принципу *перспективності*, зорієнтованої на основну і старшу школу. Наша авторська позиція полягає в тому, що мовно-мовленнєві знання й уміння, яких молодші школярі набувають у початковій школі, за всієї їхньої елементарності, з огляду на вік, на реальні можливості й потреби 6–9-річних дітей, повинні бути обов'язково науково достовірними. Це означає, що вони ніяким чином не можуть суперечити тим відомостям, які учні здобуватимуть на наступних етапах навчання — в основній і старшій школі. З орієнтацією на мету навчання мови — **розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності** — постала необхідність змінити передусім структуру цього предмета. Учитель початкової школи має допомогти школярам усвідомити, що вони повинні говорити і писати зрозуміло для інших, що існують *спеціальні правила (норми)*, яких необхідно дотримуватись у своєму мовленні. А тому традиційних знань з фонетики і граматики недостатньо, щоб повноцінно користуватися мовою як засобом спілкування.

Нинішній курс початкової освіти передбачає, що для формування в учнів уміння не тільки знати мовні правила, а й правильно використовувати їх, і, головне, не тільки в школі на уроці, а й повсякчас у своєму житті — тобто у спілкуванні з ровесниками, у родині, у транспорті, у магазині, у театрі, на стадіоні тощо. Для цього слід знати й застосовувати в мовленні ще й найважливіші *соціальні, ситуативні та контекстуальні правила* і зважати на них. Існують норми комунікативної компетенції: *що саме? де? коли? як говорять і мають говорити люди в тих чи інших ситуаціях*. Саме вони зможуть забезпечити кожному випускникові загальноосвітньої школи важливу для їхньої життєдіяльності загальну *мовленнєву компетентність*.

Тому підручники в доступній формі мають ознайомити молодших школярів із цими правилами, учити користуватися ними в повсякденному житті, тобто не тільки в навчальній, а й у позакласній і позашкільній різнобічній учнівській діяльності, важливим і обов'язковим супровідним складником якої у більшості випадків є мовленнєва діяльність. Приклади таких спрямувань ми широко подаємо в підручнику української мови для 3 класу. Це уявлення про рослинний і тваринний світ, який оточує дитину у тій місцевості, у якій вона проживає. Наприклад, у вправі на с. 18 йдеться про рослину, яку наш народ назвав *сон*, або *сон-трава*. А цю квітку в природі можуть побачити тільки діти, які навесні підуть у сосновий ліс. Тому підручник розповідає про цю квітку і пояснює, чому вона має саме таку назву. На с. 20 третьокласники читають про *летючих мишей*, дізнаються про особливості цих найменших ссавців, завдяки яким їх занесено до Червоної книги. На с. 27 учні з тексту вправи дізнаються про *морського коника*, бачать на малюнку його зображення, на с. 120–121 вони дізнаються з відео про дельфінів та про медуз, яких у народі називають *морською кропивою*. А на с. 34, 113, 132, 157 та ін. вони дізнаються, що говорити між собою можуть не тільки люди. Виявляється, що в природі все може спілкуватися між собою, тому після ознайомлення з віршами Оксани Сенатович, Надії Красоткіної, Наталі Забіли, Олександра Олеся та ін. учні переконуються, що скрізь можна почути й зрозуміти різні звуки і розповісти про свої враження від побаченого і почутого в довкіллі.

Виходячи з принципу змістового узагальнення, нові програми з української мови для 3 класу побудовано з безпосередньо взаємопов'язаних розділів: «Текст», «Речення»,

«Слово. Значення слова», «Частини мови». Такий підхід до структурування шкільного мовного курсу значною мірою забезпечує його *функціональність*, оскільки мовні одиниці нижчого рівня функціонують у структурі одиниць вищого рівня. Про це можна уявляти уже із назви розділів програми з мови, наприклад, у тексті функціонують і речення, і слова, і звуки мовлення. А в кожному із зазначених розділів програми активно використовується навчальний матеріал з мови і мовлення.

Концептуальні засади нової програми з мовно-мовленнєвої навчальної діяльності для початкової освіти України, на основі якої конструюються нові підручники з української мови і літературного читання, співвідносяться з розробленим у сучасній дидактиці принципом єдності змістової та процесуальної сторін навчання. Це вимагає розглядати зміст освіти на рівні навчального процесу і дає можливість корегувати його, видозмінювати, удосконалювати, виходячи із реальних особливостей кожного конкретного класу, учителя, його аналізу й бачення того, що засвоєно достатньо, над чим ще треба попрацювати.

Таким чином, дидактична модель предмета — це певна цілісність, яка охоплює два блоки: основний, куди входить насамперед **предметний зміст**, заради якого цей предмет уведено до навчального плану, і **додатковий**, або **процесуальний**, який забезпечує засвоєння учнями програмових знань, формування спеціальних умінь мовно-мовленнєвого характеру, їхній загальний розвиток і виховання, врешті, **комунікативну компетентність**.

Ми принагідно і безпосередньо зазначаємо, що важливою дидактичною ознакою і вимогою нових програм з мови є та, що закладені в них теоретичні відомості та мовленнєво-мовні правила розраховані не стільки на запам'ятовування, скільки на практичне засвоєння. З огляду на це в нових підручниках посилено їхню інструментальну роль, що вимагає піднесення пояснювальної функції. Такі пояснення в доступній для учнів формі ви побачите на сторінках підручника до кожного нового розділу.

Методичний апарат, формулювання в ньому навчальних завдань до вправ спрямовано передусім на школярів, оскільки вони мають бути доступними для дитячого сприйняття. Крім цього, набагато *чіткіше розмежовано ті теоретичні відомості, які* молодші школярі *повинні глибоко засвоїти*, і ті, котрі подаються лише з *пропедевтичною метою*, для загального ознайомлення та вивчення практичним шляхом. З цією метою на сторінках підручників ми широко використовуємо як для учнів (так і для вчителів) різні словесні орієнтири: «Візьми до уваги!», «Пам'ятай!», «Пригадай!», «Виконуй так!», «Попрацюйте разом!», «Попрацюйте в парах!», «Попрацюйте в групах!», «Міркуй так!», «Звір свої міркування з правилом», «Пограйтеся у гру зі словами», «Хто більше?», «Досліди, де може стояти звертання у реченні». Не просто прочитай, а *досліди* за наведеними зразками (с. 40) і зроби для себе відповідний висновок! Подібні завдання дослідницького характеру учням доведеться виконувати систематично.

Так само в Робочому зошиті, який є невід'ємним складником навчально-методичного комплексу для кожного класу, учням пропонуються завдання тестового характеру для самоперевірки. Саме завдяки йому ви матимете можливість орієнтувати окремих учнів і різні групи щодо їхніх навчальних можливостей з виконання різних за складністю завдань. Умовні позначення, подані на початку підручника, орієнтуватимуть учнів на такі різновиди їхньої навчальної діяльності: «Працюємо в парі», «Працюємо у групі», «Розвиваємо творчі здібності», «Завдання підвищеної складності», «Домашнє завдання». До речі, домашнє завдання учитель може давати учням варійовано, з огляду на те, що вдалося опрацювати в класі й чого не встигли виконати, та орієнтуючись на завдання, пропоновані в Робочому зошиті.

Вивчаючи розділ «Текст», учні виконують значну кількість завдань, спрямованих на усвідомлення істотних ознак усного і писемного мовлення, а також на активне засвоєння найважливіших правил і норм спілкування в усній і писемній формах. За підручни-

ком учні отримують практичне уявлення про значення мови для кожного народу і роль мови в житті кожної людини. Учні, які спілкуються вдома в умовах діалектного або російськомовного середовища, мають усвідомити необхідність вивчення в школі української літературної мови. Ця робота має тривати в процесі опрацювання всіх наступних розділів програми.

Засвоєння учнями найважливіших ознак усного мовлення (сила голосу, швидкість мовлення, орієнтація на співрозмовника, правила поведінки під час спілкування) відбувається в процесі виконання за підручником вправ, які вчитель може доповнювати відповідно до умов мовленнєвого середовища і потреб класу. Так, підручник пропонує учням колективно поміркувати над тим, як «народжується» голос, коли доводиться підвищувати силу голосу, як треба розмовляти й поводитися в громадських місцях.

Наступною важливою ознакою усного мовлення, з якою необхідно ознайомити молодших школярів, є швидкість (темп) мовлення. Спеціальні завдання, які сприяють усвідомленню учнями залежності темпу мовлення від характеру мовленнєвої ситуації, також будуються на основі відповідних ілюстрацій, словесного малювання, пригадування дітьми відповідних подій, які їм доводилося спостерігати або учасниками яких вони були. Як і в попередніх класах, для відпрацювання нормативного темпу мовлення радимо активно використовувати на уроках кращі зразки усної народної творчості: скоромовки, потішки, закликанки, лічилки, мирилки тощо, які виконуються колективно, в парах, індивідуально. Учні пропонуються не тільки зразки текстів і сюжетні ілюстрації, які вчать культури висловлювання та спілкування, а й окремі антиприкладні, які спонукають позбавлятися поганих звичок (уживання просторічних слів, слів-«паразитів», зайвих слів, обірваних фраз, надмірного жестикулювання, недоречних вигуків тощо).

Важливим складником культури спілкування є нормативні форми звертання. З опорою на підручник та інші дидактичні засоби, шляхом звернення до дитячої мовленнєвої практики поза школою вчитель домагається, щоб учні навчилися культурно звертатися до своїх однокласників, до вчителів, працівників школи, а також до членів своєї родини — старших і молодших. Третьюкласники за підручником засвоюють також форми звертання. У процесі опрацювання художніх текстів учні відпрацьовують доречні в українському мовленні форми звертання до найрідніших людей — мами (*мамо, матінко, матусю*), батька (*тату, татку, татусю*), бабусі, дідуся (*бабусе, бабусенько, бабцю; дідусю, дідуню*), а також у соціумі: *добродію, добродійко, пане, пані, юначе, панно Олено* та ін. (див. вправи на с. 38–41; 73, 95). Окремі вправи спрямовані на засвоєння важливих правил етикету спілкування: першими вітатися зі старшими; вітаючись уставати; запитувати й відповідати, дивлячись співрозмовнику в очі; не жестикулювати надмірно під час розмови й не тримати руки в кишенях; не їсти під час розмови й не розмовляти під час їди і т. ін.

Спираючись на елементарні текстологічні відомості, здобуті в 2 класі, третьокласники мають удосконалити відповідні знання й уміння: відрізнити текст від окремих (навіть об'єднаних спільною темою) речень; визначати тему і головну думку (мету) тексту; оцінювати наявний у тексті заголовок з погляду його співвідносності з темою або метою; самостійно добирати до тексту доречний заголовок; виявляти в тексті наявні засоби міжфразових зв'язків і користуватися ними в побудові власних висловлювань; визначати й самостійно створювати структурні одиниці тексту (зачин, основну частину, кінцівку); розрізнити основні типи текстів — розповіді, описи й міркування (есе), виявляти найхарактерніші структурні й лексичні ознаки кожного з них. Крім знань і вмінь, пов'язаних з аналізом текстів-зразків, учитель має докласти зусиль, щоб виробити в учнів уміння дотримуватися текстологічних вимог у побудові власних висловлювань: забезпечувати тематичну єдність і зв'язність викладу думки; розкривати обрану самостійно або запропоновану вчителем тему; виражати в тексті його головну думку

(мету); добирати відповідний заголовок, який відображав би тему або мету висловлювання; правильно використовувати засоби міжфразового зв'язку; забезпечувати в тексті наявність усіх його структурних компонентів, а також дотримуватися найтипівіших особливостей, характерних для текстів різних типів.

Особливу увагу в підручнику приділено виробленню в учнів умінь визначати тему й мету опрацьовуваних текстів. Значну кількість вправ відведено для розвитку вмінь порівнювати однотемні тексти-розповіді й тексти-описи, а також знаходити в тексті елементи опису (див. вправи на с. 6–9). Треба зазначити, що учні мають можливість відпрацьовувати таке вміння паралельно на текстах підручників із літературного читання та «Я досліджую світ». Для розвитку вмінь аналізувати тексти-описи в підручнику подано описи не тільки окремих предметів, як у 2 класі, а й явищ природи, процесів виготовлення іграшки, інструкцій щодо проведення дитячої рухливої гри, що вимагає від учнів більш різнобічного аналізу.

Важливим текстологічним умінням, яке відповідно до програми необхідно формувати в третьокласників, є вміння знаходити в тексті слова, найважливіші для вираження головної думки (мети). Якщо в 2 класі учні переважно аналізували засоби зв'язку речень у тексті, то в 3 класі вони виконують такі завдання й на рівні абзаців. Спостерігаючи за писемним оформленням висловлювань, учні переконуються в тому, що набагато легше сприймати й аналізувати такий текст, який поділено на логічно завершені частини. Тому, працюючи над основними складниками тексту — зачином, основною частиною, кінцівкою, — учитель звертає увагу на те, що кожна з них розпочинається з невеличкого відступу від початку рядка — *абзацу*. Поступово учні практично усвідомлюють два значення слова абзац: 1) відступ управо на початку рядка для відокремлення однієї частини тексту від іншої; 2) частина тексту від одного відступу до наступного.

Спершу в навчальних текстах абзаци збігаються зі смисловими частинами тексту. Але пізніше підручник пропонує для аналізу й такі тексти, у яких основна частина може складатися з двох або й трьох абзаців. Інколи й зачин може становити не один, а два абзаци. Учні вчать порівнювати два тексти на одну й ту саму тему, другий з яких поділено на абзаци. Вони спостерігають за тим, як думка, висловлена в кожному реченні першого варіанта тексту, розгортається в цілий абзац другого варіанта. Треба звернути увагу дітей на те, що для зручності сприйняття логічної завершеності й послідовності думок у такому розгорнутому тексті кожену нову думку на письмі оформлено окремим абзацом.

Особливо активно третьокласники використовують поняття і термін *абзац* у роботі над планом тексту. Спостерігаючи за наявністю в тексті окремих абзаців, фіксуючи окремі думки, виражені в кожному з них і формулюючи їх короткими реченнями (складання плану тексту), вони поступово опановують інше важливе текстологічне вміння — ділити тексти на логічно завершені частини (абзаци). Такі завдання третьокласники виконують, спираючись на план тексту, поданий у підручнику (див. вправи на с. 24–26), записаний учителем на дошці або складений колективно.

Здобуті відомості про зв'язність тексту, принципи поділу його на абзаци, набуті в процесі виконання навчальних вправ, практичні вміння складати план тексту і, навпаки, ділити текст на основі плану на окремі частини (абзаци) стануть важливим підґрунтям для успішного використання цих умінь на уроках розвитку зв'язного мовлення — у написанні учнями переказів і творів. З-поміж мовних засобів міжфразового зв'язку в підручнику використано лексичні синоніми (*лелечата, малі лелеки*), займенники (*вони, їх*), прислівники (*спочатку, потім, нарешті*) без уживання термінів. Зазначимо, що текстологічні вміння учням доведеться удосконалювати й під час опрацювання наступних розділів програми (див., наприклад, вправу з підрозділу «Іменник», у якій учні мають переставити абзаци так, щоб прочитати *текст-розповідь* про пташку *рябчика* (с. 119); у вправі 5 із підрозділу «Прикметник» вони добирають заголовок до

поданого тексту про *пустотливий березень* (с. 127); за вправою 9 на с. 133 складають *план тексту*, поділивши його на *абзаци*; у вправі 4 на с. 136 доповнюють *опис чаплі* і пояснюють роль прикметників у тексті.

Однією з найважливіших вимог перебудови в початковому курсі української мови, здійснюваної щодо розділу «Речення», є приведення відомостей із синтаксису, які опановують молодші школярі, у відповідність із даними лінгвістичної науки. Це стосується передусім класифікації речень за метою висловлювання та за інтонацією. Лінгвістичний опис класифікації речень, здійснений у нових підручниках для 2–4 класів, зорієнтований на формування в учнів поняття про речення як функціональну одиницю мовлення. Це відбито в самих визначеннях кожного типу речень, наведених у підручнику для 2 класу, наприклад: «Речення, в якому про щось розповідається або повідомляється, називається *розповідним*», «Речення, в якому про щось запитується, називається *питальним*», «Речення, в якому висловлюється спонукання (прохання, запрошення, порада, наказ, заклик), називається *спонукальним*». Важливим практичним доповненням цих визначень є інформація про те, що в кінці речень кожного типу можуть стояти різні розділові знаки. Треба зауважити, що в підручнику для 3 класу наведені визначення не повторюються, учні мають пригадати їх на початку роботи над розділом. Але система дібраних вправ орієнтує третьокласників на закріплення інтонаційних і пунктуаційних умінь у роботі з усіма типами речень за метою висловлювання. При цьому підкреслено: «Якщо речення вимовляються з особливим почуттям, то вони стають *окличними*. Окличними можуть бути розповідні, питальні й спонукальні речення. У кінці окличних речень ставиться знак оклику». У результаті не тільки суто мовного, а передусім логіко-змістового аналізу третьокласники мають навчитися визначати речення, у кінці яких стоїть знак оклику, як розповідні або як спонукальні, залежно від того, що в них висловлено — розповідь (повідомлення) чи спонукання до певної дії.

Дібрана в підручнику система вправ зорієнтована на усвідомлення учнями поняття про речення на основі таких найістотніших ознак: 1) речення виражає закінчену думку; 2) для речення характерні змістова та інтонаційна завершеність; 3) слова в реченні зв'язані граматично і за змістом; 4) головні члени становлять основу речення.

На поступово ускладнюваному дидактичному матеріалі третьокласники вчать ся зіставляти номінативні (слово, словосполучення) і комунікативну (речення) одиниці, розпізнавати речення й виділяти їх із мовленнєвого потоку, визначати межі речень на слух (аудіювання) та в писемному оформленні, відрізнати завершені речення від незавершених усно та на письмі, ставити потрібний знак у кінці речення, поширювати речення другорядними членами та встановлювати граматико-сміслові зв'язки між членами речення, зображати ці зв'язки графічно (аналіз), а також самостійно будувати речення, які відповідали б заданим графічним моделям (синтез).

Особливі труднощі, з якими стикаються третьокласники в роботі над реченням, виникають під час з'ясування смислових і граматичних відношень між словами (членами) речення. Практика засвідчує, що найважче навчити молодших школярів визначати те головне слово в словосполученні, від якого треба ставити питання до залежного. У початкових класах поширеною є методична помилка, коли учні ставлять послідовно питання від попереднього слова в реченні до наступного. Наприклад, з речення *В осінньому небі лине ключ журавлів* учні випишують такі «сполучення» слів: *в* (я кому?) *осінньому*; *осінньому* (чому?) *небі*; *у небі* (що робить?) *лине*; *лине* (що?) *ключ*; *ключ* (кого?) *журавлів*. Як бачимо, учні не виявляють у реченні логіко-граматичних зв'язків, а намагаються показати зв'язки між сусідніми словами, ставлячи, на перший погляд, немовби й правильні питання від попереднього слова до наступного. Тому необхідно переконувати їх, що роботу з реченням треба завжди розпочинати з виявлення головного (стрижневого) сполучення слів — сполучення підмета з присудком, яке становить основу речення. При цьому важливо показати, що між підметом і присудком у реченні

наявний двосторонній зв'язок, а це означає, що можна поставити питання не тільки від підмета до присудка, а й навпаки. Наприклад, у реченні *Над притихлим лісом заходить стомлене сонце* можна ставити питання від підмета *сонце* (що робить?) *заходить* і від присудка *заходить* (що?) *сонце*. Зазначимо при цьому, що в тих випадках, коли присудок у реченні стоїть перед підметом, питання від присудка звучить навіть природніше. Наприклад, у реченні *Серед оксамитових дерев ховається золотиста іволга* постановка питання від присудка *ховається* (хто?) *іволга* допомагає учням знайти в реченні суб'єкт — виконавця дії.

Центральним у програмі з української мови в 3 класі є розділ «Слово. Значення слова». Звертаємо увагу вчителів на принципово нові підходи до вивчення цього розділу порівняно із ще донедавна традиційним, формально-граматичним, коли слово переважно розглядали як частину мови. У результаті учні сприймали слово не як одиницю мовлення, призначену передусім для вираження думки, а як граматичну категорію, що, звичайно, не сприяло розвитку їхніх комунікативних умінь. У підручнику для 3 класу лексикологічні поняття винесено в окремий підрозділ «Значення слова». Тут учні ознайомлюються з явищами багатозначності слів, з прямим і переносним значенням слова, із синонімами й антонімами. Засвоєні теоретичні відомості щодо аналізу лексичного значення слова закріплюються і поглиблюються в подальшій роботі, зокрема в підрозділах «Будова слова» та «Частини мови». Аналізуючи слова за морфемною будовою, добираючи ряди (гнізда) спільнокорених слів та утворюючи за допомогою префіксів і суфіксів нові слова, що належать до різних частин мови, учні 3 класу одночасно опановують навички елементарного словотворчого аналізу і вчать свідомо сприймати морфемну будову слів. Підкреслюємо, що після вивчення розділу «Слово. Значення слова» учні мають володіти умінням пояснювати лексичне значення слів, значення окремих словосполучень, зокрема фразеологізмів, що використовуються в підручниках для початкових класів не тільки з української мови, а й з інших навчальних предметів, пояснювати різні значення (два-три) того самого слова шляхом введення його в словосполучення і речення чи контекст, виявляти пряме і переносне значення слів, пояснювати походження деяких слів, порівнюючи їх зі спільнокореними та застосовуючи елементарний словотворчий аналіз. За цього підходу проблема збагачення, уточнення й активізації словникового запасу учнів повинна бути в полі зору вчителя на кожному уроці. Зазначимо, що цей вид професійної діяльності вчителя з огляду на особливості його багатопредметної професіограми повинен мати яскраво виражений міжпредметний характер. Йдеться про те, що лексикологічні уявлення, які учні дістануть на уроках української мови (про синоніми, антоніми, багатозначні слова тощо), вони мають принагідно закріплювати на лексиці, притаманній іншим навчальним предметам. Особливої уваги в цьому аспекті потребує також термінологічна лексика. У роботі над засвоєнням молодшими школярами навчальних і наукових термінів учитель має дбати про те, щоб учні добре усвідомили значення кожного нового терміна, співвідносили його з відповідними мовним і мовленнєвим явищами, поняттями, правильно вимовляли, наголошували.

Хочемо звернути увагу вчителів і на надзвичайно важливе загальнонавчальне вміння молодших школярів користуватися в практичній, навчальній, мовленнєвій діяльності різними словниками — *орфографічним, перекладним, тлумачним, словниками синонімів, антонімів* та ін., які активно пропонують молодшим школярам різні видавництва. На кожному уроці, проводячи словникову роботу, формуючи в учнів правописні вміння, працюючи над удосконаленням їхньої вимови, учитель повинен сам демонструвати потребу в користуванні словниками, які наявні в класі-кабінеті, і привчати до цього учнів. З огляду на це слід продовжити систематичні вправляння в знаходженні потрібного слова в словнику, ознайомлюючи учнів із відповідними алгоритмічними прийомами, що ґрунтуються на доброму знанні алфавіту, звертаючи

їхню увагу на всі відомості про слово, подані в тому чи іншому словнику. Для цього необхідно добре опрацювати з класом вступну статтю до словника, у якій розкрито алгоритм його використання.

На завершення підкреслимо, що 3 клас є перехідним етапом у формуванні в учнів початкової школи навичок скоропису. Учителі повинні не тільки дати учням зразки письма на дошці й у зошитах, а й володіти методичними прийомами формування в школярів такого письма. У другому семестрі, крім вправ, спрямованих на опанування каліграфічного письма, під час виконання різноманітних мовних вправ у зошиті в одну лінію, доцільно також практикувати завдання на вироблення в учнів швидкості й ритмічності письма — навичок, надзвичайно важливих для поступової підготовки молодших школярів до переходу в основну школу.

Отже, побудова сучасного мовленнєво-мовного, а не суто мовного, шкільного курсу сприятиме активному, динамічному формуванню мовної особистості. Адже ті види навчальної діяльності учнів, які здійснюватимуться за підручником на основі комунікативного, лінгвістичного, культурологічного і діяльнісного аспектів курсу, забезпечуватимуть водночас їхню активну соціалізацію. Тому методичний апарат підручника ми прагнули подавати так, щоб учень на уроці не залишався пасивним слухачем і мовчазним виконавцем пропонованих письмових вправ, а виступав у ролі активного співрозмовника, доповідача, коментатора, учасника діалогу й полілогу, своєрідного дослідника мовних явищ. Саме в таких формах активної навчальної діяльності виявляються адаптивні можливості освіти, відбувається активна соціалізація школярів, яким у процесі шкільного навчання доводиться брати участь у таких видах і формах діяльності, з якими їм доведеться зіткнутися в дорослому житті.

УРОКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В 3 КЛАСІ.

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЗА НОВИМ ПІДРУЧНИКОМ

«УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ. ЧАСТИНА 2» (АВТОР О. В. ВАШУЛЕНКО)

Оксана ВАШУЛЕНКО

Зміст підручника моделює систему особистісно зорієнтованої розвивальної читацької і комунікативної діяльності учнів на уроках літературного читання, спрямовану на забезпечення реалізації завдань змістових ліній Типової освітньої програми для 3 класу.

Особливості структури і змісту підручника.

Упровадження нового змісту предмета «Літературне читання» зумовлює необхідність аналізу змісту і структури підручника.

Зміст підручника охоплює 11 розділів, у кожному з яких подано тексти певної тематики чи жанру: «Розмаїттям кольоровим прикрашає осінь край», «Книжка – найкращий винахід людства», «Золоті зернята усної народної творчості», «Чарівний світ казки», «У міста і села прийшла зима весела», «Легенди рідного краю», «Читаю байку для науки», «Квітує радісно весна», «Поезія — це сила чарівна, що музикою серце надихає», «Оповідання про дітей», «Україна — це я, це ти, це ми!».

Цілісність змісту і структури підручника забезпечено його можливостями щодо реалізації завдань змістових ліній та взаємозв'язком між розділами. А саме, кожний розділ має певну структуру:

- назва розділу;
- настанова щодо опрацювання розділу, мета якої — зацікавити учнів, викликати бажання і потребу дізнатися якомога більше з певної теми;
- основні тексти — доступні і цікаві твори для читання, різноманітні за жанрами і персоналіями;

— додаткові тексти — звернення до читачів, відомості про авторів творів, цікава пізнавальна інформація, за своїм змістом близька до основного тексту;

— пояснювальні тексти — пояснення літературознавчих понять, значення нових, маловживаних слів;

— система запитань і завдань, спрямована на формування очікуваних результатів навчання здобувачів освіти;

(Запитання і завдання в підручнику досить різні: репродуктивні, які передбачають відтворення чи застосування знань у знайомій ситуації (передати зміст епізоду чи прочитаного твору тощо); тренувальні, що передбачають вправного застосування знань, умінь і навичок у процесі опрацювання нового навчального матеріалу (назвати персонажів твору, дати їм характеристику, скласти план тощо); дослідницькі, коли учні, досліджуючи текст, виявляють нові ознаки засвоєного раніше поняття; виділяють головне; добирають матеріал на певну тему тощо; творчі, спрямовані на розвиток уяви, фантазії, образного мислення учнів.

Готуючись до уроку, важливо проаналізувати систему завдань до тексту, тобто поміркувати, які з них будуть виконуватися під керівництвом учителя, а які — самостійно, які — в парі або групі, які — індивідуально тощо. Також педагог має передбачити утруднення, які можуть виникнути під час виконання завдань, орієнтовні відповіді дітей; відібрати завдання, які потребують спеціальної підготовки учнів.)

— рубрики;

— ілюстративний матеріал, який допомагає учням краще зрозуміти авторський задум твору, зануритись в інший час, побут і традиції інших народів, про які читатимуть, зрозуміти настрій та емоції персонажів твору тощо. У підручнику подано різноманітні ілюстрації. Це світлини, малюнки, репродукції картин. Підручник не містить зайвих ілюстрацій, не пов'язаних з основним чи додатковим текстом;

(Працюючи з ілюстраціями, потрібно навчати дітей звертати увагу на кожну деталь (предмети, колір), визначати внутрішній стан персонажів, організувати обговорення: як письменник змалював картину життя за допомогою слів, як художник її уявив і зобразив за допомогою фарб тощо.)

— умовні позначення.

(Засвоєння умовних позначень — необхідний етап у формуванні вміння працювати з підручником. Тому педагогу доцільно розкрити зміст використаних у підручнику символів, а знання про них діти закріплюють поступово, у міру того, як ці символи з'являються на сторінках підручника.

У процесі роботи з новим підручником, слід неодноразово звертати увагу учнів на відповідність умовного позначення змісту завдання.)

Загальна характеристика рубрик підручника.

Підручник містить такі рубрики: «Прочитай правильно»; «А ти знаєш?»; «Література в колі мистецтв»; «Я — дослідник. Я — дослідниця»; «Наші проекти».

Рубрика «Прочитай правильно» передбачає попереднє вправління учнів у читанні багатоскладових слів і тих, що важко вимовляються, уточнення розуміння значення окремих слів, висловів, які діти можуть зрозуміти неточно.

Зверніть увагу! Зважаючи на готовність учнів класу і складність тексту, учитель може доповнювати перелік таких слів і записати їх на дошці з позначенням наголосу.

Доцільно запропонувати дітям такі види роботи зі словами цієї рубрики: самостійно прочитати слова, виділити в них багатоскладові; прочитати слово спочатку по складах, а потім повністю без складоподілу; прочитати слова спершу в уповільненому, а потім — у розмовному або пришвидшеному темпі; подумати, що вони означають. Необхідно слідкувати, щоб промовляння таких слів було чітким, щоб діти дочитували до кінця кожне слово, не пропускали букв, правильно наголошували слова.

Рубрика «**А ти знаєш?**» містить додаткову пізнавальну інформацію, яка близька за темою до основного тексту.

Важливо передбачати певні види роботи з такими пізнавальними відомостями, що дасть змогу пов'язати їх із основним текстом.

Рубрика «**Література в колі мистецтв**» передбачає використання на уроці літературного читання міжпредметних зв'язків з освітньою галуззю «Мистецтво». На таких уроках діти вчаться порівнювати близькі за темою твори різних видів мистецтв, розуміти специфіку кожного з них.

Комплексний вплив різних видів мистецтв на дитину підвищує її мотивацію до навчання, сприяє розвитку пізнавального інтересу, емоційної сфери, збагаченню естетичного досвіду, формуванню вмінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати твори мистецтва, виявляючи до них емоційно-ціннісне ставлення, спонукає до власної творчості, привчає вільно висловлювати свою думку.

У підручнику ми пропонуємо роботу з такими видами мистецтва, як музика, живопис, скульптура, театр, хореографія.

Робота над завданнями цієї рубрики допоможе учням зробити висновок, що кожен вид мистецтва має свої, лише йому властиві способи відображення життя, а за допомогою художнього слова змальовуються і зорові, і слухові деталі, усе те, що можна побачити, відчувати, уявити. Письменник добирає певні художні засоби, завдяки яким досягає глибокої виразності й правдивості зображення.

Рубрика «**Я — дослідник. Я — дослідниця**» передбачає залучення учнів/учениць до проведення невеликих досліджень на уроках літературного читання та в позаурочний час.

Завдання цієї рубрики цікаві й незвичайні. Вони спрямовують дітей на проведення невеликих досліджень, пошук потрібної інформації в різних джерелах (Інтернет, телебачення, дитячі газети, журнали, книжки, довідкові видання), аналіз цієї інформації.

Серед завдань цієї рубрики є такі, що передбачають використання на уроці міжпредметних зв'язків зі змістом предметів «Математика», «Українська мова», «Я досліджую світ».

Після виконання таких завдань варто запропонувати дітям обговорити разом із однокласниками процес їх виконання і результат, поділитися враженнями.

Виконання таких завдань сприяє розвитку дослідницької активності молодших школярів, творчій самореалізації дитини, її інтелекту та критичного мислення; формуванню й удосконаленню вмінь проводити дослідження, орієнтуватися в інформаційному просторі, самостійно здобувати й застосовувати знання.

Рубрика «**Наші проєкти**» передбачає залучення учнів до проєктної роботи, яка створює умови для творчої самореалізації, підвищує мотивацію до навчання, сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, критичного мислення.

Проєктна діяльність — одна з найперспективніших складових сучасного освітнього процесу. Застосування проєктної технології на уроках літературного читання дозволяє формувати в учнів низку ключових компетентностей, насамперед — «уміння вчитись». Діти вчаться організовувати свою роботу, набувають навичок самоконтролю, самооцінки. Співпраця учасників проєкту між собою та з учителем сприяє формуванню соціальної компетентності. Учні навчаються спільно визначати проблему і мету діяльності, ефективно співпрацювати, бути ініціативними і відповідальними за прийняття рішень, обґрунтовано долати суперечки тощо.

Проєктна технологія дає можливість широко використовувати комп'ютер та Інтернет для пошуку, обробки інформації та роботи з нею, для презентації матеріалів проєкту і, таким чином, формувати компетентності з інформаційних і комунікативних технологій.

У процесі проєктної діяльності учні вчаться конструктивно спілкуватися, співпрацювати, взаємодіяти, надавати взаємодопомогу, долати суперечки; використовувати різні організаційні форми роботи; використовувати різноманітні засоби дизайну (плакати,

стіннівки, буклети, колажі тощо); добирати різноманітні наочні матеріали (світлини, малюнки тощо); використовувати сучасну оргтехніку та обладнання (DVD, камера, комп'ютер тощо).

Зверніть увагу, що залежно від кількості учасників, проекти можуть бути індивідуальними, груповими (2–6 осіб), колективними; залежно від часу, витраченого на реалізацію, — короткотривалими (1–3 уроки), середньої тривалості (до місяця), довготривалими (кілька місяців).

Доцільно передбачати участь усіх дітей у виконанні проекту, пропонуючи індивідуальні, парні, групові й колективні завдання. З цією метою слід пропонувати кожній дитині, кожній групі доступне цікаве завдання. Важливо, щоб усі учасники проекту чітко знали, скільки часу вони мають на його виконання.

Робота над проектом передбачає такі основні етапи:

- 1) підготовка;
- 2) планування;
- 3) основна робота над проектом;
- 4) підбиття підсумків.

Методика реалізації в підручнику змістових ліній освітньої програми.

З метою реалізації завдань змістової лінії «**Пізнаємо простір дитячого читання**» в підручнику подано навчальний матеріал, різноманітний за жанрами, персоналіями і джерелами здобуття інформації.

У 3 класі простір дитячого читання розширюється за жанрами і персоналіями. Діти продовжують читати вже відомі їм жанри і ознайомлюються з новими: казка героїко-фантастична, легенда, байка (віршована і прозова), п'єса-казка; науково-художня, довідкова, література з різних джерел, тексти зі ЗМІ.

Підручник містить матеріал для ознайомлення молодших школярів із життям і творчістю українських письменників.

З метою формування готовності до вивчення зарубіжної літератури в освітньому закладі II ступеня ми пропонуємо учням ознайомитися із персоналіями зарубіжних авторів та прочитати їхні твори.

Розглянемо, як підручник забезпечує реалізацію завдань змістової лінії «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного».

Для *формування і розвитку якісних характеристик навички читання вголос і мовчки* розроблено різні за змістом і формою вправи і завдання для розвитку уваги, пам'яті, темпу читання, фонематичного слуху, зорового сприймання, оперативного поля читання, уміння регулювати дихання. Однак через значне скорочення обсягу підручника ми не змогли подати такі завдання на його сторінках. Тому до підручника розроблено дидактичні картки, які можна безкоштовно завантажити за посиланням www.osvita-dim.com.ua. Рекомендації щодо доцільності використання картки та її порядковий номер у списку зазначено на сторінках підручника у вигляді умовної позначки.

Обсяг і частотність виконання тих чи тих завдань педагог визначає самостійно, урахувавши рівень розвитку мовленнєвих і читацьких умінь учнів.

Для розвитку швидкості читання в підручнику запропоновано завдання, які передбачають змагання учнів у швидкому знаходженні в тексті певного слова, вислову чи речення. Наприклад: «*Перевірте, чи уважні ви читачі. Скільки разів у тексті вжито слово парасолька?*» (с. 14); «*Перевірте, чи уважні ви читачі. Скільки разів у тексті вжито слова жолуді і сойка?*» (с. 16) та інші.

Однією з вимог навчання читати є вироблення в учнів умінь вдумливо читати і розуміти прочитане. А для цього діти мають оволодіти обома видами читання — вголос і мовчки. Завдання вчителя — організувати роботу на уроці так, щоб в учнів формувалася навичка читання вголос, без якої не можна сформувавши виразність і правильність

читання. Водночас потрібно пам'ятати, що основним видом читання в майбутньому має стати читання мовчки. Тому доцільно на кожному уроці поєднувати ці види читання в різних формах: пошепки, напівголосно, голосно тощо. А також пропонувати учням завдання з таким формулюванням: «Прочитай оповідання (вірш, казку тощо) мовчки».

З метою формування умінь застосовувати інтонаційні мовленнєві засоби виразності (тон, сила голосу, логічний наголос, темп мовлення) у підручнику подано завдання, які вчать визначати настрій твору, уявляти описані картини, розуміти підтекст, обирати засоби інтонаційної виразності: тон, темп читання, силу, тембр голосу, логічні наголоси, паузи, міміку, жести. Наприклад: «Підготуйся і прочитай вірш виразно. Поміркуй, які рядки вірша потрібно прочитати тихо і повільно, а які — голосніше і стурбовано. Чому?» (с. 8); «Вивчи вірш напам'ять. Виразно прочитай його своїм близьким. Запитай, що вони побажали б тобі для кращого прочитання твору. Урахуй їхні побажання» (с. 8); «Навчися виразно читати вірш, наголошуючи виділені слова» (с. 12); «Підготуйся до виразного читання вірша. Поміркуй, з якою інтонацією та в якому темпі потрібно читати вірш. Читаючи, звертай увагу на межі речень і розділові знаки» (с. 17); «Поміркуйте! З якою інтонацією слід читати, щоб передати голосом почуття та емоції персонажів твору? Які слова вказують на це? Розподіліть ролі і розіграйте сценку перед класом» (с. 76); «Підготуйся і прочитай вірш виразно. Силою голосу, зміною темпу читання передай наростання гніву Морозенка, викликаного непокірністю дуба» (с. 77); «Підготуйся до читання вірша вголос. Пам'ятай, що між реченнями треба робити довгу паузу, а в середині речення — коротку» (с. 88) та ін.

У підручнику пропонуються завдання, які спонукають учнів пояснювати значення незнайомих слів, висловів, спираючись на контекст чи за допомогою тлумачного словника. Наприклад: «Поясни, як ти зрозумів (зрозуміла) такі вислови: “день народжується”; “туман розсіюється”; “початок вересня дивує”; “вступає осінь у свої володіння” (с. 5); «Як ти зрозумів (зрозуміла) вислів “набрала жолудів так, що навіть дзьоба не може стулити”?» (с. 16); «Які слова тобі трапилися вперше? Дізнайся їхнє значення» (с. 73); «Чи є в тексті слова, значення яких вам незрозумілі? Дізнайтеся їхнє значення. Розкажіть, як ви це робитимете» (с. 86) та інші.

Окрім того, у підручнику для 3 класу урізноманітнено завдання, які передбачають застосування різних видів читання, а саме: читання з метою пошуку в тексті конкретних відомостей, фактів, понять, пояснення їх змісту (суті); знаходження важливих думок, які висловив автор; характеристики зовнішності персонажа, опису його стану, ставлення автора до описаного; пошук епізоду тексту до малюнка тощо. Наприклад: «Прочитай, як співає-промовляє дрізд, вівсянка, дятел, горлиця. Відшукай слова, які вказують на те, як читати цю частину твору. Прочитай її, передай настрій, викликаний приходом весни» (с. 106); «Знайди і прочитайте прикметники, які вжито для опису степу, моря, пташок, зими» (с. 118); «Знайди і прочитай речення, у яких вжито вислови “убрид перейдеш”, “затамували дух”. Поясни, що вони означають» (с. 131); «Знайди і прочитай у тексті оповідання уривок, якому відповідає малюнок на с. 135. Які почуття переживає кожен із персонажів у цій ситуації?» (с. 136); «Чим брати схожі? Чим різняться? Знайди і прочитай опис зовнішності братів» (с. 141); «Знайди і прочитай речення, у яких сказано, де розташована Петриківка» (с. 152).

Реалізація завдань змістової лінії «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого» передбачає формування в третьокласників умінь:

- сприймати і розуміти усну інформацію;
- аналізувати та інтерпретувати почуте;
- висловлювати оцінювальні судження;
- спілкування з іншими людьми в діалогічній формі.

З метою навчання третьокласників уважно слухати і розуміти почуте в підручнику є спеціальні завдання. Їх можна розпізнати за умовною позначкою «Вчуся слухати і розуміти текст», методичним орієнтиром для вчителя щодо організації сприймання на слух різних текстів («Послухайте казку Василя Сухомлинського «Що найтяжче журавлям», «Послухайте уривок з української народної казки «Котигорошко», «Послухай оповідання Віктора Приходька «Жадібна синичка» та ін.). До таких завдань подано QR-код, за яким можна завантажити аудіозаписи творів для сприйняття на слух.

Нагадаємо, що для зосередження уваги учнів під час аудіювання текстів слід мотивувати процес слухання. Мотивація (настанова) вчителя має велике значення в роботі над розвитком у молодших школярів умінь слухати-розуміти усне мовлення. Тобто слухання повинно відбуватися не заради самого процесу, а з конкретною метою. Отже, аудіюванню передуює усвідомлення й прийняття потреби у слуханні тексту. Тому радимо сформулювати комунікативне завдання, яке виражатиме мету аудіювання. Завдання має передбачати участь учня у його виконанні, бути конкретним і лаконічним, щоб діти могли утримати його формулювання в оперативній пам'яті.

Особливу увагу слід звертати на темп читання тексту. Доцільно читати текст потрібно у звичайному темпі, дотримуючись пауз, логічних наголосів.

Для формування умінь аналізувати й інтерпретувати сприйняту на слух інформацію в підручнику подано художні тексти, музичні твори, медіатексти.

З метою формування вмінь аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію пропонуємо використовувати завдання, які передбачають відповіді на запитання за змістом прослуханого тексту, відтворення основного змісту почутого, вибір потрібної інформації з почутого тощо. Такі завдання подано в підручнику біля текстів для слухання.

Кількість запитань і завдань до прослуханого тексту в підручнику невелика. Радимо їх розширити, пропонуючи такі завдання: формулювання запитань до прослуханого тексту; визначення персонажів твору; визначення послідовності подій; виокремлення цікавої інформації та її обговорення; визначення теми твору, виявлення емоційного сприймання, почуттів тощо.

Формуванню вмінь висловлювати оцінювальні судження сприятимуть завдання, які передбачають висловлення власного ставлення до змісту прослуханого. Наведемо типові формулювання завдань для третьокласників: *«Які почуття викликав у вас опис осінньої природи?»*; *«Чи відчув ти печальну музику осінньої поезії?»*; *«Які почуття охоплювали тебе під час слухання оповідання?»*; *«Що тебе здивувало? Вразило?»*; *«Чи схвалюєш ти вчинок головного героя? Чому?»*; *«Хто з героїв твору тобі сподобався? Чому?»*; *«Як ти думаєш, з якою метою автор розповів цю історію?»*; *«Що для тебе було новим, несподіваним у цій розповіді?»*; *«Якими думками щодо прочитаного хочеш поділитися?»* тощо.

Також у підручнику передбачено різні форми усної взаємодії: колективної, групової, парної. У процесі такої взаємодії відбувається обговорення змісту почутого/прочитаного тексту, участь у бесіді, обмін враженнями про прослуханий/прочитаний текст, розігрування сценок за фрагментом тексту, діалогів дійових осіб, читання розмови персонажів у ролях, виконання проєктів, виготовлення стіннівок та інші види усної взаємодії, що сприяє практичному оволодінню діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування. Наприклад: *«Обговоріть! Яке значення, на вашу думку, у житті людини мають книжки?»* (с. 23); *«Обговоріть! З якою метою народ склав цю казку?»* (с. 43); *«Підготуйте інсценування за змістом казки. Скільки буде учасників? Намагайтеся голосом та рухами передати характер казкового героя»* (с. 51); *«Обговоріть! Чи могли б події розвиватися по-іншому? Як саме?»* (с. 100); *«Підготуйтеся прочитати вірш в особах. Обговоріть, з яким почуттям і силою голосу слід читати слова зими? А весни?»* (с. 104) тощо.

У процесі комунікації третьокласники отримують можливість поділитися не лише з учителем, а й з іншими учнями своїми думками, враженнями й почуттями щодо змісту художнього твору, привабливості його художніх образів (героїв), актуальності теми, основної думки твору, висловити власну позицію, разом створити оригінальний художньо-мовленнєвий продукт.

Належну увагу слід приділяти розвиткові в третьокласників монологічного мовлення. З цією метою в підручнику подано завдання, які передбачають складання усних зв'язних висловлень за змістом тексту, ілюстраціями, спонукають учнів розповісти про власні спостереження, враження, події з власного життя, прочитані книжки, журнали, переглянуті мультфільми, телепередачі.

Відповідно до програми, у методичному апараті підручника подано систему завдань для формування очікуваних результатів навчання, передбачених змістовою лінією «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів».

Ключовими словами у назві цієї змістової лінії є *досліджуємо і взаємодіємо*. Це спонукає вчителя ретельно проаналізувати вимоги освітньої програми з літературного читання і відповідно до цього переосмислити види роботи з текстами. Доцільно застосовувати цікаві й ефективні форми навчання, способи багаторазового перечитання тестів, спонукати учнів до самостійних спостережень, аналізу, узагальнення, тощо.

Що передбачає така робота? Це цілісне сприймання і практичне розрізнення учнями текстів різних видів (художніх, науково-художніх), аналіз змісту і структури тексту з використанням літературознавчих понять (практично), дослідження засобів художньої виразності та жанрових особливостей, висловлення рефлексивних суджень у зв'язку з прочитаним, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів та використання її для збагачення особистого читацького досвіду.

Організуючи дослідження твору, педагог має пам'ятати, що кожний мистецький твір самобутній, неповторний, тому аналіз має бути оригінальним. Кожний твір потребує своєрідного дослідження. Ніщо так не шкодить дослідженню твору, як схематичність і поверховість. Тому варто добирати методи дослідження, які максимально відповідають специфіці кожного окремого літературного твору.

Реалізація змістової лінії «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією» передбачає розуміння учнями поняття *медіа*, розрізнення видів медіа за джерелами і способами одержання інформації, аналіз, інтерпретацію, критичне оцінювання інформації в медіатекстах, створення простих медіапродуктів.

У методичному апараті підручника передбачено завдання, які формуватимуть у третьокласників практичні уміння досліджувати різні медіапродукти, колективно обговорювати їх зміст і форму, розповісти, про що в них ідеться, визначати, кому і для чого призначений медіапродукт, здійснювати пошук необхідної медіаінформації та відсторонення від непотрібної, пояснювати зміст інформації в медіапродуктах, висловлювати свої думки з приводу прослуханих чи переглянутих медіапродуктів (мультфільмів, відеосюжетів, коміксів, дитячих журналів тощо), створювати прості медіапродукти (листівки, стінівки, колажі тощо).

Виконуючи запропоновані в підручнику *практичні завдання*, третьокласники набуватимуть знань *без заучування інформації*. Провідні форми роботи на уроках — ігри, практичні завдання, перегляди відеороликів та прослуховування аудіозаписів, обговорення їх змісту тощо. «Осучаснення» уроку робить його цікавим для дітей, не викликає перевтоми, замість негативних емоцій дає позитивні. Сформовані навички роботи з інформацією та її джерелами (шукати, осмислювати, опрацьовувати, аргументувати, адаптувати, формувати, здобувати та використовувати інформацію з різних джерел; користуватися різноманітною довідковою літературою) допоможуть учням і під час засвоєння знань з інших навчальних предметів.

Реалізація завдань змістової лінії «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти» передбачає розвиток уяви, художньо-образного мислення і мовлення дітей, оволодіння вербальними і невербальними засобами створення творчих продуктів з різним ступенем самостійності (зміни, доповнення, продовження тексту, ілюстрування; участь в інсценізаціях, дослідницьких проектах; складання есе, казок, віршів, закличок, загадок, оповідань та ін.).

Таких завдань у змісті підручника чимало. Зокрема, працюючи за підручником, учні виконуватимуть низку завдань на розвиток репродуктивної і творчої уяви, фантазії, ілюструватимуть художні образи малюнками, «малюватимуть» словесні картини, складатимуть варіанти кінцівок до прочитаних казок, оповідань, матимуть можливість спробувати себе в ролі актора, режисера, декоратора під час підготовки й розігрування сценок і вистав та ін. Наприклад: «Спробуй самостійно проілюструвати вірш» (с. 4); «Скільки картин ти зміг би (змогла б) намалювати до цього оповідання? Які кольори у них переважали б?» (с. 5); «Склади розповідь про подорож павучка, у якій ти розкажеш, що він бачив, що відчував, коли летів на своїй павутинці, чи цікаво було йому подорожувати» (с. 10); «Склади свою лічилку» (с. 34); «Уяви, що ти потрапив (потрапила) у казку «Котигорошко» і потоваришував (потоваришувала) з ним. Яке б ім'я ти собі обрав (обрала)? Доповни казку частиною, у якій ти — один (одна) з героїв» (с. 40); «Пофантазуй! Якими новими епізодами ти доповнив би (доповнила б) казку?» (с. 56); «Підготуйтеся і розіграйте виставу для учнів початкових класів за п'єсою-казкою Лесі Мовчун «Горіхові принцеси». Розподіліть ролі. Продумайте, якими будуть костюми, декорації, якими рухами будете супроводжувати слова персонажів» (с. 67) та ін.

Спонукатиме дітей до творчості сприймання різних видів мистецтв. У підручнику з цією метою вміщено репродукції картин художників, записи музичних творів. Це дасть можливість учителю вчити дітей порівнювати близькі за темою твори різних видів мистецтв, розуміти специфіку кожного з них, творчо їх переосмислювати, висловлювати власну думку. Такий підхід сприяє естетичному вихованню учнів, виробленню в них почуття прекрасного, духовному збагаченню особистості, глибшому, емоційнішому розкриттю художнього образу, формуванню цілісного уявлення про світову культуру.

Щоб доповнити зміст підручника, повніше реалізувати завдання освітньої програми з літературного читання, створено робочий зошит, у якому подано систему завдань і запитань для вдосконалення читацьких умінь третьокласників, самостійно працювати з творами різних жанрів, умінь створювати медіапродукт, для формування навичок самоконтролю та самооцінювання.

У типовому навчальному плані на мовно-літературну галузь відведено 7 навчальних годин на тиждень. Радимо розподіляти їх порівну, тобто по 3,5 години на вивчення предмета українська мова і читання. Під час складання календарно-тематичного плану плануйте три уроки читання на тиждень. Сьомий урок один раз на два тижні присвячуйте роботі з дитячою книжкою.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти / Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. — Київ : Світоч, 2019. — С. 4–33.
2. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. — Київ : Світоч, 2019. — С. 255–264.
3. Вашуленко О. В. Українська мова та читання: підруч. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2020. — 160 с.: іл.

НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 3 КЛАСІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Оксана ПЕТРУК

Українська мова у закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин є обов'язковим навчальним предметом та займає особливе місце з-поміж інших, оскільки спілкування державною мовою є ключовою компетентністю. *Метою* початкового курсу української мови, відповідно до типових програм Нової української школи для закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин, є *формування* елементарного рівня *комунікативної компетентності* учнів, ураховуючи їхні можливості та інтереси, а також створення передумов для подальшого використання української мови як засобу спілкування і пізнання на наступних етапах освіти.

Навчання української мови в 3 класі ґрунтується на навчальних досягненнях, які учні одержали в 2 класі. З огляду на те, що в березні-травні 2020 року у зв'язку із запровадженням карантину молодші школярі навчалися дистанційно, є потреба діагностувати рівень знань, умінь і навичок, досягнутий ними на попередньому етапі навчання, проаналізувати та окреслити важливі позиції, що потребують доопрацювання, й відповідно до цього внести корективи у планування роботи з повторення. Послідовність, зміст та тривалість роботи з активізації, корекції чи надолуження навчального матеріалу визначається вчителем самостійно залежно від потреб здобувачів освіти та з орієнтацією на той мінімум, без якого неможливе ефективне подальше навчання.

У 3 класі продовжується робота з формування і розвитку вмінь учнів з усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письма). Крім того, вони здобувають елементарні *знання з української мови*, що підпорядковуються удосконаленню їхнього мовлення. Відбір мовного матеріалу в програмах і підручниках здійснено насамперед із точки зору комунікативної необхідності. Відомості з мови, які третьокласники одержують у процесі навчання, мають використовуватися для організації постійної роботи з удосконалення їхніх орфоепічних, лексичних, граматичних умінь і навичок, що є базовими для формування комунікативних умінь.

Особливістю навчання української мови представників національних меншин є урахування досвіду, набутого ними під час опанування рідної (першої) мови, адекватне використання його як інструментарію для усвідомленого оволодіння українською мовою. Опора на знання, уміння і навички, набуті дітьми на уроках рідної (першої) мови, передбачає використання міжмовних зіставлень, що дозволяє уникнути дублювання у формуванні понять, спільних в обох мовах, розмежовувати матеріал, який не збігається, що, у свою чергу, сприяє усвідомленому засвоєнню знань з української мови, розвитку умінь диференціювати їх.

Порівняльний аналіз української та польської/румунської/угорської мов дозволяє засвідчити, що в системах навіть неспоріднених мов поряд з відмінностями є й чимало спільного. Це варто урахувати під час підготовки до уроку й у процесі навчання. Якщо матеріал має відмінності, необхідно приділити особливу увагу його опрацюванню, якщо матеріал тотожний/подібний — актуалізувати знання, набуті на уроках рідної (першої) мови. Цей процес буде ефективний за умови наявності в учнів міцних знань та сформованості відповідних умінь та навичок з рідної (першої) мови. Необхідно стежити, щоб той матеріал, який вивчається на уроці української мови, уже був опанований на уроках рідної (першої) мови. У випадку, якщо ці два предмети викладають різні вчителі, варто узгодити календарне планування.

У 3 класі відбувається активне становлення *навички письма* українською мовою. У другому семестрі учні починають писати в зошиті в одну лінію, набувають умінь

скоропису в міру своїх психофізіологічних можливостей. На початку уроку української мови доцільно проводити каліграфічну хвилинку, під час якої відпрацьовувати правильне написання і поєднання букв, приділяти увагу розвитку швидкості письма тощо.

Розвиток *аудіативних умінь* у 3 класі передбачає формування в учнів здатності розуміти зміст повідомлення (речення, тексту, короткої простої вказівки, інструкції вчителя, медіапродукту), висловленого в повільному темпі, чітко артикульованого, з паузами для полегшеного сприймання. Аудіативні вміння — важливий складник комунікативного мовлення, позаяк вони забезпечують сприйняття й розуміння сказаного співрозмовником, а отже, і відповідну адекватну мовленнєву реакцію-відповідь. Тому робота з аудіювання не має бути принагідною, а повинна проводитись цілеспрямовано й систематично.

Працюючи над удосконаленням *умінь і навичок читати* українською мовою, варто зосереджувати увагу на формуванні в учнів умінь читати чітко, в належному темпі, не надто гучно і не надто тихо, цілими словами (окремі слова ускладненої структури — поскладово); правильно (без перекручень) вимовляти слова та дотримуватися наголосу, правильно інтонувати речення, різні за метою висловлювання. На уроках української мови в 3 класі, згідно з програмовими вимогами, учням для читання пропонуються тексти художні, навчального (вправи, завдання, таблиці, схеми) або інформативного характеру (інструкції, розклади), медіапродукти. Важливо звертати увагу третьокласників на особливості оформлення матеріалів (шрифти, таблиці, схеми, виділення кольором, розпізнавання рубрикацій тощо) та сформувати в них відповідні навички пошуку потрібної інформації, які важливі як для подальшої самостійної роботи з підручниками з інших предметів, так і в повсякденному житті.

Роботі з формування й розвитку читацьких умінь (аналіз та інтерпретація змісту тексту, прогностичні вміння, уміння висловлювати власне ставлення до змісту прочитаного тощо) відводяться окремі уроки (2 год на тиждень). Організуючи роботу з текстом, спираємося на досвід читацької діяльності учнів, набутий на уроках читання рідною (першою) мовою.

Навчання читати українською мовою поєднується з роботою над збагаченням словникового запасу молодших школярів, удосконаленням умінь говоріння. Процес формування та розвитку *вмінь говоріння* охоплює роботу над діалогічним і монологічним мовленням учнів. Працюючи над удосконаленням умінь діалогічного мовлення, належну увагу слід приділяти формуванню й розвитку вмінь третьокласників ініціативно розпочинати діалог, реагувати на репліки співрозмовника і спонукати його до продовження розмови. Навчання монологічного мовлення проводиться на основі зразків (розповіді за аналогією), нескладних за змістом малюнків, ілюстрацій до текстів для переказування, колективного складання розповідей. Необхідно пам'ятати, що монологічне мовлення, як і будь-який інший вид мовленнєвої діяльності, завжди вмотивоване. Оскільки у процесі навчання мотив сам по собі виникає не завжди, учителю необхідно створити умови, за яких в учнів виникне бажання й потреба висловитися (розповісти, повідомити, описати).

Організація мовленнєвої діяльності третьокласників має підпорядковуватися формуванню вмінь представляти себе і своїх друзів згідно з етикетними нормами української мови, розповідати про себе, родину, домашніх улюбленців, друзів, школу, працювати в парах і групах, установлювати комунікативні контакти з однолітками й дорослими в школі й поза нею під час виконання соціальних ролей.

Отже, відбувається розвиток і соціалізація учнів, які є представниками національних меншин, адаптація їх до життя в українському соціумі, формування національної самосвідомості, патріотичне й морально-етичне виховання, а також розвиток почуття толерантності до інших народів та їх культур.

Важливо зацікавити дітей вивченням української мови, викликати позитивне ставлення до предмета, розкрити необхідність і значущість володіння державною мовою як засобом міжнародного спілкування, передумовою життєвого успіху, гарантією реалізації своїх прав і свобод, успішного самоутвердження в українському суспільстві.

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В 3 КЛАСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Оксана ОНОПРІЄНКО,
Світлана СКВОРЦОВА

Навчання математики в 3 класі здійснюється за вимогами другого циклу навчання Державного стандарту початкової освіти та на основі відповідних вимог типової освітньої програми. Згідно зі змінами в Базовому навчальному плані (постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти» від 24 липня 2019 р. № 688), в 3 і 4 класах Нової української школи навчальний час для математичної галузі охоплює **175 годин на рік, тобто 5 годин на тиждень**.

Досягнення мети навчання математики в другому циклі початкової школи забезпечується виконанням таких завдань:

- формування в учнів розуміння ролі математики в пізнанні явищ і закономірностей навколишнього світу;
- формування досвіду використання математичних знань та способів дій для розв'язування навчальних і практичних задач;
- розвиток математичного мовлення учнів, необхідного для опису математичних фактів, відношень і закономірностей;
- формування в учнів здатності міркувати логічно, оцінювати коректність і достатність даних для розв'язування навчальних і практичних задач.

Реалізація мети і завдань виявляється у досягненні учнями очікуваних результатів навчання, які в типовій освітній програмі систематизовані за такими змістовими лініями: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Робота з даними», «Математичні задачі і дослідження».

Вивчення математики в 3 класі рекомендуємо розпочати серією уроків узагальнення та систематизації навчального досвіду учнів, здобутого ними протягом попереднього навчального року. На цих уроках відбувається не лише актуалізація вивченого на попередньому етапі навчання та з'ясування зв'язків у навчальному матеріалі, а й просування учнів на вищій щабель оволодіння компетенціями. Так, у 2 класі висувалася вимога до розуміння учнем сутності прийомів усного додавання й віднімання чисел частинами, порозрядно, способом округлення; застосування правила додавання числа до суми, віднімання числа від суми в обчисленнях у межах 100 із переходом через десятків, а в 3 класі, ґрунтуючись на цих підставах, — до застосування різних способів обчислення значення суми й різниці. Аналогічно висунуто вищі вимоги й до оволодіння арифметичними діями множення та ділення: у 2 класі учень (учениця) знає властивості дій множення і ділення на 1, 10, множення на нуль, нуля на число, ділення нуля на число, ділення рівних чисел; розуміє, що ділення на 0 неможливе, а в 3 класі — застосовує в обчисленнях властивості множення на 1 та 0, ділення на 1, ділення нуля на число, множення і ділення числа на 10.

Щодо залежності результату арифметичної дії множення або ділення від зміни одного з компонентів, то в 2 класі програмою передбачено, що учень (учениця) розуміє залежність результатів дій додавання і віднімання від зміни одного з компонентів арифметичної дії; залежність значення добутку від зміни одного із множників; значення частки — від зміни діленого або дільника, а в 3 класі — використовує в обчисленнях

залежність результатів множення й ділення від зміни одного з компонентів арифметичних дій.

Отже, в межах першої серії уроків завершується вивчення *таблиць множення і ділення*. Учні мають засвоїти табличні випадки на рівні навички шляхом виконання численних вправ і завдань. Різноманітні за змістом і формою практичні завдання дозволять досягти мимовільного опанування таблиць, позбавлять більшість учнів від механічного їх запам'ятовування. На цьому етапі особливо корисними для подальшого навчання математики й для формування наскрізних умінь будуть завдання, пов'язані із дослідженням залежності значення добутку від зміни одного із множників, залежності значення частки від зміни діленого або дільника. Виконання таких завдань доцільно довести до рівня розуміння учнями залежностей і способу міркування в ході дослідження.

Навчальний зміст на початку року рекомендуємо розширити за рахунок формування поняття *рівняння* та умінь розв'язувати рівняння.

Ознайомленню з рівняннями має передувати з'ясування з учнями таких запитань:

— Які математичні вирази ви знаєте?

— Який знак треба поставити між двома числами, щоб записати суму; різницю; добуток; частку? Як називається результат кожного з цих виразів відповідно? (Значення суми, значення різниці.)

— Що треба зробити, щоб знайти значення суми; різниці; добутку; частки? (Треба виконати арифметичну дію між числами.)

— Які види математичних виразів ви знаєте? (Числові та рівності зі змінною.)

— Як ви розумієте числовий вираз; вираз зі змінною? (Числовий вираз — це запис, утворений числами, які з'єднані знаками арифметичних дій та дужками. Вираз зі змінною, крім чисел, містить ще й букви — змінні.)

— Якими правилами користуються для обчислення значень числових виразів на кілька дій із дужками або без дужок?

— Як знайти значення виразу зі змінною при заданому числовому значенні змінної?

— Уявіть, що ви знайшли й записали значення математичного виразу. Як називають одержаний запис? (Рівність.) Яка істотна ознака рівності? (Наявність знаку рівності.)

— Що ви можете сказати про рівності, з якими досі мали справу? (Ці рівності склалися з чисел. Це числові рівності.)

У ході підведення під поняття рівняння доцільно запропонувати учням виявити серед рівностей такі, значення яких не можна знайти.

Наприклад:

Розподіліть рівності на дві групи. За якою ознакою це можна зробити?

$$45 + 18 = 63 \quad a - 4 = 8 \quad 3 \times 8 = 24 \quad 63 : x = 7$$

Учні розбивають рівності на дві підмножини: числові рівності та рівності зі змінною.

— Які з поданих рівностей вам уже відомі? Як їх називають? Які рівності з'явилися вперше? Чим вони незвичні? (Ці рівності містять змінну.)

— З'ясуйте, істинними чи хибними є наведені числові рівності. Чи можете ви те саме сказати про рівність із змінною?

Під час ознайомлення учнів із розв'язуванням рівнянь рекомендуємо спочатку продемонструвати спосіб добору розв'язків (коренів) рівнянь із запропонованих варіантів. На наступному етапі вводимо спосіб розв'язування на основі взаємозв'язків між компонентами арифметичних дій. Цікавим для дітей з високим рівнем навчальних можливостей буде спосіб розв'язування рівнянь, що ґрунтується на властивості рівності. Наведемо приклад пояснення цього випадку.

Ви вже знаєте, що якщо один із компонентів є сталим (незмінним), а інший компонент змінюється, то ця зміна впливає на значення виразу, і значення виразу змінюється. Тепер уявіть ситуацію, коли відомо, що один із компонентів є сталим, а вирази

мають рівні значення. Що можна сказати про інші компоненти цих виразів? Якими вони можуть бути?

Коментар. $38 + 18 = 38 + \dots$ Ліворуч від знаку рівності записано суму, праворуч — також суму. Ці суми мають рівні значення. У цих сумах однакові перші доданки. Тому й другі доданки в них однакові.

Після виконання завдання робимо висновки щодо невідомих компонентів, якщо дві суми, різниці, добутки й частки рівні й містять однаковий компонент.

Вважаємо слушним не обмежуватись у 3 класі роботою над простими рівняннями, натомість поступово пропонувати учням рівняння ускладнені, а саме такі, в яких права частина запису подана числовим виразом; один із компонентів — числовий вираз; невідомий компонент поданий виразом. Однак робота над ускладненими рівняннями належить до тем для додаткового опрацювання, а отже, її доцільність залежить від пізнавальних можливостей учнів класу. У чинній програмі відсутній результат «складає і розв’язує рівняння за текстом задачі», проте ми вважаємо, що для більш усвідомленого розуміння цього алгебраїчного поняття доречно колективно складати рівняння за текстом простої задачі й у такий спосіб продемонструвати учням алгебраїчний метод розв’язування задач. Оскільки це вміння не належить до програмових вимог, контролю воно не підлягає.

У 3 класі розширюється зміст поняття числа шляхом ознайомлення із утворенням і порівнянням звичайних дробів з чисельником 1 — частин. Ця тема має вивчатися виключно наочно з використанням великої кількості практичних вправ з поділу об’єктів, зокрема геометричних фігур, на рівні частини та виділення однієї з цих частин.

Наведемо приклад такого завдання.

У наборі геометричних фігур знайдіть круг, трикутник і прямокутник.

Візьміть одну з геометричних фігур на вибір.

Розділіть фігуру навпіл. Для цього перегніть фігуру так, щоб її контури співпали. Розгладьте лінію згину. Розгорніть фігуру.

Що цікаве ви можете побачити?

На скільки рівних частин поділено фігуру лінією згину?

Розфарбуйте одну з частин. Покажіть розфарбовану частину. Це половина.

Покажіть іншу половину. Скільки половин у цілому? Що більше — половина чи ціле? Що менше? У скільки разів?

З прикладами інших практичних завдань пропонуємо ознайомитись на сайті інтернет-підтримки нашого навчально-методичного комплексу (<http://interactive.ranok.com.ua/course/pochatkova-shkola/matematika-3-klas-nmk-avtorv-s-o-skvortsovo-o-v-onoprko>).

Частину теми, присвячену формуванню вміння знаходити частину від числа та числа за величиною його частини, рекомендуємо розглядати на сюжетах із реального життя, близьких і зрозумілих дітям.

Основний зміст навчання математики в 3 класі становить числовий концентр «Тисяча». У цьому розділі курсу традиційно розглядаються питання усної та письмової

нумерації, дії першого ступеня із трицифровими числами, позатабличні випадки усного множення і ділення.

Рекомендуємо такий порядок опрацювання навчального матеріалу:

- 1) формуємо поняття сотні як складеної лічильної одиниці, вправляємось у лічбі сотнями, ознайомлюємось із розрядними числами — круглими сотнями;
- 2) розкриваємо спосіб одержання чисел із однієї або кількох сотень та кількох одиниць або/та кількох десятків шляхом зіставлення з відповідними одноцифровими або двоцифровими числами, визначаємо спільне і відмінне у їх розрядному складі;
- 3) визначаємо розрядний склад чисел шляхом зіставлення відповідного двоцифрового та трицифрового чисел;
- 4) вводимо назви розряду одиниць — I розряд, розряду десятків — II розряд, розряду сотень — III розряд;
- 5) записуємо трицифрові числа спочатку в таблиці розрядів, а потім без неї;
- 6) розглядаємо прийом заміни трицифрового числа сумою його розрядних доданків на основі визначення розрядного складу;
- 7) визначаємо загальну кількість одиниць, десятків, сотень у числі.

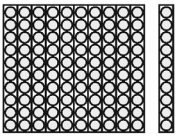
Порівняння трицифрових чисел здійснюється двома способами: на підставі розташування чисел у натуральному ряді та на підставі їх розрядного складу.

Наведемо приклад навчального дослідження з використанням математичних матеріалів.

Практична робота із математичними матеріалами
«Кружки-намистинки» та «Картки з числами»

Колективна робота

- 1) Полічіть сотнями. Позначте числа картками і прочитайте кожне число.
- 2) Покладіть площинку-сотню, позначте її картою з числом.

Приєднайте до неї 3 низки-десятки, позначте одержане число картками з числами.

Покажіть сотні. Якою цифрою позначаються сотні в записі числа?

Покажіть десятки. Якою цифрою позначаються десятки в записі числа?

Приєднайте до одержаного числа ще 5 окремих намистинок-одиниць. Позначте отримане число картками.

Скільки в числі сотень? десятків? одиниць?

Яка цифра в записі числа позначає сотні? десятки? одиниці?

Приєднайте до одержаного числа ще 3 площинки-сотні.

Скільки тепер сотень містить число? Як треба змінити позначення числа картками з числами? Виконайте зміни.

Прочитайте одержане число. Яка цифра в записі числа позначає сотні? десятки? одиниці?

Робота в групах

1) Покладіть 6 площинок-сотень, 2 низки-десятки і 7 окремих намистинок-одиниць. Позначте одержане число картками. Покажіть сотні. Якою цифрою позначено сотні? Покажіть десятки. Якою цифрою позначено десятки? Покажіть одиниці. Якою цифрою позначено одиниці?

2) Сконструйте будь-яке число з кружків-намистинок і позначте його картками з числами.

3) Позначте картками число 562. Скільки в числі сотень? Скільки площинок-сотень треба покласти? Скільки в числі десятків? Скільки низок-десятків треба покласти? Скільки в числі одиниць? Скільки окремих намистинок-одиниць треба покласти?

4) Приєднайте стільки намистинок-одиниць, щоб отримати наступне число; попереднє число. Запишіть відповідні рівності.

5) Позначте картками будь-яке трицифрове число і проілюструйте його кружками-намистинками.

Приклади інших практичних завдань розміщені на сайті інтернет-підтримки нашого навчально-методичного комплексу (<http://interactive.ranok.com.ua/course/pochatkova-shkola/matematika-3-klas-nmk-avtorv-s-o-skvortsovo-o-v-onoprko>).

Теоретичною основою дій першого ступеня є принципи нумерації (принцип позиційного значення цифри у записі числа та принцип адитивності: кожне число є сумою його розрядних доданків); переставний і сполучний закон додавання та наслідки застосування цих законів. Водночас із випадками додавання і віднімання на основі нумерації рекомендуємо розглядати випадки множення та ділення з круглими числами, коли спосіб міркування може реалізовувати не лише прийом укрупнення розрядних одиниць, а й прийом послідовного множення та ділення, що, у свою чергу, вимагає ознайомлення учнів із множенням та діленням числа на розрядну одиницю.

Наступний крок: учні виконують усне додавання і віднімання круглих трицифрових чисел. З метою формування обчислювальної навички учні переносять відомі їм прийоми додавання та віднімання (укрупненням розрядних одиниць, частинами, порозрядно, округленням тощо) у нову ситуацію — на числа в межах 1000; виконання дій під час обчислень учні коментують і роблять структурні записи. Зауважимо, що контролю підлягає лише правильність обчислень, а не вміння застосувати всі обчислювальні прийоми. Порозрядне додавання та віднімання є підґрунтям для вивчення *письмових прийомів додавання та віднімання*. Ці прийоми радимо застосовувати до випадків обчислень, коли усно виконати дії складно (передбачається кілька переходів через розряд). Процес формування вмінь письмово виконувати додавання і віднімання трицифрових чисел сприяє закріпленню знань табличних випадків додавання і віднімання одноцифрових чисел, нумерації трицифрових чисел, засвоєнню особливостей десяткової системи числення — все це буде підґрунтям для оволодіння умінням виконувати ці дії на множинах будь-яких багатоцифрових чисел. Прийоми письмового додавання і віднімання мають бути доведені до рівня навички, однак звертаємо увагу, що в процесі обчислення за пропозицією вчителя або у випадку утруднень дитина має пояснити кожен крок обчислення, самостійно відшукати (за наявності) й виправити помилку.

У 3 класі формуємо в учнів навички позатабличного множення та ділення (множення та ділення на одноцифрове число, ділення на двоцифрове число, ділення з остачею).

Значної уваги потребує опрацювання випадків ділення з остачею та перевірки цієї дії. Доцільно пропонувати завдання, у яких потрібно виконати ділення з остачею не лише більшого числа на менше, а й меншого на більше. Це пояснюється тим, що ділення з остачею є базою для оволодіння учнями 4 класу найскладнішим у початковому курсі прийомом обчислення — письмовим діленням, який являє собою ланцюжок ділень з остачею.

Пропонуємо такий порядок опрацювання навчального матеріалу:

- 1) розглядаємо суть ділення з остачею у випадку, коли ділене більше за дільник;
- 2) з'ясуємо величину остачі та кількість можливих остач при діленні на деяке число до перевірки ділення з остачею;
- 3) розглядаємо випадки ділення з остачею, коли ділене менше за дільник (у частці одержимо нуль).

Наведемо приклад навчального дослідження з використанням математичних матеріалів, яке можна організувати для розкриття суті ділення з остачею.

Колективна робота

- 1) Візьміть 14 кружків та розкладіть їх на купки, по 7 штук у кожній.

14

Скільки потрібно взяти кружків, щоб покласти в окрему купку? Візьміть 7 кружків та покладіть в окрему купку. Чи всі кружки ми розклали?

Візьміть ще стільки ж, покладіть в окрему купку. Чи всі кружки ми розклали? Запишіть відповідний вираз, знайдіть його значення. Прочитайте рівність.

- 2) Візьміть 15 кружків, розкладіть їх на купки, по 7 кружків у кожну.

7 Скільки потрібно взяти кружків, щоб покласти в окрему купку?

Візьміть 7 кружків та покладіть в окрему купку. Чи всі кружки ми розклали?

Візьміть ще стільки ж, покладіть в окрему купку. Чи всі кружки ми розклали?

Чи можна 1 кружок, що залишився, покласти в окрему купку?

Отже, у результаті ділення залишився 1 кружок.

Скільки одержали купок кружків? Скільки разів у 15 кружках вміщується по 7 кружків? Це число є неповною часткою.

Чи всі кружки ми розклали по купках? Скільки кружків залишилось? Це число є остачею.

Розгляньте запис розв'язання.

$$\begin{array}{rclcl} 15 & : & 7 & = & 2 & (\text{ост. } 1) \\ a & : & b & = & c & (\text{ост. } r) \\ \text{Ділене} & & \text{Дільник} & & \text{Неповна} & \text{Остача} \\ & & & & \text{частка} & \end{array}$$

Щоб уникнути утруднень під час формування прийомів позатабличного множення та ділення, спочатку доцільно розглянути правила, які є теоретичною основою цих прийомів обчислення, а вже потім ознайомити учнів із відповідним прийомом. Отже, після вивчення ділення з остачею учні ознайомлюються з розподільним законом множення щодо додавання і на його основі виконують множення на одноцифрове число; спочатку розглядаються випадки множення двоцифрового числа на одноцифрове, а згодом і трицифрового числа на одноцифрове. Пізніше учні ознайомлюються із розподільним законом ділення щодо додавання і на його основі виконують ділення на одноцифрове число; аналогічно спочатку розглядаються випадки ділення двоцифрового числа на одноцифрове і лише потім — трицифрового на одноцифрове. Таке подання навчального змісту дає можливість перейти до вивчення ділення круглих десятків на одноцифрове число не лише у випадках, коли укрупнення розрядних одиниць зводиться до табличних випадків ділення, а й до складніших, коли укрупнення розрядних одиниць зводиться до вивчених випадків позатабличного ділення двоцифрового числа на одноцифрове. Крім того, учні вчаться виконувати ділення в подібних випадках двома способами: способом укрупнення розрядних одиниць і на основі розподільного закону ділення відносно додавання (ділення суми на число). Далі ускладнюються й випадки ділення круглого числа на кругле, коли укрупнення розрядних одиниць зводиться до вивчених випадків позатабличного ділення двоцифрового числа на одноцифрове. При діленні на кругле число учні ознайомлюються зі способом добору, який переноситься на випадки ділення на двоцифрове число, а також із прикидкою при діленні на двоцифрове число способом добору. Згодом відбувається перенесення відомого учням способу послідовного ділення на кругле число, який розглянуто в попередній темі, на випадки ділення на двоцифрове число. Ділення на двоцифрове число виконується, за можливості, двома способами.

Аналогічно попереднім рокам навчання геометричний складник змісту розглядається протягом року незначними блоками. У 3 класі розширюємо уявлення учнів про коло і круг: називаємо їх елементи — радіус та діаметр; креслимо коло й круг. Упродовж навчального року рекомендуємо час від часу актуалізувати вміння учнів обчислювати периметри фігур за наданими довжинами сторін; корисною вважаємо роботу з розв'язування обернених задач, у яких необхідно обчислити довжину сторони за даним периметром і відомими довжинами деяких сторін. Вважаємо за потрібне ознайомити учнів із формулами периметра, причому доцільно пов'язати цей матеріал із розподільним законом множення відносно додавання.

Новим змістом роботи в 3 класі є аналіз і моделювання ситуацій, які описуються групою взаємопов'язаних величин. Учні ознайомлюються з трійками взаємопов'язаних величин: загальна маса, маса одного предмета та кількість предметів; вартість, ціна, кількість тощо. У зв'язку з цим серед нових видів *простих задач* виділимо прості задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин. Розв'язування і складання таких задач є підґрунтям для навчання розв'язувати складені задачі, що містять трійки взаємопов'язаних величин, на знаходження суми; різницеve чи кратне порівняння двох добутоків або часток та обернених до них; знаходження четвертого пропорційного; на спільну роботу.

Нагадаємо, що одним із важливих завдань реалізації змістової лінії «Математичні задачі і дослідження» є формування *загального уміння розв'язувати задачі*, яке утворюють засвоєні дії та операції з аналізу тексту задачі, створення її допоміжної моделі, планування розв'язування задачі, створення математичної моделі, що розкривають сутність процесу розв'язування задачі. Засвоївши необхідні дії та операції із розв'язування задач, учні 3 класу вже готові для узагальнення як математичних структур, так і способів розв'язування вказаних типових задач. Провідною діяльністю під час роботи із задачами є дослідження та обґрунтування ходу розв'язування таких задач, складання обернених задач до даної.

Упродовж навчального року учні розв'язують прості і складені задачі, що містять знаходження частини від числа та числа за величиною його частини; під час вивчення додавання і віднімання в межах 1000 — задачі на знаходження трьох чисел за їх сумою та сумами двох доданків; чільне місце відведено практично орієнтованим задачам на визначення часу початку/закінчення події, тривалості події; також ознайомлюються із задачами з буквеними даними, розв'язання яких записується виразом.

Звертаємо увагу, що методика роботи над задачами в 3 класі презентована на вебінарах С. О. Скворцової в межах Інтерактивної школи творчого вчителя (<http://interactive.ranok.com.ua/course/group/nteraktivna-shkola-tvorchogo-vchitelya>).

Усі зазначені аспекти навчання сповна реалізовані нами в підручнику «Математика. 3 клас (у 2-х частинах)», підготовленому видавництвом «Ранок». У його змісті реалізовані резерви математики щодо впливу на розвиток в учнів критичного мислення, уміння логічно доводити свою думку, обґрунтовувати свою позицію, вести полеміку, — усе, що важливо для становлення молодшого школяра як особистості, для свободи його самовизначення, досягнення ним ситуації успіху. Окрему увагу приділено розвитку мовлення учнів, володінню математичною термінологією. Це має бути системною роботою, спрямованою на розвиток умінь та навичок в усній та письмовій формі відповідати на запитання, усно обґрунтовувати правильність розв'язку, будувати логічні конструкції з використанням відповідних словосполучень. Навчальний матеріал підручника розроблено так, щоб допомогти дітям учитися досліджувати, пізнавати й розуміти навколишній світ, позитивно ставитися до навчання.

Підручник реалізує провідну функцію математичної галузі: формування способів математичної діяльності, які за суттю є універсальними, сприяти набуттю дітьми досвіду математичної діяльності й застосовувати його для розв'язання різноманітних ситуацій, що трапляються у житті дитини.

У підручнику реалізовано авторську методичну систему, яка враховує сучасні ідеї навчання математики. Найвні елементарні теоретичні відомості, пам'ятки та алгоритми, опорні схеми та зразки виконання завдань дозволять дітям зрозуміти й засвоїти навчальний матеріал; тренувальні завдання допоможуть формувати навчальний досвід; ситуативні завдання заохотять до творчої діяльності, пов'яжуть навчання із реальним життям. Новацією для підручників стала рубрика «Навчальні проекти», які надають орієнтир учителю й учням для організації цікавого навчального дослідження.

За структурою наш підручник технологічний: він моделює процес навчання на уроці, оскільки система завдань з кожної теми побудована відповідно до рівнів засвоєння матеріалу. За цим самим принципом розроблені завдання рубрики «Перевір свої досягнення», які допоможуть діагностувати результати вивчення учнями кожного розділу. Завдання на міркування, доведення, перевірку й оцінювання виконаної роботи сприятимуть організації співпраці учителя й дітей на уроці. Різноманітність завдань і варіативність способів виконання математичних дій забезпечать реалізацію індивідуального та диференційованого підходів.

Враховуючи особливості сприйняття навчальної інформації учнями — представниками «цифрового покоління», ми розробили до підручника інтернет-підтримку, до якої можна звернутися через QR-коди. За її допомогою можна здійснити інтерактивне онлайн-тестування за темами уроків, збагатити навчання додатковими завданнями, унаочнити навчальний матеріал за допомогою презентацій і відео.

Програма і підручник, за яким відбувається навчання, є орієнтиром для складання календарного плану. Учитель з огляду на конкретну навчальну ситуацію в класі та педагогічну доцільність може вносити до плану певні зміни, які стосуються порядку вивчення тем та розподілу годин на їх вивчення. Звертаємо увагу вчителів, що в про-

грамі з математики подано орієнтовний перелік додаткових тем для розширеного вивчення курсу. Учитель обирає теми самостійно з огляду на індивідуальні можливості й потреби учнів.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ В 3 КЛАСІ ЗА НМК АВТОРА Н. П. ЛИСТОПАД

Наталія ЛИСТОПАД

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти у II циклі навчання на математичну освіту відведено щороку 175 год (5 год на тиждень).

Пропонуємо орієнтовний розподіл годин на вивчення математики за НМК* автора Н. П. Листопад за темами:

Повторення вивченого у 2 класі — 18 год.

Табличне множення і ділення — 40 год.

Нумерація трицифрових чисел — 22 год.

Усне додавання і віднімання трицифрових чисел — 18 год.

Письмове додавання і віднімання — 16 год.

Множення і ділення в межах 1000 — 36 год.

Повторення вивченого у 3 класі. Ознайомлення з письмовим множенням і діленням — 25 год.

Процес засвоєння математичних знань вимагає, щоб наприкінці кожного навчального року здійснювалася перспективна підготовка здобувачів освіти до вивчення основного, найважливішого змісту наступного року. У 2 класі значну частину II семестру учні займалися множенням і діленням. Вони мали засвоїти зміст цих дій, зв'язок множення із додаванням, ділення — із множенням, переставний закон множення, вивчили напам'ять таблиці множення чисел 2 і 3 та таблиці ділення на 2 і 3. Решту таблиць учні склали під керівництвом учителя й користувалися ними під час виконання різних завдань.

Карантин вніс корективи у навчальний процес II семестру, і тому не можна стверджувати, що другокласники повністю засвоїли програмовий матеріал.

На початку навчального року в 3 класі на повторення рекомендуємо відвести 18 годин. На перших уроках пропонуються завдання на повторення змісту теми «Додавання і віднімання в межах 100» (7 уроків). Наступні 9 уроків варто присвятити повторенню й узагальненню матеріалу, що стосується змісту дій множення і ділення, таблиць множення чисел 2 і 3 і таблиць ділення на числа 2 і 3. На цьому етапі знання цих табличних випадків має бути доведено до автоматизму. Паралельно з повторенням триває робота з формування вміння розв'язувати прості задачі на знаходження добутку і частки, збільшення/зменшення числа в кілька разів, кратне порівняння чисел та складені задачі, які є комбінаціями простих задач. У кінці цієї теми доцільно провести діагностичну роботу (№ 1) і з'ясувати рівень засвоєння учнями цього матеріалу. В залежності від виявленого стану навчальних досягнень слід скоригувати подальшу роботу.

На вивчення теми «**Табличне множення і ділення**» пропонується відвести 40 годину. На основі вивчених випадків ділення на 2 і на 3 вводяться частини числа — половина і третина (3 уроки). На засвоєння таблиць множення і ділення кожного з чисел від 4 до 10 відводиться в середньому 3 уроки. Таблиці множення числа 4 і числа 5 і таблиці ділення на 4 і на 5 пропонуються в підручнику в готовому вигляді. Решту

* Основою навчально-методичного комплекту є підручник [1], який видано у 2-х частинах.

таблиць учні укладають колективно під керівництвом учителя. Під час укладання таблиць множення доцільно використовувати різні прийоми: заміну однакових доданків, використання відповіді попереднього добутку, переставляння множників та ін. Застосування різних прийомів важливе для усвідомленого засвоєння таблиць, сутності дії множення, дієвий засіб для того, щоб учні змогли знайти правильний результат у тому випадку, коли ще не запам'ятали його міцно. Мета вивчення цієї теми — довести засвоєння табличних результатів множення і ділення до автоматизму. У процесі заучування табличних випадків ділення корисно щоразу під час виконання ділення спонукати учнів до пояснення виду $48 : 8 = 6$, оскільки $8 \times 6 = 48$ або $6 \times 8 = 48$. Засвоєння табличних результатів ділення може бути досягнуте як результат виконання великої кількості вправ такого виду, оскільки вони спрямовані також і на засвоєння табличних результатів множення, і на засвоєння взаємозв'язку між діями множення і ділення.

Під час вивчення табличних результатів множення і ділення пропонується знаходити частину числа і число за його частиною. На ілюстраціях і діях з предметами діти вчаться визначати ціле і його частини, знаходити їх числові значення. Виконання таких завдань пов'язане із вивченням табличних результатів та знаходженням частин величин, наприклад: *знайди $1/6$ хвилини, години, $1/10$ метра, центнера* тощо.

За програмою учні ознайомлюються з дробами, чисельник яких дорівнює одиниці, учаться їх порівнювати. У НМК з метою розширення змісту розглядаються дроби, чисельник яких більший за 1.

Під час вивчення цієї теми доцільно провести дві діагностичні роботи (№ 2 і 3). Зауважимо, що годин, виділених на вивчення кожної теми, достатньо для того, щоб після завершення теми або її частини провести уроки повторення, систематизації та узагальнення набутих знань. НМК містить картки поточної перевірки знань [2], які допоможуть оперативно виявити рівень опанування певного матеріалу, виявити прогалини в знаннях, провести корекцію навчального процесу. У робочому зошиті містяться тематичні розвороти. Завдання, вміщені на них, демонструють математику в докільці. Наприклад, на с. 24–25 зошита [3] зображено рибацьке селище. Третьюкласникам пропонується вказати місце для кожного човна на причалі (обчислити значення виразів), розфарбувати вітрину рибного магазину (обчислити значення виразів), прочитати меню рибного ресторану в певний день тижня (знайти дані в таблиці), знайти вартість купленої риби (розв'язати задачу) та ін. Усі запропоновані завдання містять матеріал, який вивчався в темі «Табличне множення і ділення», і його доцільно використати на уроці узагальнення знань та умінь. У робочому зошиті є рубрика «Перевір свої досягнення», завдання якої дають змогу виявити рівень своїх знань і вмінь перед діагностичною роботою. Після проведення діагностичної роботи доцільно провести урок, на якому дати диференційовані завдання з метою усунення виявлених прогалин. Вид роботи і форму завдань учитель обирає відповідно до конкретної ситуації.

У темі «Нумерація трицифрових чисел», на яку відводиться 22 години, концентр натуральних чисел розширюється до 1000.

Мета вивчення цього матеріалу — усвідомлене засвоєння третьокласниками нумерації чисел у межах 1000, формування вміння застосовувати знання нумерації для обчислень, які на ній ґрунтуються; ознайомлення з новими одиницями величин: довжини (кілометр), маси (грам, тонна), часу (секунда), — засвоєння співвідношень між одиницями величин; формування вміння розв'язувати задачі, які містять одиниці величин (на визначення відстані між об'єктами, маси об'єктів, часу початку події, часу закінчення події, тривалості події тощо).

Особливу увагу треба звернути на засвоєння найважливішого принципу нумерації: значення цифри в запису числа залежить від її місця. Слід звернути увагу на запис числа, якщо в нього відсутня одиниця першого або другого розряду.

Учням корисно буде повправлятися в порівнянні чисел, у записах яких однакові цифри (230 і 203; 235, 532, 352).

Доцільно практикувати запис іменованих чисел довжини і маси в різних форматах: 2 м 2 см і 202 см, 5 ц 7 кг і 5 ц 07 кг тощо, оскільки в побуті трапляються різні варіанти фіксації вимірів.

У кінці вивчення теми проводиться діагностична робота (№ 4).

Останні уроки в семестрі варто присвятити презентації проектів, розв'язуванню цікавих задач або проведенню квестів.

II семестр розпочинається темою «Усне додавання і віднімання трицифрових чисел», на яку відводиться 18 годин.

На перших уроках доцільно повторити нумерацію трицифрових чисел та випадки обчислень, які ґрунтуються на основі нумерації, оскільки після тривалих канікул знання учнів треба актуалізувати. З метою впровадження особистісно орієнтованого навчання в НМК пропонуються завдання на різні способи додавання і віднімання круглих трицифрових чисел без переходу і з переходом через розряд. Наприклад:

Ознайомившись з різними способами обчислень і випробувавши кожний із них, учень надалі обиратиме більш зручний для себе. Завершується вивчення цієї теми уроками повторення, узагальнення та перевірки рівня навчальних досягнень (діагностична робота № 5).

Мета вивчення теми «Письмове додавання і віднімання» — засвоєння учнями алгоритмів письмового додавання і віднімання чисел у межах 1000. Усі випадки письмових обчислень вивчаються послідовно та розведені в часі (додавання без переходу через розряд, віднімання без переходу через розряд, додавання з переходом через розряд, додавання з подвійним переходом через розряд, віднімання з переходом через розряд, віднімання з подвійним переходом через розряд). Такий підхід, за умови виконання кожним учнем великої кількості завдань, здатний забезпечити формування стійких навичок письмового додавання і віднімання. Особливу увагу варто приділити випадкам, коли один з доданків чи від'ємник є двоцифровим числом, та знаходженню суми трьох доданків.

Після вивчення теми проводиться діагностична робота № 6.

Випадки позатабличного множення і ділення розглядаються в темі «Множення і ділення в межах 1000», на вивчення якої виділено 36 годин. В результаті вивчення цієї теми третьокласники мають оволодіти:

- 1) прийомами позатабличного множення і ділення в межах 1000:
 - а) для випадків виду 10×5 , 100×5 , $50 : 10$, $500 : 100$, $50 : 5$, $500 : 5$, 20×3 , 200×3 , $60 : 3$, $600 : 3$, $60 : 30$, $600 : 300$ на основі виконання дій з десятками або сотнями;
 - б) для множення або ділення двоцифрового числа на одноцифрове — на основі застосування правил множення або ділення суми на число;
 - в) для випадків ділення двоцифрового або трицифрового числа на двоцифрове способом добору частки;
- 2) уміннями виконувати перевірку дій множення і ділення на основі взаємозв'язку між компонентами і результатами цих дій;
- 3) уміннями застосовувати різні способи множення і ділення суми на число для раціоналізації обчислень і для розв'язування задач;
- 4) уміннями ділити з остачею.

У межах цієї теми пропонується ознайомити учнів зі знаходженням розв'язків нерівності виду $x \times 3 < 100$ способом добору.

Під час вивчення цієї теми доцільно провести дві діагностичні роботи (№ 7 і № 8).

Підручник структурований за розділами, які відображають розгортання змістової лінії «Числа. Дії з числами. Величини», оскільки її наповнення є стрижнем початкового курсу математики. Алгебраїчний зміст (лінія «Вирази, рівності, нерівності») органічно

доповнює арифметичний матеріал. Метою вивчення матеріалу цієї лінії є пропедевтика систематичного курсу алгебри в основній школі та удосконалення вмінь виконувати вивчені випадки арифметичних дій. Після укладання таблиць множення числа 5 і ділення на число 5 відбувається ознайомлення з рівнянням. У підручнику на с. 41 (ч. I) подано зразок розгорнутого міркування під час розв'язування рівняння.

У 3 класі спосіб розв'язування рівнянь ґрунтується на знанні взаємозв'язку між компонентами і результатами дій. Рівняння варто включати в уроки якнайчастіше. Це сприятиме як проведенню ґрунтовної алгебраїчної пропедевтики, так і формуванню міцних обчислювальних навичок, умінь перевіряти виконану роботу, структурувати математичні записи.

Доцільно використовувати рівняння і для розвитку логічного мислення та кмітливості. Наприклад:

Знайди розв'язок рівняння, не виконуючи обчислень.

$$5 \times 3 = a \times 5; 300 + 20 + x = 327$$

Значення буквених виразів учні вчилися знаходити в 2 класі. У 3 класі ця робота продовжується під час вивчення всіх тем курсу. Вирази відповідають тим випадкам обчислень, які розглядаються в темі.

Змістове наповнення лінії «**Геометричні фігури**» в 3 класі розширюється відомостями про коло, його елементи. Третьокласники вчать визначати елементи кола, позначати їх на малюнку, креслити коло заданого радіуса. Формування вміння будувати коло — копітка праця, яка потребує постійної уваги. Така робота не обмежується кількома уроками, а систематично проводиться впродовж тривалого часу. Щоб зацікавити учнів вправлятися в побудові кола, варто пропонувати побудову різних візерунків або квітів. Зразки таких завдань подано на с. 120, 121 підручника (ч. I).

Упродовж всього навчального року вдосконалюється вміння учнів вимірювати відрізки та інші об'єкти й будувати відрізки заданої довжини. Така діяльність переважно пов'язана із арифметичними вміннями збільшувати або зменшувати число на кілька одиниць або в кілька разів. Відрізки використовуються і як ілюстрації під час знаходження частини числа і числа за його частиною, розв'язування сюжетних задач тощо.

Продовжується в 3 класі і робота з багатокутниками, зокрема, побудова прямокутника і квадрата, знаходження їх периметра за формулами; використання в якості ілюстрацій дробових чисел тощо.

Змістова лінія «**Математичні задачі і дослідження**» представлена завданнями, спрямованими на формування вміння вирізняти проблемну ситуацію, яку можна розв'язати засобами математики. Мета опрацювання цього матеріалу в 3 класі — удосконалити вміння учнів розв'язувати прості та складені сюжетні задачі, учити розв'язувати типові задачі (на знаходження четвертого пропорційного, на подвійне зведення до одиниці, на спільну роботу), задачі з буквеними даними.

Під час ознайомлення із задачами нового виду необхідно використовувати різну наочність: ілюстрації з предметами, малюнками, схемами, кресленнями; короткий запис задачі, який допомагає встановити залежність між даними і шуканими; таблиці (особливо корисно під час аналізу задачі, яка містить залежність між взаємопов'язаними величинами). Зауважимо, що короткий запис задачі розглядається нами як прийом, покликаний полегшити розв'язування. Треба практикувати його складання колективно під керівництвом учителя. Не варто вважати обов'язковим короткий запис задачі вдома або під час перевіркої роботи.

Формуванню уміння розв'язувати складені задачі сприятиме складання обернених задач. Складаючи певну кількість обернених задач до прямої задачі, учні всебічно розглядають залежності між шуканими і даними, що допоможе набуту усвідомлених і міцних умінь розв'язувати складені задачі.

Потребує постійної уваги вчителя і розв'язування простих задач. Необхідно відпрацювати вміння усвідомлено робити вибір дії. Прості задачі в різних комбінаціях корисно включати в усні вправи щоденно, наприклад, математичний диктант, складений із кількох простих задач. Щоб запобігти плутанині задач на збільшення або зменшення числа на кілька одиниць або в кілька разів доцільно практикувати розв'язування їх парами, порівнюючи умови задач і їх розв'язування; змінювати умову задачі та запитання і визначати, як це впливає на розв'язування тощо. Доцільно впродовж року проводити перевірку вміння розв'язувати прості задачі у формі короткотермінових самостійних робіт.

Для формування вміння проводити дослідження в НМК розроблена система завдань. На основі зразків третьокласники вчаться досліджувати різні залежності між математичними об'єктами.

Такі завдання в підручнику мають спеціальну позначку (лупу). У залежності від рівня навченості учнів учитель може пропонувати їм самостійно ініціювати й проводити такі дослідження (міні-проекти).

Змістова лінія «Робота з даними» представлена в НМК завданнями, спрямованими на формування в третьокласників таких умінь: читати нескладні таблиці, зчитувати дані з таблиць, графіків, схем, діаграм; вносити дані до таблиць; колективно будувати нескладні діаграми; обирати дані, необхідні і достатні для розв'язання проблемної ситуації; користуватися даними під час розв'язування практично зорієнтованих задач. Сюжети завдань відображають життєві ситуації. Наприклад, можна провести опитування, як учні класу дістаються до школи та за допомогою цеглинок лего побудувати стовпчикову діаграму; як проводять дозвілля; скільки часу витрачають на ранкову зарядку тощо. Формування вмінь працювати з даними відбувається на основі засвоєння змісту всіх ліній курсу математики. Змістове наповнення лінії «Робота з даними» презентує зв'язок математичної та інших освітніх галузей.

Повторення вивченого в 3 класі проводиться з метою систематизації та узагальнення набутих знань, закріплення й удосконалення вмінь, відпрацювання навичок. На цих уроках увага приділяється матеріалу, включеному до основного змісту програми. Уроки підсумкового повторення мають бути ґрунтовно продумані вчителем, їх треба проектувати з урахуванням підготовки класу в цілому і досягненнями окремих учнів. Звертаємо увагу, що на уроках повторення доцільно часто проводити короткотермінові цілеспрямовані перевірки самостійні роботи для виявлення прогалин у підготовці кожного учня, які мають бути враховані в індивідуальній роботі. На повторення рекомендуємо відвести 25 годин. Після повторення вивченого проводиться діагностична робота (№ 9). До неї включаються завдання, які перевіряють засвоєння основного змісту програми.

У кінці навчального року доцільно ознайомити учнів з матеріалом, який вивчатиметься у 4 класі, — письмовим множенням і діленням. У НМК ми не виділяємо цей матеріал в окрему тему, а пропонуємо розглядати його під час повторення вивченого за рік. Проте вчитель може подати його після повторення.

Навчальний рік рекомендуємо завершити інтегрованим уроками, уроками-екскурсіями, уроками-квестами.

Окрема заувага щодо додаткових тем, вміщених у НМК (округлення чисел до десятків і сотень; ознайомлення з дробами, чисельник яких більший за 1; розв'язування нерівностей зі зміною). Ці теми не є обов'язковими для вивчення. Учитель також може обрати окремі теми із пропозованих у програмі (рубрика «Додаткові теми») або дібрати теми самостійно з огляду на методичну доцільність та пізнавальні потреби учнів. Результати вивчення додаткових тем оцінюванню не підлягають.

Зауважимо, що вчитель може змінювати кількість годин на опрацювання будь-якої теми, враховуючи дидактичну доцільність та певні обставини (карантин, температурний режим тощо).

Література

1. Листопад Н. П. Математика: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). — Київ : Оріон, 2020.
2. Листопад Н. П. Картки для поточної перевірки знань: Математика. 3 клас. — Київ : Оріон, 2020. — 80 с.
3. Листопад Н. П. Робочий зошит з математики: 3 клас. — Київ : Оріон, 2020. — 80 с.

«Я досліджую світ»: МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ НАВЧАННЯ В 3 КЛАСІ

Надія БІБІК

Предмет «Я досліджую світ» у 3 класі забезпечує наступність і перспективність змістових ліній, реалізацію яких розпочато в 1 і 2 класах. Методичні засади предмета розкрито в «Пояснювальній записці» до Програми. Щодо педагогічної стратегії, то значимо її основні відмінності від звичної, традиційної. Педагогічна стратегія, яка спиралася на наслідувальні механізми в розвитку пізнавальних процесів молодших школярів і передбачала пріоритетне використання зразків, алгоритмів, поетапного контролю і корекції, збагачується **полісенсорним підходом**, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів, сприйняття ними властивостей і якостей предметів і явищ природного і соціального оточення, і спрямовується у сферу пошукової діяльності.

Цей курс передбачає створення передумов для усвідомленого сприймання і засвоєння соціальних та морально-правових норм, історичних, національно-культурних традицій українського народу. Він враховує наступно-перспективні зв'язки між дошкільцями і основною ланкою школи.

Уведенням у навчальний план предмета «Я досліджую світ» забезпечується ціле-спрямований соціальний розвиток молодших школярів відповідно до мети, зазначеної в Законі України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001 р.).

На нормативному рівні зміст предмета узгоджується також з Європейським напрямом реформування освіти в Україні, зокрема, дискрипторами (описами) вимог до кінцевих результатів початкової освіти на засадах компетентного підходу.

У дидактико-методичній систематизації навчального матеріалу особливо важливе значення надається зв'язку його з життям, оскільки обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень — цієї головної чуттєвої опори набутих знань. Це ж стосується принципу поєднання методів і прийомів навчання: він передбачає активне й свідоме нагромадження, а відтак — і узагальнення вражень з різних джерел, доцільну організацію самостійної й пошукової діяльності учнів.

Розуміння **компетентності як інтегрованого результату освіти**, набутої особистістю, передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід в проблемних умовах (коли, наприклад, неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причиново-наслідкові зв'язки, коли не спрацюють типові варіанти рішення тощо). Саме тоді строюються умови для включення механізмів компетентності — здатності діяти в конкретних умовах і задіяти мотиви досягнення результату.

У результаті теоретико-методичних пошуків **змістове наповнення предмета «Я досліджую світ»** сформовано таким чином, щоб зосередити учнів на усвідомленні суті взаємовідносин людини і суспільства, набутті демократичних цінностей, адекватному випробовуванню різноманітних соціальних ролей, засвоєнні поведінкових еталонів.

Отже, зміст предмета відображає такі **види знань**, результатами опрацювання яких є набуття громадянських цінностей:

— про навколишній світ у взаємозв'язку компонентів «Я — людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ»;

— про способи пізнавальної та практичної діяльності, установлення необхідності знати державну мову, шанувати символи держави. Засвоєння моделей поведінки, які відповідають законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;

— оцінні знання про норми ставлення до явищ життя (учень розпізнає вчинки за критерієм патріотичних вимірів, аргументує переваги громадянських вчинків — участь у волонтерських заходах тощо).

Україна, її державотворчі цінності, вироблення громадянських почуттів — ці елементи змісту є першорядними, вони задають мету реалізації програми. Видатні постаті, відомі люди, патріотично спрямовані, що вміють переборювати життєві труднощі і йдуть до власної мети, стають зразком для вироблення в учнів власних життєвих стратегій.

Сучасне розуміння поняття патріотизму, правильність якого підтверджується реальним життям у непростий для України час, полягає в акцентуванні на деяких його складниках: **діяльне і відповідальне ставлення до свого народу; настанови на взаємодію і духовну спільність з культурою свого народу; інтерес до пізнання національної історії, шанобливе ставлення до символів держави; бажання підпорядковувати свою поведінку виконанню норм, правил, законів, встановлених у державі.**

У програмі предмета розгорнуто змістові блоки: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ». Кожний блок має наскрізний характер і у 3 і 4 класах відрізняється обсягом і складністю змісту.

Тема «**Людина**» вводить дитину в світ власного «Я», допомагає усвідомити неповторність кожної людини, зумовлює бажання й потребу пізнавати себе й навколишній світ за допомогою органів чуття, розуміння цінності людського життя і взаємин між людьми, які передбачають чесність, доброту, відповідальність тощо.

Ці поняття, які важко усвідомити молодшому школяреві в абстрактному вимірі, конкретизуються і розгортаються на змісті казок, історій, які доводять, що людина росте і розвивається в суспільстві, вона мислить, співчуває, навчається, творить.

Школа — це місце, де вчать не лише грамоти, але й культури, працьовитості та ін., учні шукають відповіді на питання: навіщо людині вчитися; додержання яких правил допомагає досягти успіхів; що визначає поведінку людини; які ролі в житті вона виконує (учень, дочка, син, сусід, товариш, громадянин та ін.); яким бути, щоб з тобою дружили.

Тема «**Людина серед людей**» дає змогу поставити дитину в різноманітні ситуації, де вона може вправлятися в культурі спілкування з різними людьми, адекватно реагувати на вчинки та слова своїх ровесників, батьків, сусідів, чужих людей.

Зміст теми дає можливість розширити словник мовного етикету учнів, урізноманітнити ситуації, у яких дитина може виявити навички поведінки з дорослими, ровесниками.

Крім того, змістове наповнення теми орієнтує дитину на врахування інтересів оточуючих її людей (рідних, ровесників, старших), доброзичливе та уважне ставлення до них; на формування вміння спілкуватися з іншими людьми (не перебивати співрозмовника; уміти висловлювати незгоду щодо його думки так, щоб він не образився); сприяє розвитку самооцінки власних дій та дій інших людей.

Усе це в сукупності стане поштовхом до формування соціального досвіду учнів.

Теми «**Людина в суспільстві**» і «**Людина і світ**» розширюють й уточнюють знання дітей про місце їхнього проживання, формують уявлення про Україну як незалежну державу, символи нашої держави, її місце серед незалежних країн; сприяють встановленню найпростіших зав'язків у суспільному оточенні на основі власних

спостережень (якість пошитого костюма, випеченого хліба, збудованого будинку залежить від ставлення майстра, пекаря, будівельника до своїх обов'язків); ознайомлюють учнів із найпростішими правами та обов'язками дитини, загальноновизнаними правами людини.

Тема «Людина і світ» так цілеспрямовано розгортається в суспільствознавчому предметі початкової школи вперше.

Школяреві важливо сконцентруватися на питаннях, які розширюють межі сприймання довкілля, виводять у широкий світ, який завжди приваблює незвіданою загадковістю. Цю особливість дитини чутливо вловила Ліна Костенко: «В дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім — Батьківщина».

Програмовий зміст теми охоплює такі громадянські смисли: Україна на карті світу; різноманітність людства; відзначення пам'ятних дат в Україні та інших країнах тощо.

Учням важливо усвідомити, що об'єднує людей: ми всі різні, але однакові в прагненні до миру, добра і дружби. На уроках з цієї теми є нагода доказово, на прикладах, обговорити питання різних звичаїв, традицій, особливо дитячих, а тому зрозумілих учням: як вітаються в інших країнах; що діти дарують одне одному на свято; як ровесники учнів початкових класів відзначають однакові свята в різних країнах.

Кожна інформація про «інше» узгоджується зі своїм, знайомим. Такі паралелі дають змогу доходити спільних висновків про людину у світі, необхідність толерантного ставлення одне до одного заради спільного Дому людей і людства; відповідальності кожного за збереження рідної мови, культури, майстерності, які передаються від покоління до покоління.

Отже, **крім раціонально-понятійних компонентів**, у змісті широко представлено **емоційні**, що передбачають оцінку діяльності учнів, вибіркоче ставлення до об'єкта діяльності, самовираження, самооцінку, відгук на почуте і побачене тощо.

Для забезпечення навчально-виховного процесу було розроблено матеріали для вчителів та учнів:

- навчальні програми;
- календарно-тематичний план змісту предмета;
- підручник;
- методичні рекомендації до уроків предмета «Я у світі»;
- методичні і навчальні посібники;
- наочність для учнів.

Підготовці навчально-методичного супроводу до предмета «Я досліджую світ» передувало теоретичне оформлення специфіки врахування компетентнісного підходу на рівні підручника й інших складових комплекту, враховувались вимоги до підручничотворення для молодшого школяра.

Зазначимо, що у новому поколінні навчально-методичного забезпечення вперше опрацьовувались і враховувались зазначені особливості, хоча за всі роки модернізації шкільної освіти проблеми формування змісту і відповідного відображення в підручниках, посібниках належать до пріоритетних.

Попри всі складнощі підручничотворчого процесу визначимо як позитив те, що теоретичні засади підручника знайшли відображення у відповідній концепції, розроблених принципах і критеріях відбору змісту, в структурі та логіці організації навчального матеріалу.

Особливістю підручника «Я досліджую світ» для 3 класу (у 2-х частинах), який реалізує Програму НУШ-1, є органічне поєднання класичного підходу до освіти з новітніми ідеями НУШ. Підручник інтегрує освітні галузі:

- громадянську та історичну;
- соціальну та здоров'язбережувальну;
- природничу.

Компетентнісний підхід — ключова ознака презентації змісту, процесу й результатів навчання в підручнику. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, але й забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причинно-наслідкових зв'язків у природі і суспільстві; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях. Для розв'язання учнями практичних завдань у життєвих ситуаціях залучаються навчальні результати з інших освітніх галузей. Дидактичні засоби реалізації програми інтегрованого предмета «Я досліджую світ» в підручнику мають такі ознаки:

- доступність і емоційна привабливість текстів, їх інструментальна цінність для розвитку пізнавальних інтересів учнів;

- відповідність обсягу й кількості практичних завдань та вправ пізнавальним можливостям учнів, їх посиленість і необхідна частотність для формування ключових і предметних компетентностей;

- забезпечення діалогічності, співтворчості учасників навчального процесу, їх взаємодії в різних формах самовираження.

Орієнтиром для забезпечення вимог Державного стандарту в підручнику слугують об'єкти контролю і оцінювання на завершення першого циклу навчання, що дозволить забезпечити систематичне відстеження індивідуального розвитку учнів, виявленню прогалин у знаннях, уміннях, навичках та їх корекції. Це, зокрема, такі:

- аналізувати й пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ;

- оцінювати вчинки, різні моделі поведінки, висловлювати до них власне ставлення;

- застосовувати набутий досвід у життєвій практиці в процесі взаємодії з іншими дітьми.

Передбачено залучення учнів до практики виконання завдань дослідницького характеру на полісенсорній основі:

- дослідження-розпізнавання (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне — відмінне, до якого цілого воно належить);

- дослідження-спостереження (Що відбувається? Чому? Які зміни? Причини виникнення);

- дослідження-пошук: запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов'язано?); догадка, висновок-узагальнення.

Ознаки застосування інтегрованого підходу в структурі підручника:

- системний виклад змісту різних галузей у нових взаємозв'язках компонентів;

- збагачення міжпредметними завданнями, які потребують діяльнісних і творчо-пошукових методів роботи;

- пошук-дослідження зв'язків, залежностей, причин і явищ у навколишньому світі на полісенсорній основі;

- взаємовідповідність мети й результату в координатах компетентнісного підходу.

Зміст підручника відповідає пізнавальним можливостям дітей, дає змогу подолати розбіжності в їхніх досягненнях. Водночас надається можливість творчого використання вчителем програми і дидактичного інструментарію, що зумовлюється індивідуальними можливостями учнів.

У контексті компетентнісного підходу конкретні знання постають як засіб пізнання світу і життєтворчості, а не як кінцева мета. Тому основним завданням є забезпечення активної позиції учня в набутті особистісних цінностей. А через них — суспільно значущих.

Одна з найважливіших цілей навчання — навчити користуватися знаннями. На цьому наголошував В. Сухомлинський. Небезпека перетворення знань на мертвий багаж зароджується саме в молодших класах, коли за своїм характером розумова праця найщільніше пов'язана з набуттям дедалі нових умінь і навичок. Якщо ці вміння

та навички тільки засвоюються й не застосовуються в діяльності, навчання поступово виходить за сферу духовного життя дитини, неначе відокремлюється від її інтересів і захоплень. Прагнучи запобігти цьому явищу, учитель дбає про те, щоб кожна дитина знаходила творче застосування своїм умінням і навичкам.

Формування суб'єктної позиції учня, яка є домінантною тенденцією в освіті, розглядаємо не тільки з точки зору досягнень цілей, але в широкому соціокультурному контексті. Так, набуті учнем у навчанні здатності прогнозувати наслідки своєї поведінки, шукати нові способи розв'язання проблем, мати власну точку зору переносяться потім на життєві обставини.

Модернізація організаційних форм уроку на засадах компетентнісного підходу націлює вчителя на результати освітньої діяльності, тобто інструментальні (процесуальні) рішення мають бути спрямовані на досягнення прогнозованих результатів.

Таким чином, було встановлено, що часовий цикл взаємодії вчителя й учня містить такі структурні елементи:

- постановку інформаційно місткої й актуальної для учня мети;
- створення настанови на її реалізацію;
- план досягнення мети; засоби організації діяльності й стосунків, їх коригування з урахуванням індивідуального досвіду учнів;
- оцінку й самооцінку результатів.

Відобразимо таку структуру в табличному варіанті з конкретизацією змісту етапів.

Методична структура компетентнісно орієнтованого уроку

Етап уроку	Вимоги	Засоби
Цілепокладання	Мета розробляється у співвідношенні з обов'язковими результатами навчання, які піддаються вимірюванню	Вербалізація мети, настанови на важливість очікуваних результатів
Планування діяльності	Виявлення наявного життєвого досвіду учнів з навчальних тем	Спільне з учнями обговорення способів досягнення результатів. Обговорення дій, розподіл ролей, стимулювання участі кожного в спільній роботі
Технологічний	Вибір методів і форм, які відповідають меті уроку	Групові форми діяльності; пробні дії; зміни ролей, їх випробування в імітованих життєвих ситуаціях
Контрольно-оцінювальний	Створення ситуацій успіху	Рефлексивні вправи; коригуючі дії, заохочення

Схарактеризуємо методичний зміст етапів уроку.

Сучасні дослідження вказують на особливості ритму й коливань усіх психічних процесів, які позначаються на працездатності учнів, потребують переключень інтенсивної розумової діяльності на розумово-м'язові процеси, на розрядку інтелектуального напруження, надання переваги емоційно-комунікативним діям. Крім того, досвідчений учитель зважатиме на пізнавальне реагування учнів, добиратиме засоби підтримки пізнавальних інтересів.

Так, з огляду на коротку тривалість активної уваги молодших школярів, важливо забезпечувати доцільну *зміну видів діяльності*. Це допомагає зосередити увагу учнів на розв'язуванні навчальних завдань, виконанні пізнавальних дій, запобігає їх втомлюваності, появі гіподинамії; дає змогу урізноманітнювати діяльність, підтримати до неї інтерес. Із цією метою широко використовується різноманітне *унаочнювання*, що

відповідає особливостям чуттєвого сприймання навколишнього світу дітьми молодшого шкільного віку.

Тривалі спостереження уроків, їх поелементний аналіз, зіставлення засобів впливу на пізнавальні орієнтації та реакції учнів дозволили з'ясувати: *найбільша пізнавальна активність* спостерігається в ситуаціях безпосереднього спілкування з об'єктами навколишнього світу, практичних дій з предметами, використання життєвого досвіду дітей, у разі варіативності та незвичайності методів діяльності.

Пізнавальна активність молодших школярів *знижується* одноманітністю процесуальних характеристик навчання (особливо, якщо тривало використовуються методи слухового сприймання — бесіда, розповідь, опитування); перенасиченням процесу емоційними, розважальними прийомами; неадекватністю рівня складності пізнавального завдання можливостям учнів тощо.

Помічено: *стимулами* дитячої активності на уроці є успіх, заохочення, можливість продемонструвати знання, життєвий досвід, бажання мати у грі, спілкуванні престижну роль, ситуації проведення дослідів; можливість маніпулювати предметами, діяти з ними.

Натомість дитячу активність гальмує роль пасивного слухача; повторюваність змісту; одноманітність методичних прийомів, коли не заохочують, не питають; використання недоступної інформації, неадекватної трудності задачі.

Стратегія соціалізуючого впливу в координатах компетентнісного підходу передбачає збагачення формули «засвоїти і активно відтворити» за рахунок створення умов для життєтворчості дитини, забезпечення її індивідуальності в педагогічному спілкуванні, культивування вибору свободи в прийнятті рішень.

З погляду компетентнісного підходу, *цілі навчання* стають реалістичнішими, осмислюються учнями і стають їхніми власними цілями заради досягнення зрозумілого, привабливого і посильного результату.

Зміцнюється і розширюється пізнавальна мотивація учнів шляхом розвитку інтелектуальних переживань учня, підтримки успіху; через особистісно орієнтований зміст навчання, задоволення потреби в пошуку нової інформації; створення ситуацій пізнавальних утруднень, диференційованого використання мотиваційних спонук залежно від характеристик уміння вчитися.

Зміст освіти стає функціональнішим, розглядається на міжпредметному рівні. Він включається в соціальний контекст, спрямовується на набуття пізнавального й життєвого досвіду.

Змінюються форми і методи організації навчання — вони набувають діяльнісного характеру, передбачають вироблення самостійності в застосуванні програмового змісту. Широко застосовуються групові форми навчальної роботи з метою вироблення навичок партнерської взаємодії і співробітництва.

Оцінювання навчальних досягнень передбачає наявність доказів компетентності учня в певній сфері. Це не лише обсяг інформації про об'єкт пізнання, її якість (знання конкретних фактів, правил чи зв'язків і залежностей), але й рівень рефлексивності в самооцінці результатів, активність у їх набутті, вияв інтересу до пізнання; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно; прагнення до успіху.

В останні роки роль підручника як універсального засобу змінюється. Натомість розвивається й удосконалюється цілий комплекс засобів навчання, що змінює функцію підручника, який вже розглядається як елемент цілісної системи засобів навчання. Наявність навчально-методичного комплексу визначає роль підручника як системоутворювального ядра, своєрідної метасистеми, надає йому нового призначення — стати сполучною ланкою між усіма компонентами комплексу, забезпечити їх цілісність та функціональність єдиних підходів до реалізації засад підходу компетентнісного.

У підготовленій нами концепції зверталась увага на ступінь реалізованості в підручнику сучасних підходів до презентації змісту, процесу і результатів навчання. Зокрема, українська освіта на нормативно-правовому рівні узгоджується з європейськими напрямками щодо компетентнісного підходу. Що це означає?

Навіть побіжний перегляд рукописів навчально-методичних комплектів зорієнтує вчителя на такі ознаки:

— чи задіяний учень у конструюванні знання, чи він лише пасивний учасник навчання;

— чи передбачено діалог, взаємодію між учасниками навчального процесу;

— які мотиваційні спонуки використано (новизна змісту, опора на життєвий досвід, можливість висловити власне судження, продемонструвати свої досягнення);

— яким завданням надається перевага: тим, що спонукають здобувати знання самостійно, чи на рівні відтворення;

— чи передбачено інструменти супровідного оцінювання як докази компетентності учня в певній сфері, тобто вміння зв'язати відоме й невідоме, встановити причиново-наслідкові зв'язки, застосувати набутий досвід в змінених умовах.

Для вчителя найбільш актуальною є проблема добору навчального матеріалу за певними критеріями: науковість, систематичність і частотність розгляду; ступінь необхідності, актуальність і доступність у певному віковому періоді; узгодження змісту, структури, обсягу з цілями предмета, часом, що відводиться на вивчення.

Відповіді на ці питання вкупі з оцінкою поліграфічних рішень дозволить учителю скласти свій професійний погляд і адекватно оцінити підготовлений продукт.

Підручник — самодостатня одиниця навчального процесу. Водночас вагомість і складність педагогічно керованого процесу в нових умовах потребують доповнення складниками, зорієнтованими на диференціацію навчального процесу. Ці складники мають становити комплекс взаємопов'язаних між собою частин.

У навчально-методичному комплекті до підручника «Я досліджую світ» передбачено **робочий зошит**, створений спільно з учителем-методистом. Він дозволяє диференціювати навчальний процес, організовувати самостійну роботу учнів. Асортимент практичного матеріалу позбавить учителя від необхідності добирати варіанти практичних завдань для учнів з різними навчальними можливостями і потребами, передбачати життєвий контекст, в якому вони можуть застосувати набуті уявлення, знання, уміння.

Орієнтовний конспект з розгорнутим методичним сценарієм уроку спрямує творчість учителя на результативну працю. Тут передбачено мету кожного уроку в системі розвитку смислів, можливу мотивацію навчальних зусиль учнів, її підкріплення протягом уроку, способи педагогічної взаємодії, варіанти завдань з поступовим нарощенням складності.

У сценарії уроків передбачено також ігрове поле, ситуації емоційного розвантаження, задіяння засобів зворотного зв'язку, додатковий матеріал для варіативного використання.

Отже, усі складники комплекту стають його значущими елементами на основі взаємодоповнення, і кожний із них спрямований на досягнення мети в певній предметній сфері з орієнтацією на Державні вимоги до результатів навчальних досягнень учнів. Водночас забезпечено варіативність застосування, можливість вибору засобів на кожному етапі реалізації.

У цілому предмет «Я досліджую світ» за своїм методичним образом має відрізнитись від інших. Своєю чергою це має бути відображено в навчально-методичному комплекті.

Так, у **методичних розробках** варіанти етапів уроку зорієнтують учителя на роботу з підручником.

Тут обумовлено зміст кожної структурної частини: указано, де необхідно, обладнання (наприклад, матеріали для створення «Папки успіху», яка поступово буде допов-

нюватись виконаними завданнями); розгорнуто варіант організації початку з настановою — вступним словом учителя.

Можливі сценарії первинного закріплення вивченого розгорнуто в завданнях **робочого зошита** (склади мапу винаходу за планом; відгадаєте загадку — дізнаєтесь тему уроку; у кросворді вміщено слово, яке є ключем до всієї теми).

Зазначимо, що одним із найважливіших засобів компетентісно орієнтованої реалізації методики з предмета «Я досліджую світ» є включення *пізнавальних завдань*, які передбачають поєднання інтелектуальних зусиль із широким використанням методів чуттєвого пізнання навколишнього світу, забезпечення зв'язку засвоєного матеріалу з життєвим досвідом учнів; практичні завдання.

Установлена доцільність пізнавальних завдань і для оволодіння узагальненими способами дій. Дуже важливо, що в цьому процесі формується розуміння необхідності розглядати будь-які предмети у зв'язку з іншими через включення їх у нові зв'язки і відношення. У дітей виникає настанова на пошук внутрішніх зв'язків, визначається спрямованість пізнавальної діяльності на важливі сторони діяльності; забезпечується відображення властивостей предметів, явищ, їх поєднання в єдине ціле («Яким буде життя на Землі через 100 років?» — учні узагальнюють отриману інформацію про стан довкілля, винаходи людства, взаємини людей; складають мапу винаходу за заданим алгоритмом; гра «Якби я був чарівником, то...»).

Ми вважали, що завдань має бути достатньо для досягнення результатів з предмета з урахуванням показників дидактичної системи завдань. Так, в узагальненому вигляді було визначено такі показники:

- повнота охоплення провідних уявлень і понять з кожної теми і предметних дій в істотних, соціально важливих ситуаціях;
- поступове зростання доступної складності і трудності завдань, спрямованих на забезпечення успіху учнів в оволодінні соціально значущим змістом;
- включення в систему завдань навчальних умінь надпредметного змісту, що забезпечувало орієнтацію учнів на спосіб здобування знань;
- оригінальність форми, що надавала можливість самовияву учнів.

Завдання на виявлення зв'язків, залежностей використовуються переважно під час осмислення матеріалу, його сортування, установлення зв'язку з вивченим раніше. Вони вимагають від учнів умінь визначати внутрішні властивості предметів, розглядати їх у зв'язку з іншими через включення в нові зв'язки і відношення («Що на Землі залежить від людини?» — вибрати: мир, злагода, тривалість дня, рух планет, стан довкілля та ін.; екологічні задачі на виявлення шкоди для навколишнього середовища від сміття; як дати нове життя старим речам; «Хто працює вдень?» «Хто працює вночі?» «Де помилився художник?» — переплутав інструмент, одяг, транспорт, дорожні знаки. «Які з цих предметів можна брати в школу, а які не можна?» «Кому потрібні ці речі (обцецьки, молоток, скрипка, ополоник, ручка, пензлі тощо)?»).

Оволодіваючи пізнавальними операціями, учні поступово готуються до розв'язань завдань на встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Це сприяє оволодінню вмінням узагальнювати й конкретизувати причинові зв'язки, бачити загальне й відмінне в явищах, з'ясовувати, що з чим пов'язане, що від чого залежить. Наприклад: «Що може трапитись з цими дітьми?» (на основі сюжетних малюнків про поведінку дітей на вулиці, випадки правопорушень); «Чому так не буває?» (розв'язати алогізм); розіграти сценку на віднайдення справедливості моральних норм (не підглядати, говорити правду, вміти визнавати провину тощо).

Завдання такого типу розраховані на те, щоб спрямувати мислення учнів на усвідомлення способів діяльності: як краще відповісти на поставлені завдання? Як можна сказати інакше? Як довести правильність відповіді?

Методика організації діяльності учнів з розв'язання пізнавальних завдань передбачає послідовне нарощування їх складності, оскільки основний спосіб навчити розв'язувати завдання полягає в доборі завдань різного ступеня складності, а критерієм у визначенні послідовності завдань має бути з'ясування таких, які є в зоні найближчого розвитку учнів.

Основною вимогою до змістового аспекту таких завдань має бути орієнтація на досвід дитини: набутий раніше досвід, який відноситься до даного завдання, становить ніби передумову його розв'язання. Розумовий процес виникає тоді, коли поставлене завдання вимагає від дитини перегрупування наявних знань, їх застосування в конкретному випадку.

Зазначимо, що позитивний вплив пізнавальних завдань можливий лише за умови, якщо завдання буде сприйняте кожним учнем. «Втрата» запитання, неприйняття завдання, як відомо, виключає школяра з пошукової ситуації. Тому необхідно було здійснювати комплекс методичних засобів, застосування яких допомагає зробити завдання суб'єктивно значущим і посильним для розв'язання його дітьми з різним рівнем навченості. Із цією метою важливо:

- забезпечити педагогічно доцільне поєднання елементів пошукової діяльності з діями за зразком;
- передбачити індивідуальні підготовчі завдання;
- використовувати засоби конкретизації завдань шляхом наближення до індивідуального досвіду дитини;
- пропонувати пізнавальні завдання у формі ігрової ситуації.

Пропонуємо орієнтовний календарний план курсу «Я досліджую світ». Зазначимо, що залежно від можливостей докільця, у зв'язку з відповідними календарними датами та сезонними явищами, рівня готовності учнів, їхніх запитів і потреб в пізнанні, учитель вносить зміни в запропонований план, організовує подорожі-спостереження, дослідницько-пізнавальні проєкти, екскурсії, краєзнавчі розвідки і квести. У методичному коментарі до кожного уроку вказано можливі дидактичні рішення, які слугують лише орієнтиром для вчителя і потребують творчого доповнення.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У 3 КЛАСІ

Ірина АНДРУСЕНКО,
Наталка КОТЕЛЯНЕЦЬ,
Вікторія ВДОВЕНКО,
Олена АГЄЄВА

Навчальний зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для учнів 3 класу (авторський колектив: І. Андрусенко, В. Вдовенко, Н. Котелянець, О. Агєєва) розроблений відповідно до Державного стандарту початкової освіти, Типових освітніх програм колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко. Поданий у програмі навчальний зміст освіти конкретизується у двох частинах підручника (175 годин).

Навчальний зміст *першої частини* інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3 класі поєднує природничу, громадянську, історичну, соціальну та здоров'язбережувальну освітні галузі та становить 105 годин на рік (3 години на тиждень).

Зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для учнів 3 класу створює систему уявлень і понять, цінностей, відібраних з різних освітніх галузей на основі ідеї формування ключових та предметних компетентностей з урахуванням розкриття міжпредметної інтеграції, причиново-наслідкових зв'язків, формування життєвих компетентностей і перспективних орієнтирів, одним із яких є принцип природовідповідності.

Спрямованість інтегрованого курсу реалізується через структурні компоненти діяльнісного навчання, їх властивості й умови взаємодії основних елементів системи інтегрованого навчання. Побудова навчального змісту третього року навчання й добір методик забезпечують зв'язок між способами діяльності учасників навчального процесу й набутими знаннями, формуванням теоретичного, критичного та наукового мислення, розвитку інтелекту та здібностей учнів. Для успішної реалізації технології діяльнісного підходу нами було визначено оптимальний вибір методів навчання — проблемні та частково-пошукові як найбільш прийнятні й ефективні для реалізації навчального й розвивального потенціалу кожної з галузей курсу та їх поєднання. Проблемні ситуації створено формулюванням проблемних запитань, відповіді на які учні мають отримати під час виконання завдань пошукового та творчого характеру.

Нова українська школа поставила перед педагогами початкової школи складні й важливі завдання сьогодення. Сформувати свідоме, небайдуже ставлення до збереження власного здоров'я в умовах тотальної інформатизації суспільства, коли відбувається штучне відмежування людини від природи. Однією з ключових компетентностей зазначений вагомий складник формування життєвих компетентностей — усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, зміст якого розкривається у розділі «Дбаю про своє здоров'я».

Для здоров'я людини важливо, як вона ходить, сидить чи стоїть. Від цього залежить її постава, а в майбутньому — здоров'я. За правильної постави тулуб треба випрямити, плечі розправити, живіт підібрати, підняти голову, а погляд спрямувати уперед.

Коли учні сидять тривалий час за партою, треба навчити їх постійно стежити, щоб:

- голову тримали прямо;
- спина спиралася на спинку стільця;
- руки лежали на парті;
- ступні стояли на підлозі.

Запропоновані в підручнику завдання дадуть змогу учням потренуватися правильно сісти за парту, розслабитися, уточнити, що вони роблять не так, на що варто звертати увагу.

Вивчення розділу «Людина — живий організм» у 3 класі передбачає формування уявлень про подібність та відмінність людини й інших живих організмів; осмислення взаємозв'язків між системами органів людини, впливу кожної окремої фізіологічної системи на весь організм; усвідомлення, що організм людини — єдине ціле, а здоров'я людини — найбільша цінність; формування сталого екологічно доцільного способу життя.

Поняття «**організм**» і «**тіло**» вживаються в одному значенні, тому будова організму — це й будова нашого тіла. Зовні *тіло складається* з голови, шиї, тулуба, верхніх та нижніх кінцівок (руки, ноги). Воно покрите шкірою, що виконує захисну, терморегулюючу та інші важливі для людини функції.

Внутрішню будову тіла ми зазвичай розглядаємо як будову організму. Усі частини людського організму взаємозалежні та підпорядковані, тому вивчати організм людини варто цілісно, розкриваючи взаємозв'язки його органів.

Тема «Людина та її організм» розкриває основні секрети роботи органів тіла людини: опорно-рухової, травної, дихальної, кровоносної систем, органів чуття. Приділяється увага правильному харчуванню.

Зверніть увагу третьокласників, що міцність і форму тілу, можливість здійснювати всілякі рухи надає опорно-рухова система. Розкажіть учням про скелет людини. Він складається з двох великих і багатьох маленьких кісток, міцно скріплених одна з одною. Кістки черепа міцні й нерухомі, вони захищають головний мозок від ушкоджень.

Хребет — опора скелета і всього тіла. Він складається з окремих кісток — хребців, які мають отвори, що разом утворюють канал. У ньому розташований спинний мозок. Хребет захищає спинний мозок від ушкоджень.

До хребта прикріплюються ребра. Разом з грудною кісткою ребра утворюють грудну клітку, вона складається з дванадцяти пар ребер. Сім пар цих ребер прикріплені одним кінцем до хребта, а другим до грудної кістки. Вона захищає легені й серце.

До нижньої частини хребта приєднуються кістки, які утворюють таз. Тазові кістки підтримують внутрішні органи й захищають їх від ушкоджень. З тазом рухомо з'єднані кістки нижніх кінцівок — ніг.

Між собою кістки з'єднані суглобами. Руки, ноги, пальці легко згинаються, повертаються. Кістки рук і ніг прямі, негнучкі, до них сухожиллями прикріплені м'язи. Усі разом вони утворюють скелет — опору людського тіла.

При неправильному навантаженні інколи трапляються переломи кісток. Лікарі на зламану кістку накладуть гіпс, і через кілька тижнів кістка зростеться.

Завдяки травній системі в організмі відбувається перетравлювання їжі та забезпечення його поживними речовинами. Процес травлення починається задовго до того, як їжа потрапляє до рота. Ми бачимо їжу, відчуваємо її запах — порожнина рота наповнюється слиною. Це почали працювати слинні залози. Вони виділяють слину, яка тоненькими каналцями, що містяться в щоках, стікає до рота. Слина потрібна, щоб зволожувати їжу. У роті знаходиться язик, який допомагає перегортати їжу, і перекладає її то на один, то на інший бік. Інакше було б важко їжу розжувати й проковтнути. Подрібнена зубами, зволожена слиною, їжа просувається стравоходом до шлунку. Тим часом шлунок починає виробляти травний сік. Працює шлунок ретельно, але без поспіху. Він час від часу скорочується й проштовхує напівперетравлену їжу в кишечник.

Перетравлювання їжі продовжується в тонкому кишечнику під дією речовин, які виділяють підшлункова залоза й печінка. У кишечнику відбувається всмоктування розщеплених поживних речовин, які утворилися в процесі травлення.

Не варто змушувати шлунок довго чекати, інакше сік, який призначений для перетравлювання їжі, буде подразнювати слизову оболонку шлунку. Снідати треба в один і той же час, тоді організм буде працювати, як добре налагоджений механізм.

Наголосіть на тому, що не можна відволікатися під час їжі, водночас їсти і вчити уроки, дивитись телевізор, говорити по телефону чи гратися на комп'ютері. Твій організм не може робити одночасно різні справи. Читання книжки або розмови погано впливають на травлення, оскільки шлунковий сік погано виділяється.

А ще, дивлячись телевізор і жуючи, можна з'їсти набагато більше, ніж потрібно.

Більш того, штучні ароматизатори, барвники та речовини, які перешкоджають псуванню продуктів, тобто продовжують термін їхньої придатності, небезпечні для здоров'я людини.

Пальмова олія, наприклад, шкодить здоров'ю, глюкозний сироп — замітник цукру, який організм перетворює на жир, патока підвищує рівень цукру в крові (її не варто вживати людям з ожирінням і діабетом), розпушувач замінює дріжджі та соду (розпушувачі можуть викликати ускладнення з диханням і гальмувати розумові процеси). Перевищення кількості консерванту загрожує алергічними реакціями та проблемами зі шлунково-кишковим трактом. Ти не можеш харчуватися лише чипсами, цукерками, морозивом чи подібними до них апетитними стравами.

Опанувавши зміст розділу, третьокласники сформулюють життєву компетентність з правилам здорового харчування: їжа має бути різноманітною за складом.

Вітчення розділу «Земля — наш дім, і жити нам у ньому!» припадає на весняний період. Велике пізнавальне значення мають уроки-екскурсії: у куточок живої природи, на навчально-дослідну ділянку чи на природу, до краєзнавчого музею, на фермерське господарство тощо. Під час спілкування з природними об'єктами діти вчаться вдивлятися в навколишні предмети і явища, бачити і чути їх, помічати притаманні їм ознаки і характеристики.

Експерсії мають велике значення також для формування соціальної компетентності учнів, оскільки у відносно невимушених обставинах діти вчаться спілкуватися між собою, виконуючи спільні завдання, взаємодіяти одне з одним та з навколишнім світом.

Основним методом пізнання на уроці-експерсії є *спостереження* за об'єктами і явищами природи та очевидними взаємозв'язками й залежностями між ними. Так, у 3 класі розкривають поняття «природні угруповання»: *ліс, луг, поле, річка, озеро*.

Навчальні експерсії плануються як з окремих предметів, так і комплексні — такі, що охоплюють тематику кількох споріднених дисциплін.

Матеріал, зібраний учнями на уроках-експерсіях, як правило, узагальнюється та оформлюється у вигляді колекцій, малюнків, схем, фотографій для альбому чи стенду. Оформлення експерсійних матеріалів може завершуватися презентацією результатів спостережень під час тематичних проєктів чи свят.

Важливим напрямом діяльності під час експерсій є не лише спостереження за змінами в житті рослин і тварин у певний період, а й виявлення причин і наслідків цих змін.

Спостерігаючи за зміною тривалості дня, температури, видів опадів, за станом водойм, ґрунтів і, як наслідок, за змінами в житті рослин і тварин, учні з'ясовують, що всі ці процеси та явища обумовлені зміною висоти сонця над горизонтом.

Спостерігаючи такі «наслідки діяльності» людини в природі, як обламані гілки, сміття в парку та біля водойми, витоптаний газон тощо, діти самі доходять висновку про те, як слід поводитися в природі.

Одним із прийомів, який допомагає підвести учнів до висновку про правила поведінки в довкіллі, є милування красою навколишньої природи. Цей процес викликає в учнів здивування, радість, захоплення природою та обурення безвідповідальним ставленням до неї. За власними спогадами діти в класі намалюють об'єкти, які викликали сильні почуття, або складуть про них невеликі розповіді. Отже, типові для шкільної практики заборони на зразок *не рви, не мни, не ламай* уже будуть не потрібні: кожен учень сам усвідомить, як треба поводитись у природі, як до неї ставитись і піклуватись про неї.

Значний пізнавальний і розвивальний потенціал мають *дослідження*. Як зазначає Т. М. Байбара, уміння формується в процесі безпосереднього виконання учнем певних дій. Дослідження є способом організації творчої діяльності дітей, що зумовлюється завданнями, які вони виконують поетапно в процесі розв'язування проблеми.

I етап — створення проблемної ситуації. Її аналіз дає учням змогу усвідомити зміст протиріччя, сформулювати самостійно або сприйняти ту проблему, яку пропонує вчитель.

II етап — висловлювання передбачення для керування діяльністю учнів, своєрідна непряма «підказка», як розв'язати проблему (експериментально доведено, що підказка має навчальний ефект тоді, коли в конкретній проблемній ситуації повністю вичерпані індивідуальні можливості учня).

III етап — формулювання висновків і порівняння їх з визначеними цілями.

Теми «**Рослини і тварини лісу**», «**Рослини і тварини луків**», «**Рослини і тварини поля**» також мають екологічний зміст. Спостерігаючи за рослинами певного виду, вивчаючи умови їх існування, особливості зростання, зв'язок з іншими рослинами і тваринами, типи ушкоджень рослин комахами, учні отримують елементарні уявлення про деякі форми взаємозв'язків між організмами, що входять до складу даного біоценозу, і їх роль у природі загалом. Крім того, розвиваються навички визначення видів живих організмів, що входять до складу рослинного співтовариства. За результатами досліджень організовується практична діяльність: посадка рослин і догляд за ними, заліковування ран на деревах, пошкоджених людиною. Важливу роль у формуванні дослідницьких умінь учнів відіграють навчальні проєкти. Їх виконання

тісно пов'язане із життєвими ситуаціями, тому є надзвичайно ефективною формою самостійної діяльності учнів початкових класів, що стимулює пізнавальний інтерес, емоційний розвиток, створює можливості для індивідуалізації та диференціації навчання, розвиває творче мислення, зміцнює пізнавальну мотивацію, інтегрує набуті раніше знання.

Навчальний зміст *другої частини* поєднує інформатичну та технологічну освітні галузі, становить 70 годин на рік (2 годинне тижневе навантаження).

У ньому передбачено формування активної позиції учнів у процесі здобуття знань, накопичення практичного, життєвого досвіду та творчого застосування їх у нових умовах. Широкого впровадження набули інтерактивні методи, різні форми самостійної роботи, що допомагають орієнтуватися на кінцевий результат освітнього процесу — формування в учнів ключових та предметних компетентностей.

При вивченні інформатичної освітньої галузі в 3 класі кожний урок проводиться із використанням комп'ютерів. Саме тому особливої уваги потребує вироблення в учнів здоров'язбережувальної поведінки. Згідно з санітарно-гігієнічними нормами час роботи молодших школярів за комп'ютером на одному уроці не повинен перевищувати 15 хвилин. Учні не просто мають запам'ятати, скільки часу можна проводити за комп'ютером без шкоди для здоров'я, ця інформація має стати для учнів стійким життєвим переконанням. Автори пропонують переглянути мультфільм «Про Наталочку і комп'ютер» та обговорити такі питання: «Чи багато часу дівчинка проводила за комп'ютером? Чому всі кольори на екрані комп'ютера зникли? Що помітила Наталочка, коли вийшла погуляти? Скільки часу можна проводити за комп'ютером без шкоди для здоров'я? Поясни, як надмірне захоплення комп'ютерними іграми шкодить здоров'ю. Розкажи, як саме можна цікаво проводити вільний час без комп'ютера або смартфона. Чи подобається тобі виготовляти поробки, в'язати, вишивати, малювати або складати з конструктора цікаві речі?». Взагалі, в підручнику наведено значну кількість різноманітних життєвих ситуацій, адже саме така подача матеріалу сприяє виробленню в учнів стійких життєвих позицій та переконань.

Не оминули увагою автори підручника й вироблення в молодших школярів безпечної поведінки в Інтернеті.

Обговорення проблеми в групах, як потрібно безпечно діяти в кожній із пропонованих ситуацій.

1. Твій новий знайомий, з яким ти потоваришував (потоваришувала) в Інтернеті, надіслав тобі файл і просить його відкрити.
2. Твій новий друг з Інтернету просить надіслати своє фото.
3. Твої нові друзі з Інтернету запрошують тебе зустрітись у парку.
4. Ти випадково зайшов (зайшла) на сайт, де тобі пропонують купити щось.
5. Твій новий друг з Інтернету розпитує подробиці твого життя: хто твої батьки, куди ви поїдете на вихідні тощо.

На нашу думку, вироблення безпечних моделей поведінки школярів є надзвичайно важливим та своєчасним саме в початковій школі, тож такі вправи є актуальними.

У підручнику для 3 класу поряд із словесними з'являються графічні засоби подання інформації: технічні креслення, схеми, рисунки, технологічні карти, що засвідчує зростання питомої ваги мисленневих операцій, пов'язаних зі сприйняттям різноманітної інформації, вираженої графічною мовою, її усвідомленням та уявним оперуванням. Технологічна галузь в початковій школі закладає фундамент графічної підготовки учня, формуючи графічні вміння для передачі набутої інформації.

При вивченні інформатичної галузі в учнів формується уявлення про такі форми подання інформації: звукову, текстову, графічну, знакову, жестову, числову чи мультимедійну. Також учні дізнаються, що подавати інформацію можна в різних формах. Підручник містить вправи, які допомагають засвоїти цей матеріал, наприклад:

1. Визначте, як змінилася форма подання інформації в кожному випадку.

- 1) Музикант грає по нотах на скрипці.
- 2) Дмитро прочитав умову математичної задачі та записав її розв'язання.
- 3) Тетяна переглянула мультфільм і намалювала до нього ілюстрацію.
- 4) Галина прочитала вголос казку своєму молодшому брату.

2. Які зміни сталися з інформацією? До кожної схеми придумай власний приклад.

Основою графічної грамоти є розвиток просторових уявлень і просторової уяви учнів, а також їх забезпечення різними методами реалістичних, спрощених та умовних зображень, що застосовуються в різних галузях науки, техніки й у виробництві. У навчанні це дає змогу переходити від об'єктів і процесів до графічних зображень їх і від графічних зображень — до об'єктів і процесів. Виховне й освітнє значення графічної грамоти полягає в розвитку вміння висловлювати різні характеристики й відношення об'єктів тими графічними зображеннями, які найбільш повно визначають потрібний зміст, наприклад, форму й колір предметів (рисунок), їхню форму й розміри (технічний малюнок), просторове розташування предметів на місцевості та їхні відносні розміри (карти і плани), конструкцію предметів і дані, важливі для їх виготовлення (креслення деталей), конструкцію та взаємодію вузлів і деталей виробу (креслення для складання виробу), співвідношення величин (діаграми), взаємозв'язок елементів та їхню функціональну залежність (схеми й графіки).

Учні самостійно не будують креслень, а тільки вчать їх читати й використовувати у своїй роботі.

Схема — умовне графічне зображення конструкції або принципу її дії, у якому спеціальними символами закодовано певні взаємозв'язки. Учні ознайомлюються тільки зі схемами й схематичними зображеннями, прийнятими в техніці оригамі. Окрім того, схематично їм пропонують умовно-графічні інструкції, що демонструють, наприклад, поетапне виготовлення виробу.

У 3 класі учні вперше ознайомлюються з технологічною картою. Технологічна карта — це комплексний документ, який складається з таких компонентів: 1) зображення й опис готового виробу (зразка); 2) опис усіх матеріалів та інструментів, потрібних для роботи; 3) послідовний опис усіх операцій з виготовлення деталей і складання виробу.

Робота з такими умовними зображеннями потрібна для розвитку в школярів просторових уявлень, уміння подумки трансформувати плоску фігуру на об'ємну і навпаки, а також уміння подумки змінювати, реконструювати об'єкт, що особливо важливо для розвитку мислення загалом.

При вивченні інформатичної галузі значну увагу також приділено розвитку просторового мислення молодших школярів. Це вправи на поворот об'єкта, осьову симетрію, розгортки. Наприклад, на с. 56: Пташенята навчаються літати. Одне пташеня відрізняється від інших. Яке саме?

При вивченні нового теоретичного матеріалу інформатичної галузі автори в такий спосіб komponують змістове наповнення, щоб допомогти учням сприйняти його легко й природно. В одних випадках застосовується звертання до життєвого досвіду дитини, пропонується обговорення реальних життєвих ситуацій, в інших — залучаються вірші, загадки, ребуси тощо. Так, при вивченні досить складного теоретичного матеріалу «Поняття про мережу Інтернет», автори вводять нові поняття за допомогою казки, запрошуючи учнів до фантастичної країни Комп'ютерії. Для активізації уваги школярів при роботі з клавіатурою пропонується гра «Плутанка» тощо.

У підручнику для 3 класу, порівняно з 2 класом, зменшено кількість інструкцій щодо виготовлення виробів, а більше уваги приділено основним підходам до технології, у якій виготовляється цей виріб. Так у 3 класі учні ознайомлюються з такими новими технологіями: квілінг, мозаїка з паперу, аплікація з тканини, аплікація в техніці колажу, пап'є-маше, приготування бутербродів.

Порівняно з 2 класом урізноманітнюються також і форми виконання практичних робіт:

- за поданим планом;
- за технологічною картою;
- за поданими схемами;
- за поданою на фото послідовністю;
- за самостійно складеним планом;
- розроблення технологічного процесу виготовлення виробу;
- установа послідовності виготовлення виробу.

Особливістю підручника для 3 класу є наявність творчих проєктів: «Ялинкові прикраси», «Предмети побуту для оздоблення інтер'єру». Вони допоможуть учням правильно зрозуміти, що таке проєкт, ознайомитися з його етапами, навчитися працювати в групі, правильно розподіляти обов'язки, вибирати виріб з банку проєкту й добирати для нього необхідні матеріали, визначати їх вартість, виконувати передпроєктне дослідження, розробляти технологію виготовлення виробу, презентувати результати своєї роботи та оцінювати її.

Найсуттєвішою рисою проєктної діяльності є формування ідеального задуму відповідно до поставленої мети і проєктної гіпотези. Створення задуму передуює роботі з його матеріалізації, тобто практична робота дозволяє перевірити, наскільки вдалим і повноцінним є цей задум. Виконання проєктів дозволить учням відчути соціальну значущість, що стимулюватиме до активної життєвої позиції та вибору способу життя.

Технологічна освітня галузь відкриває також особливі можливості для проведення профорієнтаційної роботи, коли учні ознайомлюються з різними сферами трудової діяльності та представниками різних професій: ткаля, редактор, коректор, художник, кухар, офіціант.

При вивченні інформатичної галузі учнів може зацікавити навчальний проєкт «Чарівний ліс», який інтегровано з природничою освітньою галуззю. Для реалізації цього проєкту учні використовують знання, вміння та навички, пов'язані з інформатикою: пошук інформації з різних джерел, її обробка, представлення результатів своєї роботи у вигляді мультимедійної презентації. Також робота над проєктом сприяє розвитку в учнів соціальних навичок: уміння працювати та взаємодіяти в команді, відстоювати власну думку, планувати роботу над проєктом, брати на себе відповідальність за результат своєї діяльності тощо.

У 3 класі при вивченні інформатичної галузі учні проводять опановувати змістові лінії, з якими відбулося ознайомлення у 2 класі, але навчальний матеріал поглиблюється та розширюється, учні оволодівають новими практичними навичками, формуються наскрізні вміння: робота з текстовим редактором, створення презентації, знаходження в Інтернеті потрібної інформації, робота з віртуальними довідниками та енциклопедіями, подорож до віртуальної бібліотеки, орієнтація в середовищах для перегляду зображень, читання текстів, слухання музики тощо.

У підручнику міститься достатня кількість завдань дослідницького спрямування. Наприклад, при виробленні в учнів умінь працювати з таблицями, автори пропонують провести таке дослідження: «Проведіть опитування в групі та з'ясуйте, у яку пору року святкує день народження кожний з учасників групи. Накресліть у зошиті таблицю і запишіть результат:

Пора року	Весна	Літо	Осінь	Зима
Кількість іменинників				

А далі за допомогою проблемних запитань можна сформулювати проблемну ситуацію: чи можна отриману таблицю назвати інформаційною моделлю? Під час вивчення яких дисциплін використовують таблиці? Як створити таблицю в текстовому редакторі?

При виробленні навичок роботи з презентаціями учням пропонується створити електронну листівку із зображенням квітки для мами, але спочатку за допомогою дослідження можна з'ясувати, яка весняна квітка є улюбленою кожного учня.

Отже, завдання дослідницького характеру допомагають створити проблемну ситуацію, мотивувати учнів.

Підручник для 3 класу, так само, як і для 2 класу, містить необхідну кількість розвивальних вправ, спрямованих на розвиток мислення молодшого школяра. Це завдання на встановлення закономірностей між об'єктами, знаходження «зайвого» об'єкту, систематизація та класифікація об'єктів за певною властивістю, а також завдання з перекладанням паличок, зважування, переливання тощо. Для розвитку уваги ми пропонуємо використовувати лабіринти, плутанки, завдання на встановлення відмінностей між об'єктами тощо. До того ж зміст цих завдань тісно пов'язаний із програмним матеріалом, часто завдання інтегрують вивчення інформатичної галузі з технологічною та природознавчою.

У 3 класі триває робота в графічному редакторі середовища Scratch (офлайн та онлайн версії). Проте у 2 класі, коли учні лише знайомилися з графічним редактором, особливо на початку, автори пропонували детальні покрокові інструкції щодо виконання графічних завдань. Згодом інструкції ставали більш стислими, залишаючи школярам більше можливостей для творчості. У 3 класі алгоритми для роботи з графічним редактором Scratch є більш лаконічними, основні навички уже сформовані, тож проміжні дії учні виконують самостійно.

Підручник містить завдання, у яких учням пропонується скласти алгоритм побудови самостійно. Такі завдання мають на меті сформувати в третьокласників уміння створити графічну модель об'єкта за властивостями, поданими у словесній формі.

Використання графічного редактора органічно переплітається з опануванням технологічної галузі, особливо це помітно при роботі над проектом «Предмети побуту для оздоблення інтер'єру». За допомогою графічного редактора учні створюють ескіз майбутнього виробу. А далі на уроці технологій реалізують свій творчий задум. Наприклад: На занятті з технологій ти зробиш тарілку з пап'є-маше й розпишеш її гуашевими фарбами. Але перед цим потрібно намалювати ескіз виробу, продумавши, які візерунки або орнамент ти використаєш. І зробити це можна в графічному редакторі Скретч.

Також вказаний програмний засіб допомагає сформувати алгоритмічне мислення молодших школярів. При цьому необхідно уникати формалізму, опиратися на життєвий досвід дітей, використовувати ігрові прийоми, інтерактивні методи та оптимально поєднувати їх з інформаційними технологіями. Такий підхід допоможе забезпечити можливість кожній дитині розкрити свої здібності та підготуватися до життя у високотехнологічному конкурентному світі.

ОРІЄНТОВНІ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ

УКРАЇНСЬКА МОВА. 3 КЛАС

ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗА ПІДРУЧНИКОМ

«УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ. ЧАСТИНА 1» (АВТОРИ К. І. ПОНОМАРЬОВА, Л. А. ГАЙОВА):
ЗА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИМ КОМПЛЕКТОМ* К. І. ПОНОМАРЬОВОЇ

№	Дата	Сторінка підручника або зошита	Тема
I семестр (56 годин) <i>(48 годин української мови, 8 годин розвитку зв'язного мовлення)</i>			
1		(П) 1–3	Ознайомлення з метою і завданнями уроків української мови, підручником української мови та умовними позначеннями в ньому. Пригадування державних символів України та правил поведінки під час звучання гімну
2		(П) 4–5	Повторення знань про голосні і приголосні звуки. Пригадування правила оформлення речень на письмі. Проведення інтерв'ю на основі спогадів з власного життя. Створення висловлення за власними спогадами та поданими запитаннями
3		(П) 6–7	Розпізнавання м'яких приголосних звуків та позначення їх м'якості на письмі. Побудова звукових схем слів. Проведення інтерв'ю на основі змісту прочитаного тексту. Написання тексту на задану тему
4		(П) 8–9	Написання слів з апострофом і звуками [дж], [дз], [дз']. Знаходження інформації на етикетці за поданими запитаннями. Написання тексту за запитаннями
5		(П) 10–11	Вправління у вимовлянні дзвінких приголосних звуків у кінці слова і складу. Робота з таблицею парних та непарних дзвінких і глухих приголосних звуків. Колективне обговорення меню. Написання тексту за запитаннями
6		(П) 12–13	Написання слів з сумнівними приголосними звуками. Складання тексту на задану тему
7		(ЗРМ) 4–7	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання розповіді за запитаннями. Тема для спілкування: «Спогади про літній відпочинок»
8		(П) 14–15	Розпізнавання слів з ненаголошеними звуками [е], [и]. Проведення інтерв'ю за запитаннями на основі змісту прочитаного тексту. Побудова розповіді на задану тему
9		(П) 16–17	Написання слів з ненаголошеними звуками [е], [и]. Добір перевірних слів шляхом змінювання форми слова. Відтворення діалогу в ролях. Записування розгорнутої відповіді на поставлене запитання

* До НМК входять: підручник, зошит з розвитку мовлення «Малюю словом» (ЗРМ), робочий зошит з української мови «Застосовую знання» (РЗ), картки-тренажери з грамотного письма «Пишу без помилок» (КТ), тематичні діагностичні роботи «Мої досягнення» (ДР), картки «Формування предметних компетентностей. Українська мова» (К), посібник «Перевірка предметних компетентностей. Українська мова» (ППК).

№	Дата	Сторінка підручника або зошита	Тема
10		(П) 18–19	Повторення і застосування правил переносу слів. Написання розповіді про власні вподобання
11		(П) 19–21	Пригадування і застосування алфавіту. Написання розгорнутої відповіді на запитання з обґрунтуванням власної думки
12		(П) 21–22	Ознайомлення з тлумачним і орфографічним словниками. Вправлення в користуванні орфографічним словником для перевірки написання слів. Написання тексту з обґрунтуванням власної думки
13			Повторення і закріплення знань про звуки й букви, закріплення вмінь правильно переносити слова, записувати їх в алфавітному порядку
14		(ЗРМ) 8–10	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання розповіді за поданим початком на основі малюнка, світлин, вірша, вражень від музичного твору та власних спостережень. Тема для спілкування: «Осінь зачаровує красою»
15		(ДР) 1–6	Тематична діагностувальна робота з теми «Звуки і букви»
Значення слова			
16		(П) 23–24	Вживання слів у прямому й переносному значеннях. Написання розповіді на задану тему за опорними словами
17		(П) 25–26	Розпізнавання синонімів. Написання розповіді за поданими запитаннями на основі прочитаного тексту
18		(П) 27–28	Вправлення у добір синонімів. Написання тексту про своє бажання з обґрунтуванням власної думки
19		(П) 28–30	Розпізнавання і добір антонімів. Складання розповіді на задану тему
20		(П) 30–32	Розпізнавання слів, які мають кілька значень, і пояснення цих значень. Написання тексту за опорними словами
21		(ЗРМ) 11–13	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання розповіді за серією малюнків і складеними запитаннями. Тема для спілкування: «Пікнік»
22		(П) 32–33	Спостереження за словами, які звучать однаково, але мають різні значення. Написання розгорнутої відповіді на запитання
23			Повторення і закріплення знань про лексичне значення слова
24		(ДР) 7–14	Тематична діагностувальна робота з теми «Значення слова»
Будова слова			
25		(П) 34–35	Визначення кореня в словах. Формування уявлення про спільнокореневі слова. Проведення інтерв'ю за поданими запитаннями на основі прочитаного тексту. Написання розгорнутої відповіді на запитання
26		(П) 36–37	Розпізнавання і добір спільнокореневих слів, виділення у них кореня. Написання тексту про своє бажання з обґрунтуванням власної думки
27		(П) 37–39	Спостереження за чергуванням голосних звуків у коренях слів. Написання розповіді про своє бажання з поясненням власної думки

№	Дата	Сторінка підручника або зошита	Тема
28		(ЗРМ) 14–16	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання переказу тексту за колективно складеним планом. Тема для спілкування: «Покинуте кошеня»
29		(П) 39–41	Спостереження за чергуванням приголосних звуків у коренях слів. Складання розповіді за поданими запитаннями
30		(П) 41–43	Розрізнення коренів з однаковим звучанням, але різним значенням. Проведення інтерв'ю за поданими запитаннями. Написання тексту за світлиною
31		(П) 43–45	Визначення закінчень у словах. Проведення інтерв'ю за поданими запитаннями на основі прочитаного тексту. Написання розгорнутої відповіді на запитання
32		(П) 45–47	Спостереження за призначенням закінчень у мовленні. Формування уявлення про нульове закінчення. Відновлення деформованих речень. Складання і записування розповіді за поданими запитаннями
33		(П) 47–48	Визначення основи слова. Написання розповіді про свою мрію за поданими запитаннями
34		(П) 49–50	Розрізнення спільнокоренових слів і різних форм одного слова. Написання розповіді за поданими запитаннями на основі прочитаного тексту
35		(ЗРМ) 17–19	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Побудова розповіді за коміксом і складеними запитаннями. Тема для спілкування: «Весела дитяча пригода»
36		(П) 51–52	Визначення префікса в словах. Написання розповіді за поданими запитаннями на основі прочитаного тексту
37		(П) 53–54	Утворення слів за допомогою префіксів. Пошук інформації на рекламному щиті. Відновлення тексту в буклеті. Написання тексту про своє бажання з обґрунтуванням власної думки
38		(П) 54–56	Розрізнення префіксів і службових слів. Написання службових слів з іншими словами. Складання тексту про свої вподобання
39		(П) 56–57	Спостереження за написанням слів з префіксами <i>роз-</i> , <i>без-</i> . Пошук інформації на карті України за поданими запитаннями. Написання тексту за власними спостереженнями
40		(П) 58–59	Дослідження написання слів з префіксами <i>з-</i> , <i>с-</i> . Прогнозування змісту тексту за його заголовком. Написання тексту про своє вподобання
41		(П) 60–61	Спостереження за вживанням апострофа після префіксів. Написання розповіді на задану тему з використанням поданих словосполучень
42		(ЗРМ) 20–22	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання переказу тексту за колективно складеним планом. Тема для спілкування: «Небезпечна пригода на річці»
43		(П) 61–63	Перенос слів з апострофом після префіксів. Пошук інформації на карті України за поданими запитаннями. Написання розповіді за запитаннями на основі прочитаного тексту

№	Дата	Сторінка підручника або зошита	Тема
44		(П) 63–65	Визначення суфікса в словах. Пошук інформації на квитку до музею. Написання розповіді за поданими запитаннями на основі прочитаного тексту
45		(П) 65–67	Утворення слів за допомогою суфіксів. Пошук інформації на карті України за поданими запитаннями. Написання тексту про свої вподобання з обґрунтуванням власної думки
46		(П) 67–68	Визначення будови слова. Написання тексту про свої вподобання
47		(П) 69–70	Вправлення у розборі слів за будовою. Написання розгорнутої відповіді на запитання
48		(П) 71–72	Формування уявлення про орфограму. Розпізнавання слів з орфограмами. Добір слів з певною орфограмою. Придумування заголовка до тексту. Написання розповіді за поданими запитаннями
49		(РЗМ) 23–25	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання розповіді на основі малюнка, вірша, вражень від музичного твору та власних спостережень. Тема для спілкування: «Зима прийшла»
50		(П) 72–74	Написання слів з ненаголошеними [е], [и] в коренях, що перевіряються добором спільнокореневих слів. Пошук інформації на карті України за поданими запитаннями. Пошук інформації на рекламному плакаті. Написання розгорнутої відповіді на запитання
51		(П) 74–76	Написання записки й смс-повідомлення. Вправлення у написанні слів з ненаголошеними [е], [и] в коренях
52 С. 76–77		(П) 76–77	Написання слів з ненаголошеними [е], [и] в коренях, що перевіряються за словником. Складання і записування тексту за поданим початком
53			Закріплення і застосування знань про будову слова
54		(ДР) 15–20	Тематична діагностувальна робота з теми «Будова слова»
55		(ЗРМ) 26–28	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання переказу тексту за колективно складеним планом. Тема для спілкування: «Не врода прикрашає людину, а добрі справи»
56			Узагальнення вивченого. Підсумковий урок
II семестр (63 години) (54 години української мови, 9 годин розвитку зв'язного мовлення)			
Іменник			
57		(П) 78–79	Розрізнення іменників — назв істот і неістот. Складання усної розповіді за світлиною. Написання розгорнутої відповіді на запитання
58		(П) 80–81	Розрізнення власних і загальних назв. Добір заголовка до прочитаного тексту. Написання розповіді за поданими запитаннями
59		(П) 81–83	Написання власних назв з великої букви. Розігрування сценки за поданим діалогом. Написання розповіді за серією малюнків
60		(П) 83–85	Розпізнавання іменників, які утворилися від дієслів і прикметників. Прогнозування змісту тексту за поданим заголовком. Написання розгорнутої відповіді на поставлене запитання

№	Дата	Сторінка підручника або зошита	Тема
61		(П) 85–87	Визначення роду іменників. Придумування заголовка до поданого тексту. Пошук інформації в графіку роботи музею. Написання тексту з поясненням власної думки
62		(П) 88–89	Змінювання іменників за числами. Пошук інформації в буклеті. Написання розгорнутої відповіді на запитання
63		(РЗМ) 29–31	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді про враження від свята. Тема для спілкування: «Як я святкував/святкувала Новий рік»
64		(П) 90–91	Розпізнавання іменників, які не змінюються за числами. Написання розгорнутої відповіді на запитання з обґрунтуванням власної думки
65			Закріплення і застосування знань про іменники
66		(ДР) 21–26	Тематична діагностувальна робота з теми «Іменник»
Прикметник			
67		(П) 92–93	Розпізнавання прикметників. Написання розгорнутої відповіді на запитання
68		(П) 94–95	Встановлення зв'язку прикметників з іменниками. Придумування заголовка до прочитаного тексту. Написання розгорнутої відповіді на запитання
69		(П) 96–97	Змінювання прикметників за числами. Написання тексту на задану тему
70		(РЗМ) 32–34	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання переказу тексту за складеним планом. Тема для спілкування: «Птахи — віщуни погоди»
71		(П) 97–99	Змінювання прикметників за родами. Написання тексту про власне бажання з обґрунтуванням своєї думки
72		(П) 99–100	Визначення родових закінчень прикметників. Написання розповіді про власне бажання
73		(П) 101–102	Спостереження за роллю прикметників у мовленні. Пошук інформації на рекламному плакаті. Використання прикметників для опису пейзажу на картині. Складання розповіді за малюнком з використанням прикметників
74			Закріплення і застосування знань про прикметники
75		(ДР) 27–32	Тематична діагностувальна робота з теми «Прикметник»
Числівник			
76		(П) 103–104	Розпізнавання числівників. Пошук інформації на карті України за поданими запитаннями. Пошук інформації на квитку до театру. Написання тексту за поданими запитаннями
77		(РЗМ) 35–37	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання розповіді за поданим планом на тему з особистого життя. Тема для спілкування: «Мій друг або моя подружка»

№	Дата	Сторінка підручника або зошита	Тема
78		(П) 105–106	Вправляння у правильному наголошуванні й записуванні числівників. Написання тексту про свій вибір з обґрунтуванням власної думки
79		(П) 106–107	Вправляння у читанні числових виразів. Записування дат. Написання тексту за поданими запитаннями
Дієслово			
80		(П) 108–109	Розпізнавання дієслів. Написання розгорнутої відповіді на запитання
81		(П) 110–111	Написання дієслів на <i>-ться, -ися</i> . Доповнення діалогу запитаннями. Написання розповіді за малюнками і запитаннями
82		(П) 111–113	Розрізнення часових форм дієслів. Написання розповіді на основі прочитаного тексту
83		(П) 113–115	Змінювання дієслів за часами. Написання розповіді на задану тему
84		(П) 38–40	<i>Розвиток зв'язного мовлення</i> . Написання переказу тексту за складеним планом. Тема для спілкування: «Повчальний випадок»
85		(П) 115–116	Написання <i>не</i> з дієсловами. Редагування правил поведінки за столом. Написання правил користування книжкою
86		(П) 117–118	Встановлення зв'язку дієслів з іменниками. Написання розповіді за поданими запитаннями
87		(П) 119–120	Добір дієслів — антонімів і синонімів. Написання розповіді за поданими запитаннями
88			Закріплення і застосування знань про дієслова
89		(ДР) 33–38	Тематична діагностувальна робота з теми «Дієслово»
90		(П) 121–122	Розпізнавання службових слів. Написання розповіді за світливою та власною уявою
91		(П) 41–43	<i>Розвиток зв'язного мовлення</i> . Написання розповіді за орієнтовним планом на тему з особистого життя. Тема для спілкування: «Моя сім'я»
92		(П) 122–124	Розпізнавання прийменників. Пошук інформації у прайс-листі. Написання розповіді про своє бажання з обґрунтуванням власної думки
93		(П) 124–126	Розрізнення частин мови. Придумування заголовка до прочитаного тексту. Пошук інформації на афіші. Визначення достовірної і недостовірної інформації. Написання розгорнутої відповіді на запитання
94		(ДР) 39–44	Тематична діагностувальна робота з теми «Частини мови»
Речення			
95		(П) 127–129	Розрізнення і побудова речень, різних за метою висловлювання та інтонацією. Пошук інформації на таблиці. Відтворення діалогу в ролях. Написання розгорнутої відповіді на подане запитання

№	Дата	Сторінка підручника або зошита	Тема
96		(П) 129–130	Розпізнавання і складання речень зі звертаннями. Ознайомлення з розділовими знаками при звертаннях. Утворення кличних форм іменників. Редагування і розігрування діалогу. Написання розгорнутої відповіді на запитання
97		(П) 131–133	Визначення в реченні головних і другорядних членів. Пошук інформації на таблиці. Написання розгорнутої відповіді на запитання
98		(ЗРМ) 44–46	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання розповіді за поданим планом на тему з особистого життя. Тема для спілкування: «Як я турбуюся про своє здоров'я»
99		(П) 133–134	Встановлення зв'язку слів у реченні. Побудова схеми речення і розпізнавання речення за поданою схемою. Написання тексту про свої враження
100		(П) 134–136	Утворення словосполучень. Розрізнення граматичної основи речення і словосполучень. Встановлення зв'язку слів у словосполученні за питаннями. Розпізнавання головного і залежного слова в словосполученні. Написання розповіді за запитаннями
101		(П) 137–138	Побудова різних видів речень. Поширення речень за запитаннями. Складання речення за схемою. Написання розгорнутої відповіді на запитання
102			Повторення і закріплення знань про речення
103		(ДР) 45–50	Тематична діагностувальна робота з теми «Речення»
Текст			
104		(П) 139–140	Пригадування будови тексту. Придумування заголовка до прочитаного тексту. Відновлення деформованого тексту. Написання розгорнутої відповіді на запитання
105		(ЗРМ) 47–49	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Формування уявлення про художній і науково-популярний тексти. Написання художнього опису на основі малюнка і власних спостережень. Тема для спілкування: «Весна прийшла»
106		(П) 141–143	Розпізнавання текстів різних типів (розповіді, опису, міркування). Добір заголовка до прочитаного тексту. Написання тексту за поданими запитаннями
107		(П) 143–145	Ознайомлення з будовою тексту-міркування. Складання тексту-міркування за поданими твердженням і висновком. Написання тексту про власний вибір з обґрунтуванням своєї думки
108		(П) 145–147	Формування уявлення про есе. Розпізнавання і складання есе. Написання есе на основі прочитаного тексту
109		(П) 147–149	Визначення теми і мети тексту. Добір заголовка до тексту. Написання розгорнутої відповіді на запитання
110		(П) 149–151	Складання плану тексту. Формування уявлення про абзац. Написання тексту на основі власних спогадів

№	Дата	Сторінка підручника або зошита	Тема
111		(П) 151–153	Спостереження за зв'язком речень у тексті. Удосконалення тексту шляхом усунення невиправданих повторів того самого слова. Придумування заголовка до прочитаного тексту. Написання розгорнутої відповіді на запитання
112		(П) 50–52	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання переказу тексту за складеним планом. Тема для спілкування: «Дружні шпаки»
113		(П) 153–155	Розпізнавання текстів різних стилів (художнього, науково-популярного, ділового). Написання художнього опису на основі прочитаного вірша та ілюстрації до нього
114			Повторення і закріплення знань про текст
115		(ДР) 51–56	Тематична діагностувальна робота з теми «Текст»
116		(П) 156–157	Повторення вивчених тем. Відтворення діалогу в ролях. Написання тексту на задану тему
117		(П) 158–159	Закріплення вивченого. Написання розповіді про власне бажання
118		(ЗРМ) 53–55	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Написання переказу тексту за складеним планом. Тема для спілкування: «Зозуля»
119			Підсумковий урок

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ. 3 КЛАС

ОРІЕНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗА ПІДРУЧНИКОМ

«УКРАЇНЬСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ. ЧАСТИНА 2» (АВТОР О. Я. САВЧЕНКО)

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
I семестр (56 годин)		
1		Знайомство з новим підручником: обкладинка, форзаці. Умовні позначення. Звернення до читачів. Структура змісту підручника
Розділ 1. «Здрастуй, рідна школо і мій третій клас!»		
2		Вступ до розділу. Розгляд колажу. Вже канікули скінчились, в школі радо ми зустрілись! Максим Рильський, «Тиха, задумлива осінь спускається...» Настрій твору. Ольга Морозова, «Перший день у школі». Визначення нової інформації, постановка запитань за прочитаним. <i>Скринька очікувань.</i> Ознайомлення з робочим зошитом
3		Як у Німеччині святкують початок навчального року (текст створено за матеріалами інтернет-джерел). Визначення нової інформації, її джерел, структури тексту. Постановка запитань до абзаців
4		Слова-мандрівники. Алла Коваль, «Знайомі незнайомці». Вибіркове читання. Виокремлення нової інформації; розвиток уваги; уміння запитувати і відповідати. Обговорення заголовка твору

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
5–6		Характеристика головного персонажа твору. Меган МакДоналд, «Джуді знайомиться з новим учителем» (уривок з повісті «Джуді Муді»). Тема оповідання. Головний персонаж. Навчання читати діалоги. Висловлювання оцінних суджень. Робота в парі: вибір і читання діалогів. Марія Манеру, «Шарлотта отримує... 13 балів!» Характеристика головного персонажа. Збагачення мовлення фразеологічними зворотами
7		Робота з дитячою книжкою. Виставка книжок, прочитаних учнями влітку. Розвиток умінь висловлювати свої враження і оцінні судження про прочитане. Усна реклама книги. Ознайомлення з навчальними посібниками «Я люблю читати», «Моя домашня читальня». Виготовлення вдома закладинки для книжки
8		Медіавіконце: колаж «Наш клас». Що таке колаж? Як його створити? Як краще провести презентацію колажу? Завдання з робочого зошита. Узагальнення за розділом, аналіз виконаних завдань «Перевіряю свої досягнення» (за робочим зошитом)
Розділ 2. «Без слова немає мови, а без мови — книги»		
9–10		Наша мова — безцінний скарб. Алла Коваль, «Наша мова». Розвиток уміння читати вдумливо, розуміти прочитане. Виокремлення нової інформації, нових понять, термінів. Ознайомлення з терміном <i>науково-художнє оповідання</i> . Добір заголовків до частин тексту. Відтворення послідовності розвитку людської мови. Підготовка до стислого переказу
11		Слова-мандрівники. Нузет Умеров, «Диктант». Міжпредметні зв'язки з уроками української та іноземних мов, інтегрованого курсу «Я досліджую світ»
12		Наша мова розвивається: чому з'являються нові слова? Любов Відута, «Незрозумілі слова». Вибіркове читання. Обговорення проблеми: чому в мові з'являються нові слова? З яких джерел можна дізнатися точне значення слів? Анатолій Качан, «Звертайся до словника». Ознайомлення з обкладинками словників для молодших школярів (Інтернет, робочий зошит)
13–14		Сторінки з історії книгодрукування. Віктор Дацкевич, «Як з'явилася друкована книга» (скорочено). За Олександром Єфімовим «Друкар книг, перед тим небачених». Визначення теми, аналітичне й переглядове читання. Пошук нової інформації, тлумачення нових понять. Постановка запитань за текстами. Визначення ключових слів; виду текстів. Створення тематичної павутинки до слова <i>друк</i>
15		Медіавіконце: «Музей книги і друкарства». Віртуальна екскурсія до музею; розгляд ілюстрацій у підручнику. Завдання з робочого зошита
16		Робота з дитячою книжкою. Бібліотечка класу. Презентація учнями нових книг, журналів для бібліотечки класу. Обмін враженнями «Читач — читачеві». Усна реклама обраних книг. Прогнозування змісту книги за обкладинкою. Розрізнення книг за жанрово-тематичними ознаками. Тематична павутинка до слова <i>книга</i>

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
17–18		Для чого читають книжки? Василь Сухомлинський, «Спляча книга»; Дмитро Павличко, «Соняшник»; Лідія Повх, «У бібліотеці». Визначення жанрових особливостей творів. Порівняння їх змісту за головною думкою. Формування умінь висловлювати оцінювальні судження. Розвиток уміння виразно читати
19		Бібліотечний урок. Зустріч з потрібною книгою. Використання анотації, ознайомлення із заголовками у змісті книги. Засвоєння алгоритму оформлення свого читацького зошита: автор, назва книжки, тема, що цікавить. Інсценізація вірша Лідії Повх «У бібліотеці»
20		Узагальнення за розділом. Ігрові завдання. Групова робота. Перевірка завдань блоку: «Перевіряю свої досягнення» (завдання з робочого зошита)
21		Література рідного краю (місто, район, село). Шкільна преса — майбутні письменники серед нас. Зустріч з митцем. Екскурсія до пам'ятних місць
22		Робота з науково-пізнавальною і довідковою літературою для дітей. Невідоме і цікаве про світ природи і техніки
Розділ 3. «Із джерел народної мудрості»		
23		Вступ до розділу і теми. Розгляд колажу. Поняття героїчна і чарівна казка. Актуалізація читацького досвіду дітей. Перегляд назв творів розділу, які вказано в підручнику. Прогностичні судження щодо їх змісту
24–25		Образ народного героя. Українська народна казка «Кирило Кожум'яка». Які події казки засвідчують, що вона героїчна? Які чарівні події відбуваються в казці? Ознаки, що характеризують головного героя. Розвиток прогностичних умінь. Підготовка до стислого переказу казки
26		Медіавіконце: мультфільми. Особливість створення цієї форми медіа, виявлення глядацьких потреб учнів, їх ставлень. Перегляд мультфільму за сюжетом відомої чарівної казки. Зіставлення образів персонажів у тексті й у мультфільмі. Оцінювальні судження
27–28		Пригоди у чарівній казці. Українська народна казка «Вечірник, Полуночник і Світанок». Дійові особи. Послідовність подій. Позитивні і негативні вчинки персонажів. Розвиток прогностичних умінь. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями казки. Вибірковий переказ частин твору
29		Розширення читацького досвіду дітей. Сайт «Українська казка». Порівняння сюжетів, дійових осіб. Обмін враженнями. Аудіокнига для дітей на сайті Національної бібліотеки України для дітей ім. Януша Корчака
30		Народні пісні. Тематика народних пісень. Актуалізація читацького і життєвого досвіду дітей. Міжпредметні зв'язки з уроками мистецтва, української мови. Українська народна пісня «Три товариша». Персоніфікація природних явищ. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Навчання виразно читати, розвивати здатність фантазувати

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
31		Народна легенда. Значення слова <i>легенда</i> . Походження назви <i>Переяслав</i> . Вибіркове читання. Визначення послідовності і тривалості подій; ключових слів для усвідомлення важливості описаної події. Дослідницьке завдання на вибір учнів: підготувати повідомлення про походження давньої назви своєї місцевості, міста, села, річки тощо
32		Народ вчить, як на світі жить. Прислів'я. Особливість змісту і побудови. Пряме і переносне значення змісту прислів'їв. Розвиток образного мовлення учнів. Узагальнення прислів'їв за тематикою. Складання сенкана
33		Народні загадки. Для чого складають загадки? Особливості форм і тематика народних загадок. Складання загадок. Ігрові ситуації. Матеріал з навчальних посібників і хрестоматій
34		Скоромовки. Розширення й упорядкування знань учнів про жанрові особливості скоромовок. Вправлення у їх вимові. Ігрові ситуації
35		Узагальнення за розділом. «Перевіряю свої досягнення» (завдання з робочого зошита)
36		Робота з періодичними (або довідковими) виданнями для дітей. Тематика читання: науково-пізнавальні твори з різних галузей знань; про життя письменників, створення книг тощо
Розділ 4. «Здійсниться все!»		
37		Вступ до розділу. Розгляд колажу. Знаходження розділу в змісті підручника; очікування від читання. Твори яких авторів ви прочитаєте вперше?
38		Краса природи у її різноманітності. Василь Сухомлинський, «Сонячний день узимку»; Ліна Костенко, «Синички на снігу». Розвиток емоційного та естетичного сприймання. Визначення головної думки. Порівняння казки і вірша
39		Грамоті вчиться — завжди пригодиться. Зірка Мензатюк, «Новорічна пригода з відьмою». Слово про письменницю. Визначення жанру твору. Що у ньому фантастичне, а що може бути насправді? Розвиток мовлення. Навчання читати діалоги. Міжпредметні зв'язки з уроками української мови
40		Відчуй іншого. Тетяна Череп-Пероганич, «Колядка». Розвиток емоційного інтелекту. Визначення послідовності подій. Розігрування діалогів. Висловлювання оцінювальних суджень. Міжпредметний зв'язок з уроками інтегрованого курсу «Я досліджую світ»
41		Як завершити оповідання «Колядка». Створення назв тексту за аналогією до прочитаного, інших джерел, життєвого досвіду. Розвиток умінь уявляти, активно сприймати; висловлювати свої враження, співпереживати
42		Створення програми новорічно-різдвяного свята. Використання учнями знань з літературного читання, мистецтва, предмета «Я досліджую світ», свого життєвого досвіду; можливостей Інтернету. Взаємне рецензування програм. Групова робота. Ігрові ситуації

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
43		Зимові радості й турботи. Презентація учнями прочитаних творів: різножанрових і різної тематики. Складання реклами, відгуків учнів. Використання ресурсів (навчальних посібників «Я люблю читати», «Моя домашня читальня», посібників-хрестоматій з позакласного і додаткового читання та ін., фондів бібліотеки, інтернет-джерел)
44		Медіавіконце: селфі. Сутність терміну. Розгляд і доповнення ілюстрацій, що у підручнику, словесними малюнками. Селфі з улюбленою книжкою. Колективна робота: індивідуальні селфі «Ми любимо читати». Висловлення оцінювальних суджень. Яких селфі слід уникати?
45–46		Найкращий песик на світі. Марія Морозенко, «Руде цуценятко і різдвяний ангел». Слово про письменницю. Казкове і реальне у творі. Визначення жанру. Структура твору. Розвиток емоційного інтелекту учнів; рефлексії вражень. Словесне малювання епізоду казки. Придумування продовження казки
47		Робота з дитячою книжкою. Казки письменників зарубіжних країн. Завдання з робочого зошита
48		Комікс. Тематика; спроби втілення ідеї. Розвиток уяви, почуття гумору. Придумування сюжетів коміксів. Завдання з робочого зошита
49		Зимові картини і «зимові» слова. Галина Малик, «Грудень». Робочий зошит. Надія Кир'ян «Зимові слова»; Григорій Фалькович, «Щедрий комар». Розвиток творчих здібностей; образного мовлення, почуття гумору. Розповіді учнями смішних новорічних історій
50		Робота з періодичними виданнями для дітей. Виставка журналів. Розповіді про прочитане. Виявлення пізнавальних інтересів читачів
51		Картина художниці Світлани Косенко «Святвечір». Естетичний та емоційний розвиток учнів. Як «прочитати» картину? Настрій. Кольори. Композиція. Розповідь про враження від побаченого
52		Святкові запахи. Мар'яна Савка, «Запах Різдва». Сенсорний розвиток учнів (відчуття свята через чуттєве сприйняття). Розвиток уяви, образного мислення і мовлення. Знаходження римованих слів
53–54		Народні і авторські засівальні пісні, щедрівки, колядки. Пошанування народних традицій. Розвиток уміння виразно читати. Мова символів у зимових святах. Символи на картинах, що в підручнику. Міжпредметні зв'язки з мистецтвом, предметом «Я досліджую світ». Інцензації новорічних і різдвяних пісень (колективні і групові)
55		Коли може «здійснитися все»? Ірина Жиленко, «Здійсниться все...». Читання мовчки, читання вголос із виділенням ключових речень. Навчання читати виразно. Висловлення учнями свого ставлення до закликів поетеси. Чи можна продовжити цей вірш? Як саме?

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
56		Узагальнення за змістом прочитаного. Висловлювання вражень від прочитаного. Перевірка завдань блоку «Перевіряю свої досягнення». «Скринька очікувань» учнів щодо читання в першому семестрі. Самооцінка учнів та імовірний прогноз щодо своїх досягнень у другому семестрі
II семестр (63 години)		
Розділ 5. «Як не любить свій край!»		
57		Ознайомлення із вступом до розділу. Розгляд колажу. Відображення розділу на форзаці й у змісті підручника. Прогностичні висловлювання
58		Наш рідний край — це наша Україна. Варвара Гринько, «Рідний край»; Олекса Палійчук, «Київ». Навчання виразному читанню; пояснення виділених слів і речень. Розвиток мовлення
59		«Їх силу й мужність — не здолати!». Вірші учнів Павлівської школи, присвячені воїнам, які захищають нашу Вітчизну: Дарина Телкова, «Героям»; Максим Малолітко, «Воїнові, який захищає Вітчизну». Виховання патріотичних почуттів учнів. Залучення вражень життєвого досвіду, зачитування творів про події з Революції гідності, героїзм воїнів у військових діях на Сході
60		Музей просто неба. Оксана Коротюк, «Наші скарби». Розширення і збагачення знань учнів про музеї. Унікальність Музею народної архітектури і побуту. Дослідження жанрових особливостей і структури тексту; визначення ключових слів. Збагачення мовлення. Прийом «Сенкан»
61		Наш Кобзар — це український лицар. Тетяна Щербаченко, «Український лицар». Розкрити значущість особистості Т. Г. Шевченка і його близькості душі українців. Чому життя Кобзаря стало легендою? Збагачення мовлення дітей і розвиток понятійного і образного мислення. Побудова тематичної павутинки до слова <i>Кобзар</i>
62		«Земля — це книга, у якій історія твого народу» (Дмитро Білоус). Наталка Поклад, «Гарно жити у селі»; Микола Вінграновський, «Сама собою річка ця тече». Розвиток знань учнів про утворення назв місцевості, виховання любові до рідного краю. Розвиток умінь порівнювати, виділяти і пояснювати зв'язки між назвою села і його розташуванням; слова з переносним значенням. Проблемне запитання: Які сліди побачила поетеса у назвах сіл?
63		Будьте дослідниками: дізнайтесь про походження своєї річки, ставка. Робота з різними джерелами інформації: формування умінь самостійної роботи з різними джерелами інформації відповідно до обраної теми. Тематика: сторінки історії, розповіді про письменників та ін. Джерела: енциклопедії для дітей, можливості Інтернету, ЗМІ
64		Мистецтво гончарів — частина української культури. Наталія Олійник, «Гончарики з Опішного». Актуалізація знань з 2 класу про Петриківський розпис. Удосконалення технічної і смислової характеристик навичок читання; умінь запитувати. збагачення словника дітей. Визначення ключових слів для розуміння тексту. Зіставлення ілюстрацій із текстом. Міжпредметні зв'язки з уроками мистецтва. Порівняння тексту «Гончарики з Опішного» з віршем Степана Жупанина «Ваза» (з робочого зошита)

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
65		Узагальнення за розділом. Перевірка завдань блоку «Перевіряю свої досягнення». Завдання з робочого зошита
Розділ 6. «Літературні казки. П'єса-казка. Байки»		
66		Вступ до розділу. Розгляд колажу; настанови щодо опрацювання творів. Ознайомлення із обсягом і переліком творів у змісті підручника
67–68		Чарівні казки. Валентин Бичко, «Казка вигадка, та в ній...»; Анатолій Дімаров, «Для чого людині серце». Слово про письменника. Розвиток емоційного інтелекту, уяви; прогностичних умінь. Удосконалення вміння читати діалоги. Інсценізація уривків казки. Багатозначність слова <i>серце</i> . Проблемна ситуація «Займи позицію». Засвоєння ознак чарівної казки
69		Як Білячок подолав усі випробування... Олександр Дерманський, «Білячок». Слово про письменника. Дійові особи казки; зв'язок між ними і Білячком. Послідовність і тривалість подій. Характеристика головного героя казки. Прийом «незавершені речення». Розвиток емоційного інтелекту і мовлення учнів. Навчання читати діалоги. Складання плану казки. Вибірковий переказ частин твору. Висловлювання оцінювальних суджень
70		Зустріч з книжками письменника Олександра Дерманського. Виставка книжок письменника. Презентація учнями прочитаних творів. Зачитування відгуків, або розповіді, малюнки. Використання інформації на порталі «VagaBooka». Простір української дитячої книжки
71		Чому Мартіно зумів дізнатися, куди веде невідома дорога? Джанні Родарі, «Дорога, що нікуди не вела». Слово про письменника. Комбіноване читання: вголос і мовчки. Дійові особи твору. Головний персонаж; аналіз мотивів його вчинків. Ставлення до нього автора, сеньйорів з чарівного палацу та мешканців села. Чим читачі можуть доповнити характеристику Мартіно? Знаходження в тексті речення, у якому висловлено головну думку. Висловлення читачами своєї точки зору щодо цього висновку
72		Читаємо казки сучасних зарубіжних письменників. Використання ресурсів сайту «КЛЮЧ», порталу «VagaBooka», навчальних посібників, хрестоматій, дитячих бібліотек. Усвідомлений вибір книжки або твору за запитом: автор, назва книжки, тема читання. Прогнозування орієнтовного змісту книжки за обкладинкою, анотацією, заголовками розділів (у повісті-казці). Навчання складати відгук про книгу (або рекламу)
73–75		П'єса-казка. Наталія Осипчук, «Стрімкий, як вітер» (скорочено). Слово про письменницю. Особливості п'єси як жанру: чим вона відрізняється від оповідання? Робота в парі. Перегляд тексту п'єси-казки. Як вона побудована? Хто дійові особи, як чергуються їхні слова? Прогнозування змісту твору. Мотивація до читання. Навчання виразного читання в особах з огляду на настрій і вчинки персонажів. Визначення послідовності подій. Проблемна ситуація: як змінювалися почуття Романа? Пошук у тексті доказів своєї думки. Розвиток емоційного і критичного інтелекту учнів. Вибіркова інсценізація епізодів п'єси

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
76		Таємниці театру. Ознайомлення з різними видами театрів для дітей, показ облаштування зали. Театральні слова: <i>афіша, зал, куліси, сцена, декорації, актор, антракт, фое</i> ; символи театру. Зачитування з робочого зошита вірша Наталі Забіли «У дитячому театрі». Підготовка учнями показу уривків п'єси в шкільному театрі
77		Медіавіконце: афіша вистави. Ознайомлення з видами афіш як джерелами інформації. Завдання з робочого зошита. Обговорення форми квитків у театр. Конкурс на оригінальний квиток
78		Гумористичні вірші. Богдана Бойко, «У театрі». Чому глядачам не вдалося побачити виставу? Григорій Фалькович, «Щедрий комар». Обговорення запропонованих учнями порад для культурних глядачів (завдання з робочого зошита)
79–81		Байки. Ознайомлення учнів з поняттями <i>байка, байкар, мораль байки</i> . Леонід Глібов, «Лебідь, Щука і Рак», «Чиж та Голуб»; Анатолій Костецький, «Добра порада». Розширення знань учнів про творчість байкаря Леоніда Глібова. Розвиток уміння виразно читати, уявляти, інсценізувати. Визначення моралі байки, її головної думки; виховання моральних цінностей, висловлення оцінювальних суджень. Збагачення мовлення учнів образними висловами
82		Інсценізація байок за вибором учнів. Розширення читацького досвіду. Розвиток уяви, уміння виразно читати. Завдання з робочого зошита. Мова жестів, міміки. Літературна вікторина: «З якого твору цей уривок або персонаж?»
83		Узагальнення за розділом. Коллективна індивідуальна перевірка виконання завдань блоку «Перевіряю свої досягнення»
84		Робота з різними джерелами інформації, що відкривають таємниці світу природи, техніки, сучасних відкриттів. Виховування пізнавальних інтересів. Удосконалення самостійного пошуку джерел відповідно до зошита; знаходження в тексті конкретних фактів, понять пояснення їх змісту. Використання прийомів переглядового і поглибленого читання; уміння запитувати
Розділ 8. «Поезії про дивосвіт природи»		
85		Ознайомлення із вступом до розділу. Розгляд колажу. Що відображають його фрагменти? Ознайомлення із настановами щодо читання цього розділу. Любов Забашта, «Дивосвіт». Вірші — це не просто рима
86		Збагачення знань учнів про життя і творчість Тараса Шевченка. Викликати інтерес до особистості поета. Виразне читання віршів поета; збагачення мовлення, висловлення рефлексивних суджень. Розгляд репродукції картини Івана Айвазовського «Море з рожевою хмарою». Кольори і композиція: що об'єднує ці два твори?
87		Робота із джерелами про життя і творчість Тараса Шевченка. Вибір творів за уподобаннями учнів: розділ у посібнику «Я люблю читати». Оксана Іваненко, «Чабан» (уривок з книги «Тарасові шляхи») (з посібника «Моя домашня читальня», розділ «На шляху до Тараса Шевченка»); збірка «За сонцем хмаронька пливе...», «Дитячий Кобзар» та ін.

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
88		Морський пейзаж у вірші Лесі Українки «Плине білий човник...» Слово про поетесу. Настрій вірша. Удосконалення навички виразного читання. Розвиток образного мовлення, уяви учнів. Знаходження рим. Розгляд репродукції картини Сергія Васильківського «Ранок на морі». Зіставлення зображення пейзажу у вірші й на картині
89		Сторінки життя Лесі Українки; її твори. Родина Косачів, у якій зростала майбутня поетеса. Улюблені заняття; які книги охоче читала Леся; гра на фортепіано; співи, танці. Твори поетеси для дітей. (Джерело: «Леся Українка — дітям»; «Мамо, іде вже зима» та ін. Сайт «КЛЮЧ»)
90		Радість зустрічі весни у вірші Олександра Олеся. Слово про поета. Настрій вірша. Образність опису польоту і співів жайвончиків. Слова з переносним значенням. Міжпредметні зв'язки з українською мовою. Знаходження рим
91		Краса волошкового поля у вірші Миколи Сингаївського «Волошкове поле». Слово про поета. Почуття, які передає поет, милуючись красою рідного краю. Ознаки, порівняння, слова з переносним значенням. Навчання виразного читання. Римування слів
92		Казковий образ дощу у вірші Дмитра Павличка «Дядько Дощ». Слово про поета. Образні засоби, що передають казковість дощу, силу літньої зливи, звуки, барви. Порівняння тексту із малюнком, символи в одязі Дощу, що створюють «запорізький шик»
93		«Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш...» Ліна Костенко, «Шипшина важко віддає плоди». Слово про Ліну Костенко. Почуття поетеси, застереження щодо нищення природи. Висловлювання оцінювальних суджень. Навчання виразного читання вірша
94		Який пташці присвятив вірш Анатолій Качан? Вірш «Розливається Дунай...». Чим привертає увагу ремез? Що нове відкрилось в описі й зображенні цієї пташки? Чим особливе його гніздечко? Удосконалення навички виразного читання
95		Медіавіконце: мініпроект — створення обкладинки книжки «Мій улюблений вірш». Виставка книжок, принесених учнями. Чим зумовлена різноманітність обкладинок, хто їх створює? Прогнозування змісту за обкладинкою. У яких видавництвах випускають дитячі книжки? Опрацювання порад юним видавцям. Створення обкладинки книжки, у якій є улюблений вірш (індивідуальна і групова робота). Колаж на тлі дошки. Обговорення виконаної роботи
96		Узагальнення за розділом. Перевірка завдань блоку «Перевіряю свої досягнення»
97		Що, де, коли і як? Пошук інформації в журналах та енциклопедіях для дітей про винахідників і відкриття. У посібнику «Я люблю читати» розділ «Про винаходи і винахідників», «Моя домашня читальня» — «Що? Де? Коли? Як?»
Розділ 9. «Все добре переймай, а недобре — виправляй»		
98		Вступ до розділу. Настанови щодо його читання. Розгляд колажу; ознайомлення у змісті з назвами творів, прізвищами авторів

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
99		Гарні не красиві слова, гарні красиві діла. Василь Сухомлинський, «Красиві слова і красиве діло». Читання мовчки. Смысловий і структурний аналіз оповідання. Визначення головної думки. Висловлювання оцінювальних суджень, стислий переказ
100		Щирість і переконливість розмови. Тетяна Майданович, «Телефонна розмова». Навчання виразно читати. Уявлення образу онучки; дії, що засвідчують її спостережливість, силу почуттів до бабусі. Розгляд ілюстрацій, їх відповідність сюжету вірша
101– 102		Дружбу треба берегти. Нана Деменкова, «Дружок і Образа», «Я друзів не продаю». Читання мовчки і вголос. «Дружок і Образа»: визначення жанрових особливостей твору: це казка чи оповідання? Прийом «займи позицію» — з ким ти погодишся: з Дружком чи Образою? «Я друзів не продаю»: читання мовчки. Як можна без конфлікту переконати співрозмовника? Визначення головної думки. Зв'язок із особистим досвідом учнів: розповісти про ситуацію, яка схожа на прочитане
103– 104		Свято різних культур. Надійка Гербіш, «Мене звати Мар'ям» уривок з книжки «Різні культури». Слово про письменницю та її книжки. Читання мовчки, перечитування вголос. Смысловий і структурний аналіз; уміння запитувати і відповідати, визначати ключові слова, речення; знаходити і пояснювати зв'язки між дійовими особами; послідовність розвитку подій; визначати ставлення автора до зображуваних подій. Розвиток уміння висловлювати оцінювальні судження. Розуміння і пояснення смислу вислову «різні культури». Міжпредметні зв'язки з інтегрованим курсом «Я досліджую світ». Прийом «Сенкан»
105		Самостійна робота учнів з різними джерелами інформації. Пошук творів, що розкривають світ переживань дітей, які потрапили у складні умови життя. Використання інтернет-ресурсів. Обговорення прочитаного. Прийом «Крісло автора». Розгляд ілюстративного матеріалу. Висловлювання оцінювальних суджень. Розвиток емоційного і критичного мислення
106		«Ми разом ходим під небесним дахом». Надія Кир'ян, «Ми з вами у цьому світі не самі». Читання мовчки і вголос; розвиток уміння виразно читати. Як у вірші розкрито взаємну залежність людей і природи? Пояснення ключових висловів. Визначення головної думки. Проблемна ситуація: прийом «Моя точка зору» (наприклад, теза «Хіба Земля збідніє, якщо не буде якихось рослин або тварин?»). Вибіркове читання й обговорення змісту творів із посібників «Я люблю читати», «Моя домашня читальня» та ін.
107– 108		Наші улюбленці. Марко Вітлер, «Кошеня пропало». Розвиток прогностичних умінь. Вчинки дійових осіб, які засвідчують їх турботливе ставлення до кошеня. Розповіді учнів про подібні ситуації у їхньому досвіді або з прочитаних текстів. Анатолій Костецький, «Спішу додому». Читання мовчки. Виразне читання діалогів. Розгляд малюнка; як у тексті і на малюнку передано почуття взаємної любові хлопчика і песика. Творче завдання: продовження і доповнення тексту

№	Дата	Теми уроків; навчальний матеріал; основні види роботи
109		Пес, відомий на весь світ (за матеріалами інтернет-джерел). Тема тексту. Чи відома дітям ця історія? Вибіркове вичитування фактів, які засвідчують подвиги Баррі, і факти, які переконливо розкривають вдячність людей цьому героїчному псу. Переглядове читання на уважність: скільки разів у тексті трапляється слово <i>Баррі</i> ; у якому абзаці вжито слово <i>легенда</i> та ін. Висловлювання оцінювальних суджень
110		Робота з дитячими книжками, періодичними виданнями. Залучення матеріалу з Інтернету. Творче завдання: есе-розповіді, малюнки, селфі зі своїми домашніми улюбленцями
111		Узагальнення за розділом. Перевірка виконання завдань блоку «Перевіряю свої досягнення». Обмін враженнями за змістом прочитаних творів
Розділ 10. «Іскринки творчості»		
112		Вступ до розділу. Розгляд колажу. Настанови до опрацювання учнями творів з підручника і самостійно обраних за темою. Заохочення дітей до літературної творчості. Обмірковування смислу назви розділу
113		Який вірш міг придумати Лис? Відображення у тексті прагнення Лиса створити вірш. Навчання виразного читання. Зіставлення тексту з ілюстрацією. Творче завдання: уяви себе у образі Лиса, спрогнозуй зміст вірша
114		Медіавіконце: мініпроект-колаж «Про мене». Підготовча робота за порадами підручника. Практичне виконання у робочому зашиті. Час презентації залежно від умов класу
115		Творчість — безкінечне пізнання і радість втілення свого задуму. Степан Жупанин, «Намалюю вітер». Чому на малюнках юного художника з'являється щоразу інший вітер? Знайди і поясни різні ознаки вітру. Які якості характеру допомагають йому так захопитися малюванням? Який вітер можеш намалювати ти? Розкажи про свої захоплення. Знайди вислови з переносним значенням, рими. Валентина Ткаченко, «Лісове коріння». Актуалізація спостережень у природі, які пробуджують уяву, бажання створювати щось своє. Пошук і аналіз образних засобів вірша (порівняння)
116		Надзвичайне можна знайти скрізь. Олександр Єфімов, «Тут усе є». Читання вголос. Проблемне запитання: чи розкриває зміст твору його назву? Аналітичне читання; прийоми порівняння, прогнозування. Розвиток уяви і здатності створювати свої описи, словесні малюнки
117		Настрій фортепіано. Як у вірші відображено зв'язок гри фортепіано з настроєм музиканта? Творчі завдання
118		«У кожної людини є своя співуча пір'інка...» Василь Сухомлинський, «Співуча пір'інка». Читання мовчки. Вдумливе читання, визначення структури твору. Визначення і обговорення основної думки твору. Прийом «Займи позицію»
119		Узагальнення за розділом. Виконання завдань блоку «Перевіряю свої досягнення». «Скринька очікування»: що справдилось, а що ні? Обговорення книжкових очікувань на літо

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ. 3 КЛАС
ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗА ПІДРУЧНИКОМ
«УКРАЇНЬСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ. ЧАСТИНА 2» (АВТОР О. В. ВАШУЛЕНКО)

№	Дата	Сторінки підручника	Тема уроку, матеріал до уроку
I семестр (56 годин)			
1			Знайомлюся з новим підручником. Ознайомлення з новим підручником: обкладинка, форзац, звернення автора до школярів і школярок, зміст, умовні позначення. Актуалізація знань про національну символіку України та правила поведінки під час звучання гімну. Ознайомлення з робочим зошитом до підручника
Розділ 1. Розмаїттям кольоровим прикрашає осінь край			
2		3–4	Вересень спішить у гості та веде з собою осінь. Вступ до розділу. Інна Кульська, «Вересень»
3		4–5	Завітала до нас рання осінь. Алевтина Волкова, «Перший подих осені»
4		5–7	Палітра осені. Карнавал осінніх барв. Марія Хоросницька, «Осінь» (аудіювання); Марія Пономаренко, «Осінь пензлика взяла»
5		7–8	Розмаїттям кольоровим прикрашає осінь край. Наталка Поклад, «Вересень»; Леонід Куліш-Зіньків, «Жовтень»; Вікторія Забава, «Місяць жовтень»
6		8	Чарівна казка осені. Степан Жупанин, «Осіння пожежа»
7			Робота з дитячою книжкою
8		9–10	Бабиного літа павутинка. З журналу «Світ дитини»: «Бабине літо»
9		10–12	Прощальні пісні осені. Василь Сухомлинський, «Що найтяжче журавлям» (аудіювання); Микола Сингаївський, «Прощальний танок»
10–11		12–14	Водить осінь хороводи то із листя, то з дощів. Анатолій Качан, «Дощова осінь»; Лідія Андрієць, «Про парасольку»
12		15–16	Золотиться ліс осінній. Ірина Прокопенко, «Як Жолудь дубом став» (аудіювання); Володимир Титаренко, «Сойчині жолуді»
13		17	«Завітав до нас у сад хмурий дядько Листопад». Вадим Скомаровський, «Клени»
14			Робота з дитячою книжкою
15		17	Підсумок за розділом. Підготовка учнів/учениць до виконання проєктів
Розділ 2. Книжка — найкращий винахід людства			
16		18–20	Як з'явилася друкована книга. Вступ до розділу. Іван Франко, «Книги — морська глибина...», Віктор Дацкевич «Як з'явилася друкована книга»

№	Дата	Сторінки підручника	Тема уроку, матеріал до уроку
17		21	Як твориться книжка. Урок медіаграмотності
18		22–23	Книга вчить, як на світі жить. Тху Хионг, «Найцінніший подарунок» (переклад Майї Кашель)
19–20		24–27	Книжка любить, коли її читають. Василь Сухомлинський, «Спляча книга» (аудіювання); Костя Гнатенко, «Ображена книжка»
21			Робота з дитячою книжкою
22		27	Дім, де живуть книжки. Урок медіаграмотності. Відеосюжет про незвичайні бібліотеки світу
23		28–29	Світ на дотик. З журналу «Малятко»: «Азбука, що завоювала світ»
24		29	Підсумок за розділом. Презентація проєктів. Підготовка учнів/учениць до виконання проєктів
Розділ 3. Золоті зернята усної народної творчості			
25		30–31	Народна пісня — душа народу. Вступ до розділу, українські народні пісні «Я — лисичка, я — сестричка» (слухання), «Ой хвалилася та берізонька»
26		31–32	Загадка — гімнастика для розуму. Народні загадки
27		32–33	Скоромовки тренують правильну вимову. Народні скоромовки
28			Робота з дитячою книжкою
29		33–34	Де гра, там і лічилка. Народні лічилки
30		34–35	Прислів'я вчить, як на світі жить. Народні прислів'я і приказки
31		35	Підсумок за розділом. Презентація проєктів. Підготовка учнів/учениць до виконання проєктів
Розділ 4. Чарівний світ казки			
32–33		36–39	Чия відвага, того й перемога. Вступ до розділу, українська народна казка «Кирило Кожум'яка»
34		40	Богатирі в українських народних казках. Урок медіаграмотності. Українська народна казка «Котигорошко» (аудіювання), мультфільм «Чарівний горох»
35			Робота з дитячою книжкою
36–37		41–44	Спершу треба розсудити, а тоді робити. Українська народна казка «Круглячок», мультфільм за мотивами української народної казки «Круглячок»

№	Дата	Сторінки підручника	Тема уроку, матеріал до уроку
38–39		44–48	Крадене не йде на користь. Олександр Зима, «Про Ворона та чарівні окуляри»
40		49–51	Руки малі, та до роботи вдалі. Марина Павленко, «Хатка для Нехайка»
41			Робота з дитячою книжкою
42–43		52–56	Казка — це подорож у країну чудес. Брати Грімм, «Зачарована красуня»
44		56–60	Добро добром згадують. Отфрід Пройслер, «Паперові квіти» (уривок із казки-повісті «Мала Баба Яга»)
45–46		60–67	Особливості жанру п'єси-казки. Леся Мовчун, «Горіхові принцеси»
47		67	Підсумок за розділом. Презентація проектів. Підготовка учнів/учениць до виконання проектів
Розділ 5. У міста і села прийшла зима весела			
48		68–69	Зимові дні — це дивне свято. Вступ до розділу. Валентина Зорик, «Зимовий ранок»
49			Робота з дитячою книжкою
50		69–70	Сніжинки — зими балеринки. Марійка Підгірянка, «Сипле сніг»
51		70–73	У кожної сніжинки своє обличчя. З журналу «Розумашки»: «Чи бувають однакові сніжинки?», «Як утворюються сніжинки?», «Чому сніжинки блищать?»
52		73–76	Не можна легковажити своїм життям. Оксана Радущинська, «Перший сніг» (Уривок із повісті «Щоденник Славка Хоробріка, або пригоди хлопчика-мільйонера»)
53		76–77	Морозом дихає зима. Вадим Скомаровський, «Морозенко»
54		77–79	Наші маленькі друзі — пташки. Віктор Приходько, «Жадібна синичка» (аудіювання), Андрій Бондарчук, «Забіяка»
55		79–80	Стоїть на узліссі ялинка моя — не зрубайте її! Юлія Домашець, «Лісова вечірка в стилі «Еко»
56			Робота з дитячою книжкою
II семестр (66 годин)			
57–58		81–84	Новорічний експеримент. Анатолій Григорук, «Чого в Діда Мороза борода з вовни» (аудіювання); Олена Комова, «Новий рік у шафі»
59		84–87	Зима — скульптор. Василь Мельник, «Крижаний кіт»
60		87–89	Співчуття і добре діло душу й тіло обіграло. Ірина Жиленко, «Снігова баба»

№	Дата	Сторінки підручника	Тема уроку, матеріал до уроку
61		89	Підсумок за розділом. Презентація проєктів. Підготовка учнів/учениць до виконання проєктів
Розділ 6. Легенди рідного краю			
62		90–92	Ознайомлення з легендою як жанром. Вступ до розділу. Народні легенди «Дністер» (аудіювання), «Легенда про мак»
63			Робота з дитячою книжкою
64		92–94	Запашні дзвіночки дивні навівають сни чарівні. Народна легенда «Легенда про сон-траву»
65		94–96	Зроби комусь добро і тобі добром віддячать. Федір Мамчур, «Бузина»
66		96–97	Гетьман Богдан Хмельницький. Народна легенда «Звідки пішло прізвище та ім'я Богдана Хмельницького»
67		97	Підсумок за розділом. Презентація проєктів. Підготовка учнів/учениць до виконання проєктів
Розділ 7. Читаю байку для науки			
68		98–100	Байка вчить, як на світі жить. Вступ до розділу. Езоп, «Пастух-жартівник» (аудіювання), «Двоє приятелів і ведмідь»
69		100–102	Хто ледащо, тому їсти нема що. Леонід Глібов, «Коник-стрибунець»
70			Робота з дитячою книжкою
71		102–103	Не смійся з другого, щоб тобі не було того. Павло Глазовий, «Жолудь»
72		103	Підсумок за розділом. Презентація проєктів. Підготовка учнів/учениць до виконання проєктів
Розділ 8. Квітує радісно весна			
73		104–105	У нас чудова новина: знову до нас прийшла весна! Вступ до розділу. Спиридон Черкасенко, «Зима і весна»; Антоніна Назаренко, «Який це місяць?» (аудіювання)
74		105–106	Весна пробуджує природу. Степан Мацюцький, «У гостях у весни»
75		107–108	Творчість Ліни Костенко. «Берізки по коліна у воді», «Вербові сережки»
76		109	Місяць квітень — квітникар. Вадим Скомаровський, «Місяць-квітникар»
77			Робота з дитячою книжкою
78		110–111	Весноньки діти — барвисті квіти. Наталія Козленко, «Не зривайте первоцвіти»

№	Дата	Сторінки підручника	Тема уроку, матеріал до уроку
79			Створюємо колаж на тему: «Збережи первоцвіт — хай красивим буде світ». Урок медіаграмотності
80		111–112	Найвеселіший місяць — травень. Олександр Копиленко, «Найвеселіший місяць»
81		112	Підсумок за розділом. Презентація проєктів. Підготовка учнів/учениць до виконання проєктів
Розділ 9. Поезія — це сила чарівна, що музикою серце надихає...			
82		113–114	Творчість Лесі Українки. Вступ до розділу. «Як дитиною бувало...», «Вишеньки»
83		115–116	Творчість Тараса Шевченка. «Зацвіла в долині червона калина», «Тече вода з-під явора...»
84			Робота з дитячою книжкою
85		117–118	Творчість Олександра Олеся. «Степ»
86		119–120	Гумористичні вірші. Грицько Бойко, «Провалився по коліна», «Бабуся і внук», «Булка з маслом»
87		120–121	Майбутнє належить тим, хто вірить у свою мрію. Олександр Подоляк, «Мій зореліт»
88		122–123	Творчість Олександра Дерманського. «Кого беруть у космонавти»
89		123–124	Акровірш. Леонід Глібов, «Хто вона?», «Хто баба?»; Василь Довжик, «Сніг», «Бджола»; Дмитро Білоус, «Ракета»
90		124–126	Творчість Анатолія Костецького. «Новенька», «Як захочеш — буде все!»
91			Робота з дитячою книжкою
92		127–128	Витрачати легко, збирати важко. Галина Джемула, «Як Андрійко вчився заощаджувати»
93		128	Підсумок за розділом. Презентація проєктів. Підготовка учнів/учениць до виконання проєктів
Розділ 10. Читаю оповідання про дітей			
94		129–131	Не знаючи броду, не лізь у воду. Анатолій Григорук, «Льодохід»
95		131–133	Щаслива людина та, яка дарує щастя іншим людям. Анатолій Григорук, «Гра в шашки»
96		134–136	Радійте красі природи, не зашкодьте їй своїм недбалим ставленням. Микола Мегера, «Он як буває» (аудіювання); Василь Чухліб, «Дикі каченята»

№	Дата	Сторінки підручника	Тема уроку, матеріал до уроку
97		136–138	Правди не приховаєш. Аліна Туз, «Новий планшет»
98			Робота з дитячою книжкою
99–100		138–141	Як вирішити конфлікт? Дженніфер Мур-Маллінос, «Вирішуємо конфлікти»
101			Пишемо листа герою твору. Урок медіаграмотності
102		141	Підсумок за розділом. Презентація проектів. Підготовка учнів/учениць до виконання проектів
Розділ 11. Україна — це я, це ти, це ми!			
103		142	Моя країна — Україна. Вступ до розділу. Мар'яна Савка, «Україна»
104			Робота з дитячою книжкою
105–106		143–145	Наша країна — Україна. Єлизавета Гуменко, «Наша країна — Україна»
107–108		146–148	Скарб найдорожчий — це рідна мова. Микола Магера, «Чубчик»
109		149–150	Не лінуйся сказати, щоб тебе зрозуміли. Галина Павлишин, «Економія слів»
110		151–152	Українці працьовиті і талановиті. Петриківський розпис. Зірка Мензатюк, «Квіти з Петриківки»
111		153–154	Казковий, фантастичний і загадковий світ Марії Приймаченко. Христина Мельник, «Марія Приймаченко»
112			Робота з дитячою книжкою
113		155	Перший космонавт незалежної України. Олександр Ємченко, «Перший космонавт незалежної України»
114			Дослідження «Хто з українців був дослідником космосу?». Урок медіаграмотності
115		156	Дослідження «Українські діти, які прославили Україну в світі». Урок медіаграмотності
116			Виготовлення рекламного плакату про Україну. Урок медіаграмотності
117			Робота з дитячою книжкою
118		156	Підсумок за розділом. Презентація проектів. Підготовка учнів/учениць до виконання проектів
119			Підсумковий урок за рік

МАТЕМАТИКА. 3 КЛАС
ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
ЗА ПІДРУЧНИКОМ С. О. СКВОРЦОВОЇ, О. В. ОНОПРІЄНКО

№	Тема
Розділ І. Узагальнюємо і систематизуємо вивчене у 2-му класі. Вивчаємо рівняння	
1	Повторюємо нумерацію чисел у межах 100
2	Додаємо і віднімаємо числа частинами
3	Складаємо і розв'язуємо обернені задачі до даної
4	Розв'язуємо складені задачі
5	Досліджуємо задачі
6	Додаємо і віднімаємо числа порозрядно
7	Досліджуємо задачі на знаходження різниці
8	Досліджуємо задачі на знаходження суми
9	Додаємо і віднімаємо числа, використовуючи прийом округлення
10	Досліджуємо задачі на знаходження невідомого доданка
11	Досліджуємо задачі на знаходження невідомого зменшуваного та від'ємника
12	Перевіряємо арифметичні дії додавання та віднімання
13	Досліджуємо задачі на збільшення або зменшення числа на кілька одиниць
14	Досліджуємо задачі на різницеve порівняння
15	Досліджуємо задачі на збільшення або зменшення числа на кілька одиниць
16	Робота над навчальним проектом (за вибором учнів або вчителя)
17	Діагностувальна робота
18	Повторюємо арифметичні дії множення та ділення Арифметичні дії множення та ділення
19	Узагальнюємо способи складання таблиць множення і ділення
20	Узагальнюємо способи складання таблиць множення і ділення
21	Досліджуємо таблиці множення та ділення
22	Досліджуємо таблиці множення та ділення
23	Знайомимось із послідовним множенням і діленням
24	Досліджуємо таблицю Піфагора
25	Досліджуємо задачі на знаходження частки
26	Знайомимось з табличною формою короткого запису задачі
27	Повторюємо геометричні фігури на площині
28	Повторюємо вивчене
29	Знайомимось із рівнянням
30	Розв'язуємо прості рівняння
31	Складаємо рівняння за вимогою
32	Складаємо рівняння за текстом простої задачі
33	Складаємо і розв'язуємо прості рівняння

№	Тема
34	Розв'язуємо ускладнені рівняння
35	Розв'язуємо ускладнені рівняння
36	Розв'язуємо задачі складанням рівняння
37	Знайомимось із властивістю рівності
38	Розв'язуємо рівняння
39	Записуємо задачу коротко таблицею
40	Розв'язуємо задачі способом складання рівняння
41	Повторюємо одиниці вимірювання величин
42	Визначаємо час за годинником
43	Працюємо над навчальним проектом «Секрети таблиці множення»
44	Перевіряємо свої досягнення
45	Діагностувальна робота
46	Корекція результатів навчання
Розділ II. Вивчаємо частини величини	
47	Одержуємо половину
48	Одержуємо одну частину величини
49	Одержуємо частини величини
50	Знайомимось з одиницею вимірювання довжини — 1 мм
51	Досліджуємо одиниці вимірювання величин
52	Порівнюємо частини величини
53	Порівнюємо частини цілого
54	Знаходимо частину від цілого
55	Знаходимо ціле за величиною його частини
56	Досліджуємо залежність добутку від зміни одного з множників
57	Розв'язуємо складені задачі
58	Досліджуємо залежність частки від зміни діленого або дільника
59	Розв'язуємо складені задачі
60	Розв'язуємо ускладнені рівняння
61	Робота над навчальним проектом (за вибором учнів або вчителя)
62	Діагностувальна робота
63	Знайомимось із групами величин
64	Вивчаємо взаємозв'язок між величинами
65	Розв'язуємо прості задачі із взаємопов'язаними величинами
66	Досліджуємо взаємопов'язані величини
67	Досліджуємо взаємопов'язані величини
68	Досліджуємо взаємопов'язані величини
69	Вивчаємо групу величин, що розкривають ситуацію купівлі-продажу

№	Тема
70	Розв'язуємо задачі
71	Вивчаємо групу величин, що описують ситуацію праці
72	Розв'язуємо задачі
73	Досліджуємо взаємопов'язані величини
74	Знайомимось із задачами на знаходження суми двох добутоків
75	Досліджуємо задачі на знаходження суми двох добутоків
76	Досліджуємо задачі на знаходження суми двох добутоків
77	Досліджуємо задачі на знаходження суми двох добутоків
78	Працюємо над навчальним проектом «Яка користь від математики?»
79	Перевіряємо свої досягнення
80	Корекція результатів навчання
81	Розв'язуємо задачі на різницеve порівняння двох добутоків
82	Розв'язуємо задачі на кратне порівняння двох добутоків
83	Досліджуємо задачі
84	Досліджуємо задачі
85	Досліджуємо задачі
86	Розв'язуємо задачі
Розділ III. Вивчаємо тисячу	
87	Знайомимось з лічильною сотня. Одержуємо тисячу
88	Читаємо і записуємо трицифрові числа
89	Додаємо і віднімаємо числа на основі нумерації
90	Додаємо і віднімаємо числа на основі нумерації
91	Додаємо і віднімаємо трицифрові числа на основі нумерації
92	Визначаємо загальну кількість одиниць певного розряду
93	Порівнюємо трицифрові числа
94	Досліджуємо задачі
95	Відкриваємо спосіб множення і ділення круглих чисел
96	Множимо і ділимо круглі числа укрупненням розрядних одиниць
97	Знайомимось із задачами на знаходження четвертого пропорційного
98	Вивчаємо одиницю вимірювання довжини — 1 км
99	Вивчаємо одиницю вимірювання маси — 1 грам, 1 тонна
100	Використовуємо прийом послідовного множення та ділення
101	Множимо і ділимо на кругле число
102	Узагальнюємо нумерацію трицифрових чисел
103	Робота над навчальним проектом (за вибором учнів або вчителя)
104	Діагностувальна робота
105	Корекція результатів навчання

№	Тема
106	Додаємо і віднімаємо круглі числа
107	Досліджуємо задачі на знаходження четвертого пропорційного
108	Додаємо і віднімаємо круглі числа
109	Додаємо і віднімаємо числа двома способами
110	Додаємо і віднімаємо трицифрові числа порозрядно
111	Додаємо і віднімаємо числа трьома способами
112	Розв'язуємо задачі на знаходження четвертого пропорційного
113	Додаємо і віднімаємо трицифрові числа
114	Додаємо і віднімаємо числа різними способами
115	Досліджуємо задачі на знаходження четвертого пропорційного
116	Знайомимось з письмовим додаванням і відніманням
117	Досліджуємо задачі
118	Виконуємо додавання і віднімання письмово
119	Знайомимось із задачами на знаходження трьох чисел за трьома сумами
120	Розв'язуємо задачі
121	Розв'язуємо задачі
123	Розв'язуємо задачі
124	Працюємо над навчальним проектом «Мій бюджет»
125	Корекція результатів навчання
Розділ IV. Вивчаємо позатабличне множення та ділення	
126	Узагальнюємо вивчене про арифметичні ді і множення та ділення
127	Знайомимось із діленням з остачею
128	Вивчаємо ділення з остачею
129	Перевіряємо ділення з остачею
130	Узагальнюємо вивчене про ділення з остачею
131	Досліджуємо ділення з остачею
132	Вивчаємо правило множення суми на число
133	Відкриваємо спосіб множення двоцифрового числа на одноцифрове
134	Відкриваємо спосіб множення трицифрового числа на одноцифрове
135	Вивчаємо правило ділення суми на число
136	Відкриваємо спосіб ділення двоцифрового числа на одноцифрове
137	Ділимо трицифрове число на одноцифрове
138	Розв'язуємо задачі
139	Знайомимось із задачами на подвійне зведення до одиниці
140	Розв'язуємо задачі на подвійне зведення до одиниці
141	Досліджуємо задачі на подвійне зведення до одиниці
142	Виконуємо ділення круглого числа на одноцифрове двома способами

№	Тема
143	Досліджуємо задачі на подвійне зведення до одиниці
144	Робота над навчальним проектом (за вибором учнів або вчителя)
145	Діагностувальна робота
146	Корекція результатів навчання
147	Виконуємо ділення на кругле число
148	Виконуємо ділення на кругле число
149	Знайомимось зі способом ділення на двоцифрове число
150	Знайомимось із задачами на спільну роботу
151	Розв'язуємо задачі на спільну роботу
152	Досліджуємо задачі на спільну роботу
153	Досліджуємо задачі на спільну роботу
154	Вивчаємо ділення на двоцифрове число
155	Досліджуємо задачі на спільну роботу
156	Виконуємо ділення на двоцифрове число двома способами
157	Дізнаємось про спосіб множення і ділення на 5; 50
158	Знайомимось із нерівностями зі змінною
159	Дізнаємось про спосіб множення і ділення на 25
160	Множимо і ділимо на 5, 20, 25
161	Розв'язуємо нерівності зі змінною
162	Відкриваємо спосіб множення на 11; 101
163	Працюємо над навчальним проектом «Математична газета»
164	Перевіряємо свої досягнення
166	Розв'язуємо задачі на час
167	Дізнаємось про спосіб множення на 9; 99
168	Множимо і ділимо на 11, 99
169	Розв'язуємо задачі геометричного змісту
170	Повторюємо вивчене
171–175	Узагальнення вивченого протягом року

МАТЕМАТИКА. 3 КЛАС

ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗА НМК АВТОРА Н. П. ЛИСТОПАД

I семестр (80 год)

№	Дата	Тема	Завдання в підручнику
Повторення (18 год)			
1		Нумерація чисел першої сотні	1–10
2		Додавання і віднімання чисел частинами	11–18

№	Дата	Тема	Завдання в підручнику
3		Знаходження невідомого доданка	19–27
4		Знаходження невідомого від'ємника	28–36
5		Знаходження невідомого зменшуваного	37–45
6		Знаходження значення виразів. Латинський алфавіт	46–52
7		Дужки. Складені задачі	53–60
8		Множення. Переставний закон множення	61–73
9		Збільшення числа у кілька разів	74–83
10		Ділення. Ділення іменованих чисел	84–91
11		Зменшення числа у кілька разів. Побудова прямокутника	92–100
12		Знаходження невідомого множника. Властивості множення	101–112
13		Знаходження невідомого дільника	113–121
14		Знаходження невідомого діленого	122–130
15		Ділення рівних чисел	131–139
16		Кратне порівняння	140–149
17		Діагностична робота	
18		Аналіз діагностичної роботи. Робота з усунення прогалин	
Табличне множення і ділення (40 год)			
19		Парні числа. Задачі, які містять подвійне збільшення/зменшення числа	150–160
20		Половина	161–169
21		Третина	170–179
22		Таблиця множення числа 4. Таблиця ділення на 4	180–188
23		Знаходження значень виразів	189–199
24		Чверть	200–212
25		Таблиця множення числа 5. Таблиця ділення на 5	213–224
26		Визначення тривалості події	225–233
27		Визначення тривалості події Знаходження значень виразів	234–244
28		Рівняння	245–255
29		Складання таблиці множення числа 6, таблиці ділення на 6	256–265
30		Знаходження значень виразів. Блок-схеми	266–274
31		Знаходження значень виразів	275–283
32		Знаходження значень виразів	284–294
33		Повторення вивченого	
34		Узагальнення знань	
35		Діагностична робота	
36		Аналіз діагностичної роботи. Робота з усунення прогалин	

№	Дата	Тема	Завдання в підручнику
37		Складання таблиці множення числа 7, таблиці ділення на 7. Діаграма	295–305
38		Знаходження значень виразів	306–314
39		Задачі на зведення до одиниці	315–322
40		Задачі на зведення до одиниці. Обчислення значень виразів	323–332
41		Складання таблиці множення на 8, таблиці ділення на 8	333–341
42		Знаходження значень виразів. Задачі на зведення до одиниці	342–351
43		Знаходження значень виразів. Творча робота над задачею	352–360
44		Складання таблиці множення на 9, таблиці ділення на 9. Робота з таблицею	361–371
45		Знаходження значень виразів. Робота з таблицею	372–381
46		Знаходження значень виразів	382–390
47		Задачі з буквеними даним	391–399
48		Множення числа 10, ділення на 10	400–409
49		Знаходження значень виразів. Дослідження числових даних задачі	410–418
50		Знаходження значень виразів. Властивість множення	419–427
51		Ознайомлення із дробами. Читання і запис дробів	428–437
52		Знаходження числа за його частиною	438–447
53		Знаходження значень виразів. Знаходження числа за його частиною	448–456
54		Знаходження числа за його частиною	457–465
55		Знаходження значень виразів. Розв'язування задач з буквеними даними	466–474
56		Узагальнення знань	
57		Діагностична робота	
58		Аналіз діагностичної роботи. Робота з усунення прогалин	
Нумерація трицифрових чисел (22 год)			
59		Утворення трицифрових чисел	475–487
60		Запис трицифрових чисел. Порівняння чисел	488–501
61		Утворення числа 200. Розряди трицифрового числа	502–511
62		Утворення розрядних чисел третього розряду. Тисяча	512–523
63		Одиниці довжини. Кілометр. Дії з іменованими числами	524–535
64		Співвідношення між одиницями довжини	536–547
65		Одиниці маси. Тонна, грам. Дії з іменованими числами	548–557
66		Обчислення на основі нумерації	558–569
67		Обчислення на основі нумерації	570–579

№	Дата	Тема	Завдання в підручнику
68		Обчислення на основі нумерації. Задачі на спільну роботу	580–589
69		Одиниці часу. Календар. Визначення часу кінця події	590–597
70		Секунда. Дії з іменованими числами	598–606
71		Округлення чисел до сотень. Задачі на спільну роботу	607–617
72		Дії з іменованими числами. Визначення часу початку події	618–627
73		Нерівності. Розв'язування задач на визначення початку події, тривалості події	628–637
74		Розв'язування рівнянь і нерівностей. Задачі на спільну роботу	638–646
75		Коло. Побудова кола. Радіус і центр кола	647–657
76		Урок узагальнення знань	658–667
77		Діагностична робота	
78		Аналіз діагностичної роботи. Робота з усунення прогалин	
79		Побудова фігур за допомогою циркуля	668–674
80		Цікаві задачі	

**ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ». 3 КЛАС
ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
ЗА ТИПОВОЮ ОСВІТНЮЮ ПРОГРАМОЮ, РОЗРОБЛЕНОЮ ПІД КЕРІВНИЦТВОМ О. Я. САВЧЕНКО,
ДО ПІДРУЧНИКА «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ДЛЯ 3 КЛАСУ (У 2-Х ЧАСТИНАХ)**

Частина I
(автори Н. Бібік, Г. Бондарчук)
105 годин на рік, 3 години на тиждень

№	Дата	Тема	Методичний коментар
I семестр (48 годин)			
Людина в суспільстві (1 година)			
1		Україна — це я, Україна — це ми	Колекція рекордів: що в Україні най-най
Людина серед людей (5 годин)			
2–3		Твоя школа	Шкільне приладдя (історія винаходів). Створення мапи винаходу. Твоя майстерня: виготовлення поробки «Макет школи»
4–5		Проект — дослідження «Історія твоєї школи»	Ознайомлення з етапами проведення проекту. Виконання і презентація проекту
6		Дорога до успіху, до професії	Створення схеми «Складові успіху». Секрети успіху на уроці, під час виконання домашніх завдань

№	Дата	Тема	Методичний коментар
Природа (19 годин)			
7		Природа і ми	Пошукове завдання «Дізнаюся нове про рослини і тварин»
8–9		Дивовижні явища природи	Встановлення зв'язків: пора року — природні явища
10–12		Вчимося досліджувати	Практичне робота «Визначник хмар». Ведення «Щоденника спостережень»
13–14		Сторінка дослідників «Спостерегай за природою восени»	Подорож-спостереження. Практична робота «Виготовлення шишки-синоптика»
15		Тіла навколо нас	Практична робота «Тверді, рідкі, газоподібні тіла навколо мене»
16–17		Сторінка дослідників «Досліджуємо речовини»	Проведення дослідів «З чого складаються тіла і речовини» (крейда, вода, кухонна сіль, цукор, залізо)
18		Вода	Прісна і солоня вода на планеті Земля. Визначення оптимальних способів використання води
19–20		Сторінка дослідників «Досліджуємо властивості води»	Практичне застосування властивостей води
21–22		Колообіг води в природі	Як вода потрапляє в твій дім. Практична робота «Складання схеми колообігу». Проведення дослідів «Як працюють фільтри»
23		Повітря	Як людина використовує повітря
24–25		Сторінка дослідників «Досліджуємо властивості повітря»	Де знаходиться повітря? Чи можна зважити повітря?
Людина в суспільстві (8 годин)			
26		Людина — частина природи, людина — частина суспільства	Хто належить до суспільства? Порівняльний аналіз поведінки людини і тварини в однакових ситуаціях
27–28		Символіка. Що це таке?	Краєзнавча розвідка «Пам'ятні споруди — символи міст України»
29–30		Державні символи нашої країни	Складання таблиці «Що значить бути громадянами своєї країни»
31		Я маю право на права	Розбір ситуацій морального вибору
32–33		Проект-дослідження «Ми — громадяни»	Виконання і презентація проекту
Природа (13 годин)			
34–35		Сторінка дослідників «Спостерегаю за природою взимку»	Подорож-спостереження. Ведення «Щоденника спостережень»
36–38		Рослини	Будова рослин. Проведення дослідів «Як живляться рослини». Деревя, куці, трав'янисті рослини

№	Дата	Тема	Методичний коментар
39–41		Різноманітність рослин у природі	Водорості, хвоці, мохи, папороті, хвойні та квіткові рослини
42–43		Сторінка дослідників «Як виростити нову рослину»	Умови проростання насіння. Умови росту і розвитку рослин
44–45		Сторінка дослідників «Як виростити нову рослину без насіння»	Розмноження рослин цибулиною, живцями, відводками, вусами, листками, бульбами
Людина в суспільстві (2 години)			
46–47		Ми всі різні: звичаї і традиції	Лист Святому Миколаю
II семестр (59 годин)			
Природа (15 годин)			
48–50		Тварини	Рослиноїдні, всеїдні, хижі тварини. Ланцюги живлення
51–54		Різноманітність тварин у природі	Комахи, риби, земноводні, плазуни, птахи, звірі
55–56		Сторінка дослідників «Спостерігаю, доглядаю за тваринами»	Кого поселимо в акваріум?
57–58		Гриби	Значення грибів. Отруйні та їстівні гриби
59–62		Природні угруповання	Ліс, луки, прісна водойма, море. Подорож-спостереження
Людина (5 годин)			
63		Людина. Організм людини	Частини тіла. Внутрішні органи. Органи чуття
64		Догляд за тілом	Предмети, необхідні для догляду за тілом. Особиста гігієна
65		Як ти ростеш і змінюєшся	Немовля — ясельний вік — дошкільнята — молодший шкільний вік
66–67		Як бути здоровими	Що впливає на твоє здоров'я. Корисна і шкідлива їжа
Природа (10 годин)			
68–70		Гірські породи. Корисні копалини	Пошукова робота «Складання колекції гірських порід». Утворення корисних копалин Практична робота «Дослідження шматка граніту». Використання корисних копалин
71–72		Сторінка дослідників «Спостерігай за природою навесні»	Подорож-спостереження
73–74		Ґрунт. Склад і утворення. Догляд	Практична робота «Створюємо ґрунт власноруч»
75–76		Сторінка дослідників «Досліджуємо властивості ґрунту»	Досліджуємо склад ґрунту, родючість
77		У природі все взаємопов'язане	Рослини, тварини, людина

№	Дата	Тема	Методичний коментар
Людина і природа (6 годин)			
78–79		Проект-дослідження «Як я впливаю на моє довкілля»	Виконання і презентація проекту
80–81		Червона книга України	Краєзнавча розвідка «Рослини і тварини нашої місцевості, занесені до Червоної книги України»
82–83		Проект-дослідження «Пізнаємо рідний край»	Виконання і презентація проекту
Людина і світ (5 годин)			
84		Охорона довкілля — спільна справа всіх землян	Екологічні завдання
85–86		Сторінка дослідників «Нове життя старих речей»	Папір, пластик, скло, метал — перетворення на нові речі
87–88		Ти і світ людей	Особистий простір. Створення кола спілкування
Людина серед людей (12 годин)			
89–90		Дбаю про свою безпеку	Мої правила безпеки
91–93		Розповідаю про себе та інших	Рольова гра «Хто ти». Зовнішність людини. Мій розпорядок дня. Що таке характер?
94–95		Ти і твоя родина	Твоя майстерня «Створення родовідного дерева». Правила в сім'ї
96		Уроки чемності	Всесвітній День дякую
97–98		Моє ставлення до інших	Дитяча дружба не має кордонів. Листування з учнями іншої школи
99–100		Народні ремесла	Виготовлення ляльки-мотанки
Людина і світ (1 година)			
101		Україна і світ	Славетні українці
Людина в суспільстві (2 години)			
102–103		Святковий календар	Твоя майстерня «Календар святкових днів»
Природа (2 години)			
104		Сторінка дослідників «Спостерегай за природою влітку»	Подорож-спостереження
105		Підсумковий урок	

Частина II

(автори М. Корнієнко, С. Крамаровська, І. Зарецька)

Інформатична освітня галузь, інформатика

35 годин на рік, 1 година на тиждень

Номер уроку	Тема уроку	Дата	Примітки
1	Правила безпечної роботи з комп'ютером і його пристроями		(П) 4–6 (РЗ) 2–3
2	Інформація і повідомлення		(П) 8–10 (РЗ) 4–5
3	Роль інформації в житті людини. Дії з інформацією		(П) 12–14 (РЗ) 6–7
4	Поняття символу. Кодування і декодування повідомлень		(П) 16–18 (РЗ) 8–9
5	Історія виникнення пристроїв для роботи з інформацією		(П) 21–23 (РЗ) 10–11
6	Комп'ютер — універсальний пристрій для роботи з інформацією		(П) 24–26 (РЗ) 12–13
7	Клавіатура як пристрій введення текстових даних		(П) 27–29 (РЗ) 14–15
8	Робочий стіл комп'ютера та його об'єкти		(П) 30–31 (РЗ) 16–17
9	Структурування інформації. Поняття файлу та папки		(П) 32–35 (РЗ) 18–19
10	Поняття про мережу інтернет		(П) 36–39 (РЗ) 20–21
11	Безпечна робота в інтернеті		(П) 40–42 (РЗ) 22–23
12	Навчання в інтернеті. Поняття про авторське право		(П) 44–47 (РЗ) 24–25
13	Призначення комп'ютерних програм. Знайомство з текстовим редактором. Поняття текстового документа		(П) 48–51 (РЗ) 26–27
14	Об'єкти текстового документа. Правила введення тексту з клавіатури		(П) 52–55 (РЗ) 28–29
15	Редагування тексту. Способи виправлення помилок		(П) 56–58 (РЗ) 30–31
16	Робота з фрагментами тексту		(П) 59–61 (РЗ) 32–33
17	Текстові об'єкти та їх властивості. Форматування тексту		(П) 62–64 (РЗ) 34–35
18	Графічні об'єкти та їх властивості. Додавання зображень до текстового документа		(П) 65–67 (РЗ) 36–37
19	Поняття моделі. Створення інформаційних моделей		(П) 68–69 (РЗ) 38–39

Номер уроку	Тема уроку	Дата	Примітки
20	Комп'ютерні презентації. Знайомство з редактором презентацій. Перегляд комп'ютерної презентації		(П) 70–73 (РЗ) 40–41
21	Об'єкти комп'ютерної презентації. Слайд і його властивості. Операції над слайдами		(П) 74–76 (РЗ) 42–43
22	Текстові об'єкти слайда. Додавання текстових об'єктів на слайд презентації		(П) 78–80 (РЗ) 44–45
23	Графічні об'єкти слайда. Додавання графічних об'єктів на слайд презентації		(П) 81–83 (РЗ) 46–47
24–25	Створення власної комп'ютерної презентації		(П) 84–87 (РЗ) 48–49
26	Команди та їх виконавці. Поняття алгоритму. Алгоритми в повсякденному житті		(П) 88–90 (РЗ) 50–51
27	Способи подання алгоритмів. Створення лінійних алгоритмів розв'язування задач		(П) 91–93 (РЗ) 52–53
28	Середовище програмування Скретч. Виконання готових програм		(П) 94–96 (РЗ) 54–55
29	Створення програм у середовищі Скретч за поданими алгоритмами		(П) 97–99 (РЗ) 56–57
30–31	Координати сцени. Створення програм у середовищі Скретч за власними алгоритмами		(П) 100–102 (РЗ) 58–59
32	Поняття висловлювання. Істинні та хибні висловлювання		(П) 103–105 (РЗ) 60–61
33–35	Створення власного проєкту в середовищі Скретч		(П) 106–109 (РЗ) 62–64

Технологічна складова. Дизайн і технології
35 годин на рік, 1 година на тиждень

Номер	Тема уроку	Дата	Зв'язок з інформатичною складовою	Сторінки підручника
1	Поняття правила. Правила безпечної роботи з інструментами та пристосуваннями. Складання серветки для святкового столу. Правила користування серветкою за столом		Порівняння правил безпечної роботи з інструментами та пристосуваннями з правилами безпечної роботи з комп'ютером	4–7
2	Догляд за кімнатними рослинами. Проєкт «Сад на підвіконні»		На уроці інформатики учні дізналися про способи сприйняття інформації людиною за допомогою органів чуття. Дослідження «Чи отримують інформацію рослини». Виконання проєкту з догляду за рослинами	11

Номер	Тема уроку	Дата	Зв'язок з інформатичною складовою	Сторінки підручника
3	Догляд за домашніми тваринами. Проект «Наші домашні улюбленці»		На уроці інформатики учні дізналися про дії з інформацією. Дослідження «Як тварини отримують і передають інформацію». Виконання проекту з догляду за тваринами	15
4	Предмети побуту в інтер'єрі. Символи в українських орнаментах. Створення орнаменту з насіння		На уроці інформатики учні дізналися, що таке символи і як їх кодувати. Вивчення символів в українських орнаментах, створення орнаменту за власним задумом	16, 19–20
5	Макетні матеріали — папір та картон. Виготовлення соробана (рахівниці) з коробки та кольорового паперу		На уроці інформатики учні дізналися про історію обчислювальної техніки, про використання рахівниць. Виготовлення соробана (рахівниці). Знайомство з правилами рахунку на соробані на наступному уроці інформатики (або математики)	21, 23
6	Використання матеріалів вторинної переробки. Майструємо зі старих дисків		На уроці інформатики учні ознайомилися з пристроями комп'ютера, з оптичними дисками як носіями даних. Використання матеріалів вторинної переробки для створення виробів, утилізація дисків	26
7	Виготовлення виробу за інструкційною картою з описом. Виготовлення тренажера клавіатури		На уроці інформатики учні дізналися про правила введення символів з клавіатури, про програму «клавіатурний тренажер». Питання для обговорення: для чого використовуються тренажери? Створення макету клавіатури для набуття навичок роботи з клавіатурою	29
8	Виготовлення виробу за інструкційною картою з описом. Макетування предметів побуту. Виготовлення кошика для олівців		На уроці інформатики учні вивчали кошик як один з об'єктів робочого столу комп'ютера. Питання для обговорення: для чого використовуються кошики? Створення кошика для олівців	31
9	Виготовлення виробу за інструкційними картками з графічними зображеннями.		На уроці інформатики учні вивчали дерево папок (каталогів). Питання для обговорення: що ми знаємо про дерева?	35

Номер	Тема уроку	Дата	Зв'язок з інформатичною складовою	Сторінки підручника
	Виготовлення дерева з паперового пакету		Учні порівнюють дерево папок на комп'ютері, реальне дерево, родинне дерево. Створення дерева з паперового пакету, яке можна оформити як будь-яке з розглянутих дерев	
10	Конструктори. Макетні матеріали — пластилін, дерев'яні палички. Створюємо 3D-конструктор		На уроці інформатики учні ознайомилися з мережею Інтернет. Виготовлення деталей 3D-конструктора, створення об'ємних фігур, макета мережі Інтернет	39
11	Ткани і неткані матеріали. Виготовлення м'якої іграшки — павучка		На уроці інформатики учні ознайомилися з послугами Інтернету. Виготовлення іграшки «павук» як символу Всесвітньої павутини WWW	43
12	Експериментування з використанням матеріалів симетричних й асиметричних форм, спектру кольорів. Прикраси із бісеру		На уроці інформатики учні ознайомилися із сайтами для навчання, дізналися про авторське право, здійснили пошук виробів та інструкцій для їх виготовлення. Виготовлення прикрас за інструкціями з Інтернету з дотриманням авторських прав	47
13	Ткани і неткані матеріали. Виготовлення різдвяного чобітка з текстильних матеріалів		На уроках інформатики під час вивчення теми «Текстовий редактор» учні працюють з текстами про народні традиції, насамперед з текстом про день Святого Миколая. Створення виробів до новорічних, різдвяних та інших свят в різних техніках	51
14	Ткани і неткані матеріали. Виготовлення новорічної ялинки з картону та текстильних матеріалів			55
15	Виготовлення квітки з дроту та ниток			58
16	Виготовлення подарункових прикрас із дроту			61
17	Ткани і неткані матеріали. Виготовлення різнокольорових кульок з ниток			64
18	Доброчинна діяльність. Створення об'ємної святкової листівки			67
19	Макетування. Ткани і неткані матеріали. Виготовлення макету курча		На уроці інформатики учні створили інформаційну модель об'єкта «курча».	69

Номер	Тема уроку	Дата	Зв'язок з інформатичною складовою	Сторінки підручника
			Питання для обговорення: що таке макет, макетування? Створення матеріальної моделі (макету) об'єкта «курча»	
20	Розробка композиції виробу. Створення об'ємної аплікації		На уроці інформатики учні ознайомилися з комп'ютерними презентаціями. Створення об'ємної аплікації на базі шаблону екрана монітора як одного слайда презентації	73
21	Креслярські інструменти та лінії. Виготовлення куба. Створення аплікацій на гранях куба		На уроці інформатики розробили ескізи слайдів до презентації з теми «Мій рідний край». Виготовлення куба за його розгорткою. Оздоблення граней куба аплікаціями за ескізами слайдів (можна зробити в групах і оздобити куби різних розмірів)	77
22	Макетування об'ємних фігур. Виготовлення світлофора		На уроках інформатики учні створили комп'ютерну презентацію про сигнали світлофора. Виготовлення макета світлофора за його розгорткою. Виготовлення будівель, машин за їх розгортками. Створення макета містечка.	80
23	Макетування об'ємних фігур. Будуємо містечко		За створеною презентацією та макетом міста учні повторюють правила дорожнього руху	83
24–25	Розробка композиції виробу. Створення фотоальбому в техніці скрайпбукінг		На уроках інформатики учні створили презентацію-фотоальбом. Створення фотоальбому в техніці скрайпбукінг. Якщо на тему виділяється дві години, на наступному уроці інформатики учні оформлюють презентацію-фотоальбом у техніці скрайпбукінг, додаючи до слайдів графічні зображення. Урок-захист проєктів. Демонстрація фотоальбомів та презентацій-фотоальбомів	84, 86
26	Технологічна послідовність виготовлення виробу. Приготування бутерброда «Курча». Види бутербродів		На уроках інформатики учні ознайомилися з алгоритмами з повсякденного життя. Питання для обговорення: чи можна вважати рецепт приготування страви алгоритмом? Приготування бутербродів за поданим алгоритмом	90

Номер	Тема уроку	Дата	Зв'язок з інформатичною складовою	Сторінки підручника
27	Технологічна послідовність виготовлення виробу. Догляд за власним одягом та взуттям. Оформлення пам'ятки з догляду за одягом та взуттям		На уроках інформатики учні ознайомилися зі способами подання алгоритму — словесним і графічним. Оформлення пам'яток з догляду за одягом та взуттям, подання алгоритмів словесним та/або графічним способом	93
28	Технологічна послідовність виготовлення виробу. Нероз'ємні з'єднання. Виготовлення тварин і фантастичних істот з гофрованого паперу. Досліджуємо властивості паперу		На уроках інформатики учні ознайомилися з виконавцями в середовищі Скретч (спрайтами). Створення виконавців — Рудого kota та його друзів — у різних техніках	96
29	Конструктори. Створюємо робота з конструктора або паперу та клітинкового поля		На уроках інформатики учні ознайомилися з виконавцями алгоритмів. Створення виконавця (робота) і середовища (клітинкового поля) для опрацювання алгоритмічних задач на наступних уроках інформатики	99
30–31	Технологічна послідовність виготовлення виробу. Виготовляємо іграшки з рухливим з'єднанням		На уроках інформатики учні працюють з роботом-виконавцем. Створення виконавців — Рудого kota та його друзів — в різних техніках (вироби планується використати в проєкті «Граємо в театр»)	102
32	Креслярські інструменти та лінії. Макетування об'ємних фігур. Створюємо святкові капелюшки			105
33–35	Дизайнерське проектування. Колективний проєкт «Граємо в театр»: «Рудий кіт та його друзі»		На уроках інформатики учні створили сценарій комп'ютерної програми та реалізували її в середовищі Скретч. Створення сценарію за мотивами комп'ютерної програми, виготовлення сцени та героїв театральної вистави	107, 109

ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ». 3 КЛАС
 ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗА ПІДРУЧНИКОМ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»
 (АВТОРИ І. В. Андрусенко, Н. В. Котелянець, В. В. Вдовенко, О. В. Агеєва)

Частина I
 (автор І. В. Андрусенко)
 105 годин

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
I семестр				
		Я люблю свою країну Наша Батьківщина — Україна. Державні символи України. Народні символи українців	3	Учень/учениця <i>усвідомлює</i> себе громадянином України; свою належність до українського суспільства; необхідність толерантних взаємин між людьми; <i>має уявлення</i> про державну символіку України; <i>виявляє</i> інтерес до пізнання минулого і сучасного України; участі у відзначенні пам'ятних подій, державних і народних свят; <i>володіє</i> навичками поведінки в урочистих ситуаціях, у пам'ятних місцях; <i>виявляє</i> патріотичні почуття, шанобливе ставлення до символів держави традицій і звичаїв свого краю
		Суспільство і спільноти Різноманітність спільнот. Шкільна спільнота. Моя родина	3	Учень/учениця <i>називає</i> правила поведінки у сім'ї, школі, громаді та <i>дотримується</i> їх; <i>розуміє</i> почуття відповідальності перед родиною; <i>усвідомлює</i> свою належність до українського суспільства; необхідність толерантних взаємин між людьми; <i>має уявлення</i> про суспільство і різноманітність спільнот; <i>ділиться з іншими інформацією</i> про права дитини (право на навчання, медичну допомогу, відпочинок, захист від жорстокого поведіння)
		Спільний дім для всіх людей Україна — європейська держава. Україна на карті світу	3	Учень/учениця <i>має уявлення</i> про різноманітність народів у світі; <i>виявляє</i> інтерес і повагу до різних культур; <i>називає</i> джерела інформації про суспільство; <i>збирає інформацію</i> про свій край, про минуле, історії назв
		Досліджую тіла та речовини в природі Різноманітність тіл неживої та живої природи	3	Учень/учениця <i>розрізняє і називає</i> тіла неживої і живої природи; і ті, що створила людина; <i>наводить приклади</i> тіл і явищ природи; <i>порівнює</i> тіла неживої природи за зовнішніми ознаками/на основі досліджених властивостей; <i>розрізняє і використовує</i> обладнання для дослідження природи
		Досліджую тіла та речовини в природі Дослідження різноманітності тіл неживої та живої природи у доквіллі	3	Учень/учениця <i>складає</i> перелік тіл неживої/живої природи на основі власних спостережень; <i>розповідає про</i> явища природи, що вивчалися і/або які доводилось спостерігати; <i>виявляє</i> у своєму оточенні тіла неживої природи і <i>класифікує</i> їх за певними ознаками (формою, кольором, станом тощо); <i>досліджує</i> глину,

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				крейду, молоко, повітря або інші тіла неживої природи і робить висновок про їхні властивості (колір, стан, твердість, прозорість, текучість, плавучість, крихкість, сипкість та інші)
		Досліджую тіла та речовини в природі Речовини та матеріали. Використання їх людиною	3	Учень/учениця <i>виявляє</i> у природному оточенні речовини та матеріали; <i>розрізняє і називає</i> речовини та матеріали, що створила людина; <i>виявляє</i> у природному оточенні речовини та матеріали, <i>встановлює</i> зв'язки між ними; <i>наводить</i> приклади речовин і матеріалів; <i>виявляє</i> їх у своєму оточенні; <i>досліджує</i> за інструкцією властивості речовин (води, заліза, цукру, кухонної солі тощо); <i>застосовує</i> знання про основні дії під час дослідження властивостей тіл і речовин; <i>розрізняє</i> і використовує обладнання для дослідження природи
		Вода в природі Стани води. Дослідження води	3	Учень/учениця <i>знає</i> про значення води для рослин, тварин, людини; <i>пояснює</i> значення води у природі; зміни станів води; необхідність охорони води; <i>описує</i> способи очищення води і практикує деякі з них (відстоювання, фільтрування); <i>ділиться</i> інформацією з іншими щодо вживання достатньої кількості води що доби; <i>моделює</i> колообіг води у природі; <i>розрізняє і використовує</i> обладнання для дослідження природи; <i>застосовує</i> знання для економного використання води у побуті; <i>виявляє</i> шану до традицій українського народу у ставленні до води; <i>пропонує</i> способи економного використання води, зменшення її витрат
		Досліджую повітря Повітря навколо мене. Використання людиною енергії повітря	3	Учень/учениця <i>знає</i> про значення повітря для рослин, тварин, людини; <i>досліджує</i> у парі/у групі властивості повітря; <i>ділиться інформацією</i> з іншими щодо користі прогулянок на свіжому повітрі; <i>обговорює</i> використання людиною енергії повітря
		Скарби, які заховані в надрах Землі Досліджую гірські породи. Корисні копалини. Як утворювалися корисні копалини	3	Учень/учениця <i>наводить</i> приклади гірських порід рідного краю, корисних копалин та їх використання; <i>розпізнає і називає</i> гірські породи, корисні копалини у колекціях; <i>пояснює</i> значення гірських порід і корисних копалин у добробуті людини; <i>досліджує</i> у парі/у групі властивості гірських порід, складає колекції; <i>наводить</i> приклади матеріалів та їх використання, технологій і винаходів людства, аналізує їх вплив на життя людини і природу; <i>дізнається</i> з різних джерел про професії, пов'язані з діяльністю людини у природі; <i>характеризує</i> способи збереження й охорони природи на планеті; <i>висловлює і аргументує</i> свою позицію щодо зв'язків людини і природи;

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				<i>ідентифікує</i> вивчені матеріали у виробках; <i>досліджує</i> властивості матеріалів; <i>долучається</i> до природоохоронних заходів і ділиться інформацією про них з іншими; <i>пропонує</i> способи повторного використання речей, економного використання електроенергії, зменшення витрат тепла в оселі; <i>розрізняє і використовує</i> обладнання для дослідження природи
		Ґрунт — гірська порода Як утворюється ґрунт. Дослідження складу ґрунту	3	Учень/учениця <i>наводить</i> приклади гірських порід; <i>розпізнає і називає</i> гірські породи (пісок, глину, граніт); <i>пояснює</i> значення ґрунту у використанні людиною; необхідність догляду за ґрунтом; <i>досліджує</i> у парі/у групі властивості ґрунту; <i>дізнається</i> з різних джерел про професії, пов'язані з діяльністю людини у природі; <i>долучається</i> до природоохоронних заходів і ділиться інформацією про них з іншими; <i>пропонує</i> способи повторного використання та збереження ґрунтів; <i>виявляє</i> шану до традицій українського народу у ставленні ґрунтів
		Про техніку і технології Винаходи людства. Вплив винаходів людства на життєдіяльність людини	3	Учень/учениця <i>наводить</i> приклади матеріалів та їх використання, технологій і винаходів людства, аналізує їх вплив на життя людини і природу; <i>дізнається</i> з різних джерел про професії, пов'язані з діяльністю людини у природі; <i>виявляє</i> інтерес до пізнання минулого і сучасного України; <i>розповідає</i> про значення праці людей різних професій для країни; <i>збирає інформацію</i> про свій край, про минуле, історії назв; <i>висловлює і аргументує</i> свою позицію щодо зв'язків людини і природи
		Презентація проєкту «Славетні українці»	3	Учень/учениця <i>має уявлення</i> про винаходи людства; <i>знає</i> про внесок у розвиток техніки та сучасних технологій, які зробили українці; <i>наводить приклади</i> українських та світових досягнень; співробітництва країн; <i>виявляє інтерес</i> і повагу до людей
		Організми — тіла живої природи Організми, які тебе оточують	3	Учень/учениця <i>має уявлення</i> про організми — тіла живої природи; <i>описує</i> живі організми на основі власних спостережень та інформації, отриманої з додаткових джерел; <i>порівнює</i> організми за певними ознаками
		Різноманітність рослин у природі Водорості, мохи, папороті, хвойні рослини, квіткові рослини. Значення грибів	3	Учень/учениця <i>називає</i> ознаки рослин, органи рослин, умови, необхідні для життя різних організмів; <i>розуміє</i> значення води, повітря, світла, тепла для організмів; <i>розпізнає і називає</i> рослини, гриби різних груп (по 2–3 представники); <i>порівнює і класифікує</i> рослини, за певними ознаками; <i>називає</i> умови здорового способу життя (харчування, турбота про здоров'я)

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
		Різноманітність тварин у природі Звірі, птахи, риби, комахи	3	Учень/учениця має уявлення про тварин — тіла живої природи; називає ознаки тварин, органи тварин, умови, необхідні для життя тварин; розуміє значення води, повітря, світла, тепла для тварин; описує поведінку тварин на основі власних спостережень та інформації, отриманої з додаткових джерел; порівнює і класифікує тварин за певними ознаками
		Сторінка моїх досягнень. <i>Я вже знаю та вмію!</i>	3	Учень/учениця пояснює, як досягнення мети залежить від наполегливості й старанності; володіє прийомами планування робочого часу, тренування уваги, пам'яті; співпрацює і взаємодіє з іншими у різних ситуаціях (навчання, гра)
II семестр				
		Дбаю про своє здоров'я Тіло людини та його функції. Як швидко я расту. Розпорядок дня	3	Учень/учениця має уявлення про тіло людини, як цілісний організм та його функції; називає його складники; розповідає про частини тіла, їх значення; володіє найпростішими гігієнічними навичками, навичками самообслуговування, аналізує їх вплив на власне здоров'я; дотримується розпорядку дня
		Шкіра — твій захисник Функції шкіри Бережи шкіру від ушкоджень. Загартування організму	3	Учень/учениця називає ознаки, органи, умови необхідні для життя людини); розповідає про функції шкіри людини, її значення; правила догляду за шкірою; володіє найпростішими гігієнічними навичками; аналізує вплив шкіри на життя людини; висловлює і аргументує свою позицію щодо збереження власного здоров'я
		Скелет людини Скелет — опора тіла. Дбаю про свою постану	3	Учень/учениця має уявлення про основні частини опори та руху людини; знає про вплив фізичного навантаження на організм; першу медичну допомогу при ушкодженнях опорно-рухової системи; розповідає про функції та призначення скелета людини; висловлює і аргументує свою позицію щодо збереження правильної постави
		М'язи треба тренувати Як ти рухаєшся?	3	Учень/учениця має уявлення про роботу м'язів; знає про вплив фізичного навантаження на організм; першу медичну допомогу при ушкодженнях опорно-рухової системи; розповідає про функції та призначення м'язів; висловлює і аргументує свою позицію щодо здорового способу життя
		Живлення та травлення Для чого тобі їжа? Як їжа перетворюється на поживні речовини?	3	Учень/учениця має уявлення про вплив харчування на здоров'я людини; про санітарно-гігієнічні правила; називає органи травлення; знає про правильне та раціональне харчування та шкідливу їжу; володіє найпростішими гігієнічними навичками догляду за зубами

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
		Щоб усе споживати — зуби міцні потрібно мати!		
		Дихання Для чого і як людина дихає? Органи дихання. Як треба дбати про органи дихання?	3	Учень/учениця <i>має уявлення</i> про систему орга- нів дихання людини; <i>називає</i> органи дихання, <i>знає</i> їх функції; <i>розуміє</i> важливість органів дихання для людини; <i>дбає</i> про власні органи дихання
		Кровообіг Для чого людині орга- ни кровообігу? Бережи органи крово- обігу!	3	Учень/учениця <i>знає</i> про органи кровообігу; <i>називає</i> органи кровообігу та <i>знає</i> їх функції; <i>має уявлення</i> про роботу органів кровоносної системи; <i>дотримується</i> основ здорового спосо- бу життя
		Мозок і нерви Сигнали твого орга- нізму. Бережи нервову си- стему!	3	Учень/учениця <i>знає</i> , що спільного та чим від- різняється людина від інших живих істот (мис- лення, мова, праця, спілкування і взаємодія з іншими людьми); <i>має уявлення</i> про нервову систему організму людини та її значення; <i>усві- домлює</i> , що тіло — цілісний організм; <i>розуміє</i> фактори, що забезпечують злагоджену роботу організму людини; <i>володіє</i> найпростішими на- вичками заспокоєння своєї нервової системи; <i>розуміє</i> важливість раціонального харчування, прогулянки, рухливих ігор, відпочинку, сну
		Органи чуття Орган зору. Орган слуху. Орган нюху	3	Учень/учениця <i>має уявлення</i> про органи чуття людини та їх значенні для життєдіяльності ор- ганізму; <i>розуміє</i> значення для людини органів чуття; <i>дотримується</i> санітарно-гігієнічні нави- чок
		Органи чуття Як ти розпізнаєш сма- ки. Орган дотику. Презентація проєкту «Пізнаю себе»	3	Учень/учениця <i>має уявлення</i> про органи чут- тя людини та їх значенні для життєдіяльності організму; <i>розуміє</i> можливості збереження та запобігання виникненню захворювань органів чуття; <i>дотримується</i> санітарно-гігієнічні нави- чок; <i>прагне</i> зберегти власне здоров'я
		Земля — наш дім, і жити нам у ньому! Оберігаю ліс, плекаю його красу. Подорож відкриває се- крети природи	3	Учень/учениця <i>називає</i> ознаки рослин і тварин, органи рослин і тварин; <i>заходи</i> охорони рослин і тварин; <i>наводить приклади</i> рослин і тварин Червоної книги України, <i>пояснює</i> необхідність їх охорони; <i>розпізнає і називає</i> рослини, тварин різних груп (по 2–3 представ- ники); <i>порівнює і класифікує</i> рослини, тварин за певними ознаками; <i>співвідносить</i> рослини і тварин (на зображеннях, у колекціях тощо) з умовами їх існування; <i>моделює</i> взаємозв'яз- ки між рослинами і тваринами, організмами і навколишнім середовищем; <i>робить висновок</i> про зв'язки організмів між собою і з неживою

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				природою; <i>виявляє</i> емоційно-ціннісне ставлення до представників живої природи, піклується про них
		Земля — наш дім, і жити нам у ньому! Ясніє в кожній квітці дивина. Екскурсія рідним краєм. Спостереження в природі	3	Учень/учениця <i>називає</i> умови, необхідні для життя живих організмів; заходи охорони рослин і тварин; <i>наводить приклади</i> рослин і тварин Червоної книги України, <i>пояснює</i> необхідність їх охорони; <i>розпізнає і називає</i> рослини, тварин різних груп (по 2–3 представники); <i>порівнює і класифікує</i> рослини, тварин за певними ознаками; співвідносить рослини і тварин (на зображеннях, у колекціях тощо) з умовами їх існування; <i>моделює</i> взаємозв'язки між рослинами і тваринами, організмами і навколишнім середовищем; <i>робить висновок</i> про зв'язки організмів між собою і з неживою природою; <i>виявляє</i> емоційно-ціннісне ставлення до представників живої природи, піклується про них
		Як дар землі, тече вода — дарує сили і дає життя Із джерела річка починається. На світі річки кращої нема! Рівнинні та гірські річки	3	Учень/учениця <i>називає</i> ознаки рослин і тварин водойм, заходи охорони водойм; <i>пояснює</i> необхідність їх охорони; <i>розпізнає і називає</i> рослини, тварин різних груп (по 2–3 представники); <i>порівнює і класифікує</i> рослини, тварин водойм за певними ознаками; <i>робить висновок</i> про зв'язки організмів між собою і з неживою природою; <i>виявляє</i> емоційно-ціннісне ставлення до представників водойм
		Мандрівка морськими шляхами Чорне море. Азовське море	3	Учень/учениця <i>називає</i> ознаки рослин і тварин морів, заходи охорони морів; <i>пояснює</i> необхідність їх охорони; <i>розпізнає і називає</i> рослини, тварин різних груп (по 2–3 представники); <i>порівнює і класифікує</i> рослини, тварин морів за певними ознаками; <i>робить висновок</i> про зв'язки організмів між собою і з неживою природою; <i>виявляє</i> емоційно-ціннісне ставлення до представників морів
		Проект «Про тебе самого», «Наші Третьо-Класні досягнення» (на розсуд учителя)	3	Учень/учениця <i>усвідомлює</i> свою належність до шкільної спільноти; <i>встановлює</i> взаємозв'язки у соціальному житті (між вчинком і наслідком, порушенням правил і відповідальністю); <i>передбачає</i> наслідки своїх вчинків
		Сторінка моїх досягнень. Я вже знаю та вмію!	3	Учень/учениця <i>пояснює</i> , як досягнення мети залежить від наполегливості й старанності; <i>володіє</i> прийомами планування робочого часу, тренування уваги, пам'яті; <i>співпрацює і взаємодіє</i> з іншими у різних ситуаціях (навчання, гра)
		Екскурсія в природу (на розсуд учителя) Підсумок за рік	3	Учень/учениця <i>називає</i> умови, необхідні для життя різних організмів (рослин, тварин); <i>розпізнає</i> рослини і тварин своєї місцевості;

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				<i>розуміє</i> необхідність їх збереження; <i>порівнює і класифікує</i> рослини, тварин за певними ознаками; <i>моделює</i> взаємозв'язки між рослинами і тваринами, організмами і навколишнім середовищем; <i>робить висновок</i> про зв'язки організмів між собою і з неживою природою своєї місцевості, <i>виявляє</i> емоційно-ціннісне ставлення до представників живої природи, <i>підкується</i> про них
		Резерв годин	6	

Частина II

(автори — Н. В. Котелянець, В. В. Вдовенко, О. В. Агеєва)

70 годин

(За умови поділу класу, рішенням педагогічної ради інформатична освітня галузь може виводитися з інтегрованого курсу ЯДС)

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
I семестр				
Розділ 1. Інформація. Дії з інформацією				
		Роль інформації в житті людини	2	Учень/учениця <i>пояснює</i> значення інформації для життя людини, наводить приклади із власного досвіду; <i>розрізняє</i> види інформації за способом подання; <i>висловлює</i> припущення про достовірність інформації, отриманої з цифрових та інших джерел
		Квілінг. Калина — символ України		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Перетворення інформації з однієї форми на іншу	2	Учень/учениця <i>висловлює</i> припущення про достовірність інформації, отриманої з цифрових та інших джерел; <i>уміє</i> перетворювати одну форму подання інформації в іншу: (текстове — в графічне, числове — в текстове тощо)
		Тварини в техніці квілінг. Рибка в акваріумі		Учень/учениця <i>виконує, створює та записує</i> алгоритми; <i>вміє</i> діяти за інструкцією; <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Якими способами подають інформацію. Графічний спосіб подання інформації. Технологічна карта	2	Учень/учениця <i>пояснює</i> , які дії можна виконувати з інформацією; <i>розуміє</i> , що таке носії інформації, кодування і декодування інформації; <i>розрізняє</i> повідомлення за способом подання
		Тваринки з рухомими з'єднаннями		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>розмічає</i> деталі на матеріалі за допомогою шаблонів, трафаретів або креслярських інструментів та вирізує їх; <i>застосовує</i> рухомі і нерухомі, роз'ємні і нероз'ємні з'єднання; <i>удосконалює</i> технологію виготовлення виробу за потреби; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Структурування інформації	2	Учень/учениця <i>створює</i> папку та документи в ній; <i>розуміє</i> , що означає «структурування інформації»
		Оригамі. Гриби		Учень/учениця <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Поняття про мережу Інтернет	2	Учень/учениця <i>пояснює</i> поняття «комп'ютерна мережа»; <i>розуміє</i> призначення програми-браузера; <i>вміє</i> використовувати гіперпосилання; <i>використовує</i> мережі для отримання

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				достовірної інформації та спілкування; <i>висловлює</i> припущення про достовірність інформації, отриманої з цифрових та інших джерел; <i>дотримується</i> правил безпечної поведінки в Інтернеті
		Мозаїка з паперу. Овочі та фрукти в техніці мозаїки		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Що таке авторське право	2	Учень/учениця <i>дотримується</i> правил використання власних і чужих творів; <i>виявляє</i> повагу до авторства інших осіб; <i>дотримується</i> правил безпечної поведінки в Інтернеті
		Мозаїка в техніці торцювання. Квіти в техніці торцювання		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
Розділ 2. Комп'ютерні пристрої для здійснення дій з інформацією				
		Коли винайшли пристрої для роботи з інформацією	2	Учень/учениця <i>розповідає</i> про історію виникнення пристроїв для роботи з інформацією
		Засіб зберігання інформації. Блокнот-записничок		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
		Джерело інформації. Носії інформації	2	Учень/учениця <i>називає</i> носії інформації; <i>розрізняє</i> технічні засоби для передавання, зберігання інформації; <i>використовує</i> пристрої для передавання інформації; <i>висловлює</i> припущення про достовірність інформації
		Креслення — джерело інформації. Вітрячок		Учень/учениця <i>розрізняє</i> та <i>використовує</i> креслярські інструменти та лінії; <i>виконує</i> розгортку об'ємних фігур, зокрема з використанням цифрових пристроїв; <i>експериментує</i> , добудовуючи виготовлені розгортки за потреби та бажанням; <i>розробляє</i> макет об'ємних фігур індивідуально або в групі
		Пристрої введення та виведення інформації	2	Учень/учениця <i>наводить</i> приклади пристроїв для введення та виведення інформації; <i>пояснює</i> наслідки для власного здоров'я надмірного використання цифрових пристроїв
		Робота з волокнами та нитками. Помпон з ниток		Учень/учениця <i>досліджує</i> властивості тканих і нетканих матеріалів на дотик та візуально; <i>розрізняє</i> види тканих і нетканих матеріалів натурального походження (рослинного і тваринного) та способи їх виготовлення; <i>виготовляє</i> виріб з тканих і нетканих матеріалів, зокрема вторинних; <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
Розділ 3. Об'єкт. Властивості об'єкта				
		Інформаційний об'єкт	2	Учень/учениця <i>описує</i> текстові і графічні об'єкти; <i>порівнює</i> властивості текстових і графічних об'єктів за спільними і відмінними ознаками; <i>визначає</i> об'єкти, які відповідають заданим властивостям; <i>виконує, створює та записує</i> алгоритми; <i>вміє діяти</i> за інструкцією
		Лялька-мотанка з ниток		Учень/учениця <i>досліджує</i> властивості тканих і нетканих матеріалів на дотик та візуально; <i>розрізняє</i> види тканих і нетканих матеріалів натурального походження (рослинного і тваринного) та способи їх виготовлення; <i>виготовляє</i> виріб з тканих і нетканих матеріалів, зокрема вторинних; <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями,

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю <i>самостійно</i> або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Властивості об'єкта	2	Учень/учениця <i>описує</i> текстові і графічні об'єкти; <i>порівнює</i> властивості текстових і графічних об'єктів за спільними і відмінними ознаками; <i>визначає</i> об'єкти, які відповідають заданим властивостям; <i>виконує, створює та записує</i> алгоритми; <i>вміє діяти</i> за інструкцією
		Види та властивості тканин. Аплікація з тканини «Пташка»		Учень/учениця <i>досліджує</i> властивості тканих і нетканих матеріалів на дотик та візуально; <i>розрізняє</i> види тканих і нетканих матеріалів натурального походження (рослинного і тваринного) та способи їх виготовлення; <i>виготовляє</i> виріб з тканих і нетканих матеріалів, зокрема вторинних; <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю <i>самостійно</i> або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Створюємо модель об'єкта	2	Учень/учениця <i>пояснює</i> , що таке модель об'єкта; наводить власні приклади моделей реальних об'єктів; <i>вміє</i> змінювати значення властивостей текстових та графічних об'єктів; <i>досліджує</i> об'єкти за допомогою створених моделей; <i>виконує, створює та записує</i> алгоритми; <i>вміє діяти</i> за інструкцією
		Моделювання з різних матеріалів. Моделювання човника		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю <i>самостійно</i> або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>розмічає</i> деталі на матеріалі за допомогою шаблонів, трафаретів або креслярських інструментів та <i>вирізує</i> їх; <i>удосконалює</i> технологію виготовлення виробу за потреби; <i>раціонально</i>

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Чи можуть змінюватися властивості об'єкта	2	Учень/учениця <i>вміє</i> змінювати значення властивостей текстових та графічних об'єктів; <i>досліджує</i> об'єкти за допомогою створених моделей; <i>виконує, створює та записує</i> алгоритми; <i>вміє діяти</i> за інструкцією
		Використання тканин. Аплікація з тканини		Учень/учениця <i>досліджує</i> властивості тканих і нетканих матеріалів на дотик та візуально; <i>розрізняє</i> види тканих і нетканих матеріалів натурального походження (рослинного і тваринного) та способи їх виготовлення; <i>виготовляє</i> виріб з тканих і нетканих матеріалів, зокрема вторинних; <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх <i>розрізняє</i> професії за сферами життєдіяльності
Розділ 4. Комп'ютерні програми. Меню та інструменти				
		Середовища для читання текстів	2	Учень/учениця <i>розрізняє</i> сучасні пристрої для роботи з інформацією; <i>орієнтується</i> в середовищах для перегляду зображень, читання текстів
		Як полагодити книжку		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>розмічає</i> деталі на матеріалі за допомогою шаблонів, трафаретів або креслярських інструментів та <i>вирізує</i> їх; <i>удосконалює</i> технологію виготовлення виробу за потреби; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх <i>розрізняє</i> професії за сферами життєдіяльності
		Подорож віртуальними бібліотеками	2	Учень/учениця <i>орієнтується</i> в середовищах для перегляду зображень, читання текстів, <i>завершує</i> роботу з ними; <i>вміє</i> увімкнути та вимкнути комп'ютер та інші пристрої (за умови їх використання)

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
		Стібки та шви. Шов «уперед голку». М'яка іграшка «Дзвіночок»		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>розмічає</i> деталі на матеріалі за допомогою шаблонів, трафаретів або креслярських інструментів та <i>вирізує</i> їх; <i>удосконалює</i> технологію виготовлення виробу за потреби; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Віртуальні енциклопедії, довідники та словники	2	Учень/учениця <i>орієнтується</i> в середовищах для перегляду зображень, читання текстів, <i>завершує</i> роботу з ними; <i>уміє</i> здійснювати пошук інформації у віртуальних енциклопедіях та довідниках в навчальних цілях; <i>уміє</i> увімкнути та вимкнути комп'ютер та інші пристрої (за умови їх використання)
		Проект «Ялинкові прикраси»		Учень/учениця <i>досліджує</i> проблеми та потреби у створенні виробів; <i>вибирає</i> об'єкт проектування і виготовлення із низки запропонованих або власних ідей; <i>розробляє</i> план реалізації задуму в матеріалі та критерії оцінювання майбутнього виробу; <i>аналізує</i> моделі, подібні обраному виробу (моделі-аналоги) для продукування нових ідей; <i>розрізняє і використовує</i> формат композиції (горизонтальний, вертикальний), симетричні й асиметричні форми, рівновага, спектр кольорів, теплі і холодні кольори та відтінки; <i>виконує</i> завдання з продовженням: <i>добудовує, домальовує, удосконалює</i> або <i>розробляє</i> композицію виробу (засобами малюнку, ескізу, макету), зокрема з використанням цифрових пристроїв; <i>застосовує</i> творчі методи проектування — <i>переносить</i> форми природних і рукотворних об'єктів на власну модель (метод біоніки); <i>описує</i> модель спроектованого виробу; <i>добирає</i> матеріал для виготовлення спроектованого виробу; <i>розраховує</i> орієнтовні витрати на виготовлення виробу; <i>планує</i> послідовність технологічних операцій для виготовлення спроектованого виробу (пласкої та об'ємної форми) <i>обговорює</i> корисність, естетичність та якість індивідуально або спільно створених виробів; <i>готує</i> презентацію та рекламу, зокрема з використанням цифрових пристроїв; <i>презентує</i> результати власної або спільної

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				проектнотехнологічної діяльності; <i>виявляє</i> повагу до авторства власних робіт та інших осіб; <i>оцінює</i> свою комунікативну діяльність, досягнення, труднощі; <i>дотримується</i> правил спільної роботи в групі; <i>аналізує</i> інформацію з різних джерел (підручник, фотографії, каталоги, посібники, комп'ютерні програми, Інтернет-ресурси, музеї, фільми тощо)
II семестр				
		Ознайомлення з текстовим редактором	2	Учень/учениця <i>використовує</i> необхідні значки на Робочому столі для запуску і роботи в програмах; <i>розуміє</i> призначення текстових редакторів; <i>вміє</i> вводити текстову інформацію
		Вирощування кімнатних рослин		Учень/учениця <i>вирощує</i> кімнатні рослини для класного приміщення або інших потреб
		Опануємо клавіатуру	2	Учень/учениця <i>використовує</i> необхідні значки на Робочому столі для запуску і роботи в програмах; <i>розуміє</i> призначення текстових редакторів; <i>вміє</i> вводити текстову інформацію за допомогою клавіатури
		Барельєф «Павич»		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Вчимося редагувати текстові документи	2	Учень/учениця <i>розуміє</i> поняття редагування тексту; <i>вміє</i> вводити текстову інформацію за допомогою клавіатури; <i>використовує</i> основні команди для редагування тексту; <i>здійснює</i> редагування тексту
		Об'ємні вироби з дроту. Кумедні чоловічки з дроту		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
		Як доповнити текст зображеннями	2	Учень/учениця <i>вміє</i> доповнювати текстову інформацію графічними зображеннями; <i>створює</i> зображення освітніх об'єктів
		Народна іграшка. Іграшка-свистунець		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх; <i>аналізує</i> інформацію з різних джерел (підручник, фотографії, каталоги, посібники, комп'ютерні програми, інтернет-ресурси, музеї, фільми тощо)
Розділ 5. Створення та використання інформаційних моделей				
		Інформаційні моделі в різних програмних середовищах	2	Учень/учениця <i>розуміє</i> значення поняття «інформаційна модель»; <i>створює</i> інформаційні продукти, поєднуючи текст, зображення, для представлення ідей та/або результатів діяльності; <i>створює та змінює</i> прості зображення
		Мистецтво колажу. Колаж «Корисні продукти»		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Вчимося працювати з таблицями	2	Учень/учениця <i>створює</i> інформаційні продукти, поєднуючи текст, зображення, звук тощо для представлення ідей та/або результатів діяльності; <i>створює та змінює</i> прості зображення
		Сервірування святкового столу. Складання серветок для сервірування святкового столу		Учень/учениця <i>опрацьовує та використовує</i> інформацію з різних джерел; <i>вміє</i> заповнювати таблицю ознак для предметів з однієї групи (класу); <i>складає</i> серветки для святкового столу різними способами

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
		Вчимося робити презентації	2	Учень/учениця <i>розуміє</i> , що таке презентація і її основне призначення; <i>вміє</i> додавати новий слайд та вводити текст у спеціальне поле; <i>розробляє</i> презентацію за логічною послідовністю на 2–3 слайди; <i>вміє</i> запускати редактор презентацій
		Приготування страв. Приготування бутербродів		Учень/учениця <i>аналізує</i> послідовність приготування різних видів бутербродів та їх користь для здоров'я; <i>розрізняє</i> професії за сферами життєдіяльності
		Створюємо листівку для мами	2	Учень/учениця <i>вміє</i> запускати редактор презентацій; <i>вміє</i> додавати новий слайд та вводити текст у спеціальне поле; <i>розробляє</i> презентацію за логічною послідовністю на 2–3 слайди; <i>вміє</i> доповнювати інформацію зображенням; <i>використовує</i> мережу Інтернет для отримання графічної інформації
		Квітка для мами		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально використовує</i> час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Редагування та форматування презентації	2	Учень/учениця <i>пояснює</i> , значення понять «редагування» і «формування» документу; <i>редагує і форматує</i> презентацію залежно від її призначення
		Пришивання гудзиків з чотирма отворами. Квітка соняшник		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально використовує</i> час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
		Що таке шаблон оформлення презентації	2	Учень/учениця <i>редагує і форматує</i> презентацію залежно від її призначення; <i>застосовує</i> шаблон оформлення презентації
		Іграшки на основі циліндра або конуса		Учень/учениця <i>розрізняє</i> та <i>використовує</i> креслярські інструменти та лінії; вимірює розміри предметів за допомогою лінійки; <i>виконує</i> розгортку об'ємних фігур, зокрема з використанням цифрових пристроїв; <i>експериментує</i> , добуваючи виготовлені розгортки за потреби та бажанням; <i>розробляє</i> макет об'ємних фігур індивідуально або в групі
		Навчальний проєкт «Чарівний ліс»	2	Учень/учениця <i>розробляє</i> презентацію за логічною послідовністю; <i>вміє</i> використовувати гіперпосилання; <i>використовує</i> мережі для отримання достовірної інформації та спілкування; <i>висловлює</i> припущення про достовірність інформації, отриманої з цифрових та інших джерел; <i>дотримується</i> правил використання власних і чужих творів; <i>виявляє</i> повагу до авторства інших осіб
		Витинанка «Дерево життя»		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Підготовка презентації до показу. Захист проєкту	2	Учень/учениця <i>розрізняє</i> звичайний режим та режим показу презентацій; <i>застосовує</i> режим показу презентацій
		Витинанка «Ажурний метелик»		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
Розділ 6. Лінійні алгоритми				
		Команди та виконавці	2	Учень/учениця <i>визначає</i> алгоритмічні структури; <i>виконує</i> , створює та записує алгоритми; <i>вміє</i> діяти за інструкцією; <i>впорядковує</i> об'єкти за певними ознаками
		Об'ємне орігамі. Орігамі «Стрибаюча жабка»		Учень/учениця <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Логічні висловлювання	2	Учень/учениця <i>розрізняє</i> істинні та хибні висловлювання
		Гофрування паперу. Морські мешканці		Учень/учениця <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Лінійні алгоритми	2	Учень/учениця <i>визначає</i> алгоритмічні структури; <i>виконує</i> , <i>створює</i> та записує алгоритми; <i>вміє</i> діяти за інструкцією; <i>впорядковує</i> об'єкти за певними ознаками
		Виготовлення штучних квітів. Паперова квітка «Нарцис»		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Створення зображень за власними алгоритмами	2	Учень/учениця <i>виконує</i> , <i>створює</i> та записує алгоритми; <i>вміє</i> діяти за інструкцією; <i>впорядковує</i> об'єкти за певними ознаками; <i>пояснює</i> наслідки порушення плану, алгоритму

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
				послідовності дій у близькому середовищі, готових програмах
		Проект «Предмети побуту для оздоблення інтер'єру»		<p>Учень/учениця <i>досліджує</i> проблеми та потреби у створенні виробів; <i>вибирає</i> об'єкт проектування і виготовлення із низки запропонованих або власних ідей; <i>розробляє</i> план реалізації задуму в матеріалі та критерії оцінювання майбутнього виробу; <i>аналізує</i> моделі, подібні обраному виробу (моделі-аналоги) для продукування нових ідей; <i>розрізняє і використовує</i> формат композиції (горизонтальний, вертикальний), симетричні й асиметричні форми, рівновага, спектр кольорів, теплі і холодні кольори та відтінки; <i>виконує</i> завдання з продовженням: добудовує, домальовує; <i>удосконалює</i> або <i>розробляє</i> композицію виробу (засобами малюнку, ескізу, макету), зокрема з використанням цифрових пристроїв; <i>застосовує</i> творчі методи проектування — переносить форми природних і рукотворних об'єктів на власну модель (метод біоніки); <i>описує</i> модель спроектованого виробу; <i>добирає</i> матеріал для виготовлення спроектованого виробу; <i>розраховує</i> орієнтовні витрати на виготовлення виробу; <i>планує</i> послідовність технологічних операцій для виготовлення спроектованого виробу (пласкої та об'ємної форми); <i>обговорює</i> корисність, естетичність та якість індивідуально або спільно створених виробів; <i>готує</i> презентацію та рекламу, зокрема з використанням цифрових пристроїв; <i>презентує</i> результати власної або спільної проектотехнологічної діяльності; <i>виявляє</i> повагу до авторства власних робіт та інших осіб; <i>оцінює</i> свою комунікативну діяльність, досягнення, труднощі; <i>дотримується</i> правил спільної роботи в групі; <i>аналізує</i> інформацію з різних джерел (підручник, фотографії, каталоги, посібники, комп'ютерні програми, інтернет-ресурси, музеї, фільми тощо); <i>розрізняє</i> предмети побуту в традиційному і сучасному інтер'єрі, матеріали, з яких вони зроблені; <i>вибирає і аналізує</i> конструкцію обраного предмета побуту для виготовлення макету; <i>створює</i> поетапно макет предмета побуту за зображеннями, зразком, описом або власним задумом</p>
		Малюємо тарілку за власним алгоритмом	4	Учень/учениця <i>виконує, створює та записує</i> алгоритми; <i>вміє</i> діяти за інструкцією; <i>впорядковує</i> об'єкти за певними ознаками; <i>пояснює</i> наслідки порушення плану, алгоритму послідовності дій у близькому середовищі, готових програмах, іграх

№	Дата	Тема	К-ть год	Очікувані результати
		Пап'є-маше. Посуд в техніці пап'є-маше за готовою формою		Учень/учениця <i>розрізняє</i> види ручних та механічних інструментів і пристосувань; <i>працює</i> з інструментами й пристосуваннями, дотримуючись безпечних прийомів і норм санітарії; <i>організовує</i> робоче місце; <i>виготовляє</i> поетапно виріб за інструкцією з визначеною описом або графічно послідовністю самостійно або спільно з поокремим розподілом частин роботи; <i>виготовляє</i> деталі виробу із використанням традиційних та сучасних технологій обробки матеріалів; <i>раціонально</i> використовує час та матеріали, зокрема і вторинні; <i>аналізує</i> свої помилки, по-можливості виправляє їх
		Резерв	2	

ПРО АВТОРІВ

Олег Топузов — доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України;

Оксана Онопрієнко — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Оксана Петрук — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Катерина Пономарьова — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, науковий співробітник-консультант Українського освітянського видавничого центру «Оріон»;

Олександра Савченко — доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Валентина Маргиненко — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Микола Вашуленко — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Надія Васильківська — кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін початкової освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Світлана Дубовик — кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса Грінченка;

Оксана Вашуленко — науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Світлана Скворцова — доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри математики і методики її навчання Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського;

Наталія Листопад — науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Надія Бібік — доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Марина Корнієнко — учитель інформатики вищої кваліфікаційної категорії, учитель-методист, Заслужений учитель України, нагороджена Почесними грамотами МОН України та Національної академії педагогічних наук України, нагрудними знаками МОН України «Відмінник освіти України» та «Василь Сухомлинський»;

Ірина Андрусенко — науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

Наталка Котелянець — доктор педагогічних наук, професор кафедри методик дошкільної та початкової освіти ЦДПУ імені Володимира Винниченка;

Вікторія Вдовенко — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти ЦДПУ імені Володимира Винниченка

Олена Агєєва — учитель-методист НВО ліцей-школа-дитячий садок «Вікторія-П» м. Кропивницький

ЗМІСТ

<i>О. М. Топузов</i>	Працюємо поруч з учителями заради дітей, заради майбутнього.	3
<i>Оксана Онопрієнко</i>	Про діяльність відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України щодо реалізації державного стандарту початкової освіти	5
	Методичні рекомендації провідних науковців щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті	
<i>Оксана Петрук</i>	Методичні рекомендації щодо організації навчання української мови в 3 класі	8
<i>Катерина Пономарьова</i>	Методичні рекомендації щодо роботи за навчально- методичним комплектом до підручника для 3 класу «Українська мова та читання. Частина 1» (автори К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова)	10
<i>Олександра Савченко</i>	Методичні рекомендації до впровадження програми з літературного читання в 3 класі	15
<i>Валентина Мартиненко</i>	Формування в учнів 3 класів початкових умінь застосовувати переглядний/пошуковий види читання	24
<i>Микола Вашуленко, Надія Васильківська, Світлана Дубовик</i>	Загальні методичні рекомендації щодо навчання української мови в 3 класі	33
<i>Оксана Вашуленко</i>	Уроки літературного читання в 3 класі. Методичні особливості роботи за новим підручником «Українська мова та читання. Частина 2» (автор О. В. Вашуленко)	41
<i>Оксана Петрук</i>	Навчання української мови у 3 класі закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин	49
<i>Оксана Онопрієнко, Світлана Скворцова</i>	Особливості навчання математики в 3 класі Нової української школи	51
<i>Наталія Листопад</i>	Методичні рекомендації щодо вивчення математики в 3 класі за НМК автора Н. П. Листопад	59
<i>Надія Бібік</i>	«Я досліджую світ»: методичні орієнтири навчання в 3 класі	64
<i>Ірина Андрусенко, Наталка Котелянець, Вікторія Вдовенко, Олена Агєєва</i>	Реалізація змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3 класі	72

Орієнтовні календарно-тематичні плани

Українська мова. 3 клас	Орієнтовний календарно-тематичний план за підручником «Українська мова та читання. Частина 1» (автори К. І. Пономарьова, Л. А. Гайова): за навчально-методичним комплектом К. І. Пономарьової 80
Літературне читання. 3 клас	Орієнтовний календарно-тематичний план за підручником «Українська мова та читання. Частина 2» (автор О. Я. Савченко). 87
Літературне читання. 3 клас	Орієнтовний календарно-тематичний план за підручником «Українська мова та читання. Частина 2» (автор О. В. Вашуленко) 98
Математика. 3 клас	Орієнтовний календарно-тематичний план за підручником С. О. Скворцової, О. В. Онопрієнко 104
Математика. 3 клас	Орієнтовний календарно-тематичний план за НМК автора Н. П. Листопад. 108
Інтегрований курс «Я досліджую світ». 3 клас	Орієнтовний календарно-тематичний план за Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О. Я. Савченко, до підручника «Я досліджую світ» для 3 класу (у 2-х частинах) (автори Н. Бібік, Г. Бондарчук, М. Корнієнко, С. Крамаровська, І. Зарецька) 111
Інтегрований курс «Я досліджую світ». 3 клас	Орієнтовний календарно-тематичний план за підручником «Я досліджую світ» (автори І. В. Андрусенко, Н. В. Котелянець, В. В. Вдовенко, О. В. Агеєва). 121
Про авторів 141

Навчальне видання
**ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Методичні рекомендації.
Орієнтовні календарно-тематичні плани.
3 клас

Регіональні представництва
видавництва «Ранок»:

З питань придбання продукції
видавництва «Ранок» звертатися за тел.:
у Харкові – (057) 727-70-80;
Києві – (067) 449-39-65, (093) 177-05-04;
Вінниці – (067) 534-51-62;
Дніпрі – (056) 785-01-74, (067) 635-19-85;

Ф580083У. Підписано до друку 04.08.2020.
Формат 84×108/16. Папір офсетний. Гарнітура Шкільна.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 15,12.

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.

Для листів: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.
E-mail: office@ranok.com.ua
Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Київ — тел. (044) 229-84-01, e-mail: office.kyiv@ranok.com.ua
Львів — тел. (067) 269-00-61, e-mail: office.lviv@ranok.com.ua

Житомирі – (067) 122-63-60;
Львові – (032) 244-14-36, (067) 340-36-60;
Миколаєві та Одесі – (067) 551-10-79;
Черкасах – (0472) 51-22-51;
Чернігові – (067) 440-88-93.
E-mail: commerce@ranok.com.ua

«Книга поштою»: вул. Котельниківська, 5, Харків, 61051.
Тел. (057) 727-70-90, (067) 546-53-73.

E-mail: pochta@ranok.com.ua

www.ranok.com.ua